

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18959

ԵՂԻԱԶԱՐ Տ. ԱՂԶԱՐՆԵՑ

ELI AGSAR

Կ Տ Ա Կ Ը

ՎԷՊ

Հայ – ընտանեկան կեանքի առնուած

1923

Տպագրութիւն
ԱՐՄԷՆԻԱ ՏՊԱՐԱՆ
Նիւ Երբ

891.99

Ա-48

2007
 2008

4/11. "Gump's" 12

231.99

Ա-42

28 JUN 2005

19 NOV 1910

493

ԵԳԻԱԶԱՐ Տ. ԱՂԶԱՐԵՆՑ
ELI AGSAR

Կ Տ Ա Կ Ը

ՎԷՊ

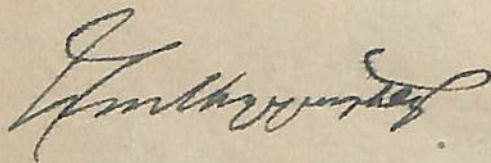
Հայ - ընտանեկան կեանքի առնուած

1923

Տպագրութիւն
ԱՐՄԷՆԻԱ ՏՊԱՐԱՆ
Նիւ Երբ

Ամեն իրաւունք հեղինակին կը պատկանի եւ
Հեղինակին ստորագրութիւնը չի կրող օրինակները
կեղծ են:

4380 - 78

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍԻ

Կը կարծեմ թէ Հայը ուր տարիէ ի վեր եղեռնի
պատմութեանց հետեւելով յոգնեցաւ, եւ անյաջ վը-
րէժներու նորանոր բարդումներուն տակ մնշուած
է: Եթէ չեմ սխալիր այս կարծիքս մէջ, իրաւունք
ունիմ ենթացրելու նաեւ թէ նորմալ պայմաններու
մէջ լռին յուզուած ընտանեկան կեանքէ պատմու-
թեան մը, ան ծարաւած է այնպէս, ինչպէս վաստա-
կաւորը՝ գաւաթ մը պաղ ջուրի:

Ահա թէ ինչպէ՞ս կը քաջալերուիմ հրատարա-
կելու այս գործը:

ՀԵՂԻՆԱԿԸ

ԵՂԻԱԶԱՐ Տ. ԱՂԶԱՐԵՆՑ

ՅԱՌԱԶԱՐԱՆԻ ՏԵՂ

1904 տարուան Յունիսի մէկ պայծառ գիշերին, Թիֆլիզի հայ բնակչութեան մէջ մեծ ոգեւորութիւն պատճառեր էր՝ պարզապէս արարուած մը—նշանտուքի հանդէս մը:

Եթէ հասարակութիւնն այնքան խոշոր կարեւորութիւն տուեր էր այդ պարզապէս արարուածին, պատճառն այն էր որ նախ երիտասարդը հասարակական համբաւաւոր գործիչ մ'էր, ասկէ զատ մեծահոշակ փաստարան մը:

Միւս կողմէ, հանդէսին միւս հերոսն ալ ոչ նուազ անուանի դէմք մըն էր. իրաւ է որ որբ աղջիկ մ'էր ան, բայց հազուադիւս գեղեցիկութեան եւ լուրջ դաստիարակութեան տէր Ըլլալով մէկտեղ, միշտ փայլեր էր չքնաղ նկարագրի մը յատուկ բացառիկ ձիրքերով. եւ յետոյ նէրա հայրը ատենօք խորհրդականն եղեր էր այն նահանգապետին որու պաշտօնավարութեան շրջանին իր վայելած անդորրութիւնը սիրանքով կը յիշէ մինչեւ այսօր Թիֆլիզի հայ հասարակութիւնը:

Ամէն անոնք որ ծափահարեր էին կատարուած հանդէսը, միաձայն էին հաստատելու մէջ թէ լաւագոյն միութիւնն էր այն որ կրնար կատարուիլ երբէք: Եւ արդարեւ այդ հանդէսին հետեւող տասնեւմէկ ամիսներու ընթացքին, ամէն անգամ որ խօ-

սեցեալները ժողովրդական զբօսատեղիները եւ ազգային հանդէսներուն մէջ կերեւէին՝ թեւ թեւի, կտուց կտուցի, թիֆլիզցիները հիացական նայուածքով կը մատնէին իրենց այն համոզումը թէ եղական երանութեան մը վկաները կըլլային իրենք:

Բայց կարելի՞ է իշխել կեանքի պատահարներուն վրայ:

Արդ, առտու մը անակնկալ գոյժ մը սողաց թիֆլիզի պողոտաներուն մէջ, — թէ երիտասարդ փաստաբանին հայրը, միայն երկու ժամ տեւող հիւանդութենէ մը յետոյ՝ իր մահկանացուն կնքեր էր: Սրտի մահաբեր կաթուած մը այնքան ցաւ պատճառելու բնոյթը չունի, եթէ նկատուի մահաւանդ որ ենթական պարզ մահկանացու մ'է, եօթսունն անցուկ տարիք մ'ունի, եւ ճոխութեանց ու գուրգուրոտ բազուկներու մէջ կը փակէ իր աչքերը: Հասարակութիւնը ցաւ զգացած էր միայն անոր համար որ այդ մահը սիրելի ամուլին երջանկութեան մէջ քիչ մը մաղձ կը խառնէր: Եւ իրաւ, մեռելային յուղարկաւորութեան միջոցին ամէն ոք զիտեց թէ փաստաբանին դէմքը ցաւէ աւելի խիստ արտայայտութիւն մ'ունէր — վհատութեան եւ ընկճուածի երեւոյթ մը. այնպէս որ գտնուեցան ծանրազուխներ որ անոր այդօրինակ զգածանքը անհաշտ գտան՝ անոր հանրածանօթ կորույթութեան եւ լուրջ ներկարդերին հետ:

Ոչ ոքի մտքէն կանցնէր թէ ճակատադրական իրողութեան պիտի յաջորդէր անակնկալ մը:

Արդարեւ դեռ այս մահուան պատճառած ընդհանուր տղաւորութիւնը չէր մարած — վասնզի այդ

միջադէպին վաղայաջորդ օրն էր —, երբ յանկարծ ցնցող տարածայնութիւն մը պայթեցաւ թիֆլիզի մէջ, թէ երիտասարդ փաստաբանը անյայտացած էր:

Չափազանցած չենք ըլլար երբ ըսենք թէ այդ լուրը ճշմարիտ խուճապ մը պատճառեց քաղաքին մէջ. ամէն տուն, ամէն սրճարան, ամէն կրպակ, վերջապէս ամէն անկիւն խօսուեցաւ այս արտասովոր դէպքին վրայ: Ընդհուպ լուրը տեղի տուաւ ենթադրութիւններու. ոմանք գաղտնի անձնասպանութեան մը վերադրեցին այս անյայտացումը, եւ կարծեցեալ այդ դէպքը պատշաճեցուցին հետաքրքրաշարժ, նոյն իսկ անհաւատալի իրողութիւններու. ուրիշներ չափազանց աշխատութենէ հետեւած մտադարութեան տուին զայն:

Հասարակութիւն մը այնքան փութկոտ է դատաւարտելու մէջ մէկը, որքան դայն սիրելու մէջ. արդ քիչ ատենէն ենթադրութիւններն ալ տեղի տուին քննադատութիւններու. իսկ աւելի վերջը — երբ իմացուեցաւ թէ փաստաբանին որբասուն նըշանածը սրտին ցաւէն հիւանդացած է — նախատական ուղղերձներու:

Ամէն բան որ կը ծնի, կեանք մ'ունի. բայց նաեւ վախճան մը. այդ ենթադրութիւններն ու քննադատութիւններն ալ վերջապէս ունեցան իրենց մահը. վասնզի ամիսներ վերջը, երիտասարդ փաստաբանը դարձեալ երեւցաւ թիֆլիզի մէջ. դարձեալ փայլեցաւ իր հոյաշուք փառքով եւ երջանիկ սիրով: Եւ սակայն իր անյայտացման գաղտնիքին ոչ ոք կրցաւ թափանցել:

Խնդրոյ առարկայ հերոսը վերապահեր էր այդ

նշանակելի բախտը—եթէ իրապէս բախտ մ'է զազտ-
նիքի մը իրազէկ ըլլալ—անոր որ ներկայ երկասի-
րութեամբ կը փութայ մերկացնել զազտնիքը՝ նոյն
ինքն հերոսին թոյլտուութեամբ:

ԿՏԱԿԸ

ՀԱՃՈՅՔԻ ՍԵՂԱՆ ՄԸ

Պապ-Ալիի մօտերը փողոց մը կայ. անունը չեմ
յիշեր այսօր, բայց զխոնմ թէ անոր մէկ ծայրը
Բարձրագոյն Դրան պողոտային կը յանգի, իսկ միւ-
սը կը վերջանայ այն գլխաւոր փողոցին վրայ որ
կառաջնորդէ Այա-Սօֆիայի հրապարակը:

Եթէ ակնարկուած փողոցը ակնահար փոփոխու-
թիւն մը չէ կրած 1905 թուականէն ասդին երբ կը
կատարուի դրքիս այս մասին մէջ յիշուած եղելու-
թիւնները, Պօլսեցի կամ Պօլիս այցելող ընթերցող-
ներս զժողովութիւն չը պիտի կրեն ճանչնալու այն
տունն ուր ներս մտնելու բարեհաճութիւնը կը
խնդրեմ իրենցմէ. վասնզի Պապ-Ալիի կողմէն մըտ-
նելու ատեն ձախ կողմին ինկած տուներու շարքին
մէջ ամենէն նեղ, նաեւ ամենէն բարձր ճակատ ունե-
ցող տունն է ան:

Փողոցին դուռը կը բացուէր մշտապէս մութ ու
տխուր նրբանցքի մը վրայ, որ կ'ծու խոնաւութեան
բորբոս մը կ'արտարուէր. իսկ զայն աջ կողմէն
պատնէշող քանի մը սենեակներուն մէջ ցորեկ ատեն
ալ մթութիւնը կը թափաւորէր: Միայն թէ տան այդ
մասը բնակութեան յատկացուած չէր, եւ կը ծա-
ռայէր իրրեւ ընդունարանն այն տեսակ կահերու

եւ կարասիներու, որոնց տանուտէր մը հաղիւ երբեմն պիտի զիջանէր նայելու՝ դռնհիկ ծառայութիւն մը սպասելով անոնցմէ:

Սորը, անկիւնը սանդուխի ոլորք մը կար: Հաղիւ տան վերի յարկերէն նշուող լոյսի կտրատ զիծը կը հասնէր մինչեւ անոր: Այս սանդուխը կ'առաջնորդէր տան վերին երեք յարկերը՝ միօրինակ բաժանումով. վասնզի ամէն մէկը կը բաղկանար՝ մէկը ընդարձակ եւ լուսաւոր, իսկ միւս երկուքը նեղ ու մութ երեք սենեակներէ եւ մէկ խոհանոցէ. միայն թէ չորրորդ յարկն ալ—որ փայտակերտ, հետեւաբար տաքին ու ցուրտին դէմ անպատասպար, նաեւ ցածառիճ էր—ստորնայարկին պէս՝ անբնակելի ու անխնամ թողուած էր:

Մայիսի գեղեցիկ օրերէն առտու մըն էր:

Տան բոլոր սենեակներն ալ փակ էին տակաւին՝ բացի երրորդ յարկին փողոցին վրայ նայող ընդարձակ սենեակէն: Դամասկեան շերտոյրներով զարդարուած պատուհաններէն թափանցած արշալուսեան մթնշաղը՝ թեթեւապէս լուսաւորած էր այդ սենեակը:

Անկիւնը՝ կերեւնայ չուրջանակի խատեակներով եզերուած մեծ մահճակալ մը. կեդրոնը՝ բոլորչի խոշոր սեղան մը, իսկ երկու կողմերը մութ—կապոյտ թաւիչով պատած նստարաններ: Տախտակամածը ծածկուած էր միակտուր կապերտով մը, իսկ դիմացը՝ երկու պատուհաններուն մէջ տեղ լայնանխոտ ստոլի մը վրայ կը բարձրանար օսկեղրուադ խոշոր հայելի մը, որու առջեւ նորատի կին մը կանգնած իր յարդարանքներով կը զբաղէ: Միւս երեք պատե-

րուն վրայ դամուած էին երեք թրքական դորգեր, եւ կախուած՝ չորս մեծադիր նկարներ որ ցանկահրապոյր պատկերներ կը նեկայացնէին, ինչպէս նաեւ նորատի կնոջ մը խոշոր կենդանագիրը որ հիանալի կիսամերկութիւն մը կը ցուցադրէր:

Գալով անոր որ այդ հեշտարոյր սենեակին մէջ կը գտնուէր այդ պահուն, եւ զոր կը ներկայացնէր ակնարկուած կենդանագիրը, քսանեւեթ կամ քսանեւութ տարեկան կին մ'էր: Կարելի չէր երեւակայել մորթի փափկութիւն մը, սպիտակութիւն մը, եւ հասակի ու դիմագծութիւններու համեմատականութիւն մը որ աւելի կատարեալ ըլլար: Արդարեւ ամենէն դժուարահաճ դիմադէտն անգամ անոնց վրայ չը պիտի յաջողէր դիտողութեան ուրիշ կէտ մը մատնանշել, բայց միայն հաղիւ զգալի տփգունութիւն մը. տփգունութիւն մը սակայն որ աւելի ցայտեցընելու կը ծառայէր անոր մորթին սպիտակութեան հմայքը:

Նրկար արտեւաններով եզերուած էին անոր ծաւի աչքերը, միայնութեան եւ հաճելի զբաղումի մը տպաւորութեան տակ՝ խիստ աղու՝ այդ միջոցին. եւ սակայն ամէն անոնք որոնք լաւ ճանչցած են զինք, գիտեն թէ միշտ երկարատեւ ու անքիթ յառուժով կը սեւեռին խօսակիցներու վրայ լկտի յանդգնութիւնն արտայայտող փայլով մը, որ միանգամայն գերազոյն հեզնանքը կը ցոլացնէր. նաեւ թէ փոքրիկ վերնաշուրթին քովիկը, սովորաբար կը տեսնուէր փալտի մը թեթեւ ծալքը որու իմաստը կարելի չէր մեկնել: Զինք ճանչցողները՝ ինչ տեսակ զգայնութիւններու ալ վերադրած ըլլան այդ

անբացատրելի ժպիտը, կեղծաւոր հաճոյակատարութեան թէ զսպուած հեղնանքի, բարեմտութեան թէ զուարթամտութեան, լրբութեան թէ աղնուական անհոգութեան մը, այդ միջոցին որ իր յարգարանքին դործը աւարտելու մօտ էր, ուրիշ բան չէր արտայայտէր եթէ ոչ մանկունակ զոհունակութիւն մը: Բարձրագիւր ճակատ մը եւ սեփսեւ ու թաւ մազեր կ'ամբողջացնէին իր կատարուն գեղեցկութիւնը:

Առտուան այդ կանուխ պահուն հագուած էր մութ-կարմիր շրջագլխատ մը. իսկ դրատը դոր աշնին թեւերուն անցնելու վրայ էր, շաղանակազոյն կերպասէ էր: Այդ հագուստին ներքեւ, եւ մանաւանդ յարգարանքի աշն ձեւին մէջ դոր տուած էր իր մազերուն, Արփենի (այս էր իր անունը) կը ներկայանար իբրեւ պչրուհի մը որ սիրային այցելութիւն մ'ընդունելու, կամ նոյն իսկ փոխադարձելու կը պատրաստէ ինքզինքը:

Երբ դրատը կռնակն անցուց, պահ մը հայելին մէջ ինքզինքը դիտեց ինքնագոհ ժպիտով. յետոյ ծռելով՝ ստոլին տակ մղուած աթոռի մը վրայէն առաւ լեզակազոյն թաւիչէ վայելուչ չփակ մը: Այն միջոցին որ զայն գլուխն անցնելու վրայ էր, սենեակին դուռը բացուեցաւ ու վայելուչ հագուած կին մը ներս մտաւ:

Արփենիի մայրն էր ան եւ Տիկին Շողիկ կըսուէր:

Քառասունը ութ, քառասունը ինը տարու, գըրեթէ դեր կին մըն էր, որ իր վաղեմի, եւ Պօլսոյ մէջ ատենօք հանրածանօթ դարձած գեղեցկութեան

եթէ ոչ շարունակութեամբը, գէթ մնացորդովը տակաւին գեղանի էր. միայն թէ կանաչորակ բիբերը կ'արտայայտէին անգութ, միանգամայն ընչաքաղց բնաւորութիւն մը, եւ իր յօնքերուն մէջտեղի կրկին կնճիռները՝ խորխտ ու կռուազան, իսկ ամփոփ բայց լայն ստորնաշուրթը՝ պագչոտ նկարագիր մը կը յատկանշէին անոր մէջ:

— Իհէ՛, արդէն անկողնէդ ելե՛ր ես— լա՛ւ. նոյն իսկ յարգարանքդ ալ աւարտած կերելիս. այդ աւելի լաւ է. վասնղի Հրանդ շատ աճապարկոտ բնաւորութիւն մ'ունի, եւ հիմայ ուր որ է՝ կուգայ. գէթ իրեն շատ աղմկելու, եւ տունը տակնուվրայ բերելու առիթ պիտի չի տանք... բայց ի՞նչ կըսես, Արփենի, իր քմահաճոյքներուն համար...

— Իհէ՛, ոչ իսկ կը խորհիմ անոնց վրայ. — պատասխանեց Արփենի արհամարհանքով, եւ շարունակեց. — երբ երկտասարդ մը կը սիրէ, եւ մանաւանդ կը վայելէ ինծի պէս աղջկան մը գգուանքը, կը պարտաւորի վճարել, վճարել՝ անոր քմայքները, բացօդեայ ժամանցները, թատրոնի օթեակները, եւ տակաւին ինչ որ իր պարբերական ծախքերը կը կոչուին:

— Կեցցե՛ս, աղջիկս, միշտ այսպէս անողոք եղիր էրիկ մարդոց նկատմամբ, դոչեց Տիկին Շողիկ հիացիկ ձայնով. — ասպարէզիդ մէջ յաջողելու առաջին պայմանն է այդ: Այրերը չունենու նկարագիրն ունին, որքան ապտակես, ստկես, այնքան կը քծնին, այնքան կը կապուին քեզ:

— Ինծի ի՞նչ պէտք էրիկներու հոգեբանութեան խորերը մտնել, մայր իմ. կուգեմ վայելել կեանքը.

վա՛յ անոր որ պիտի վճարէ, Արմիկեան կոչուի ան, թէ Սամի պէյ:

—Բայց խոստովանէ՛ թէ այսօրուան մեր դաշտատօնը շատ սուղի պիտի նստի իրեն, եւ թէ Հրանդինքիինքը դժբախտ պէտք է համարի որ միայն այսօրուան համար Սամի պէյ չի կոչուիր... ո՛հ, կատակը մէկդի, աղջիկս, իրիկունը վերադառնալու ատեն, գէթ չոր շնորհակալութիւն մը յայտնել չի մոռնաս, վասնզի վստահ եմ թէ, ինչպէս միշտ, մեր այսօրուան դաշտատօնն ալ ասպետական ճոխութեամբ մը սարքուած պիտի ըլլայ:

—Ի՛նչ, մտքէս անգամ չ'անցնիր այդ տեսակ փոխարինութիւն մ'ընել իրեն. շնորհակալութիւն յայտնե՞լ մարդու մը որ իր մտերիմներու շրջանակին մէջ իր հոմանունին կանուանէ գիւս: Թերմա՛ջը. կրողին տո՛ւր զինք:

Ու Արիենի խոշոր քրքիչով մը աւարտեց իր այդ խօսքը:

—Լաւ, ինչպէս որ կուգես այնպէս վարուէ. ընդունակ աշակերտներ կ'ըլլան, որոնք իրենց ուսուցիչները կը գերադանցեն. ինծի կը մնայ՝ մի անգամ ընդմիշտ հրաժարիլ այլ եւս քեզ դաս տալու յաւակնութիւններէ:

—Գէշ խորհուրդէ մը ետքը, յոռի չողորթութիւն մը, չէ՞... ո՛հ, կը տեսնեմ որ պէտք է պատժել քեզ... եկո՛ւր, սա կօշիկներուս կապերն անցուր որ քիչ մը զգաստանաս:

Տիկին Շողիկ ուրախ տրամադրութիւն ունեցող մօր մը աշխուժութեամբ մօտենալով կատարեց իր աղջկան յանձնարարութիւնը եւ յետոյ վեր կանգնե-

լով փաղաքուշ տմբիկ մը տուաւ անոր ձախ աշտին, ըսելով.

—Անառակ, ի՞նչպէս, դո՞հ ես աշակերտէդ:

—Կարծեմ թէ քիչ մը պիտի սկսիմ ըլլալու, եւ թէ նոյն յաջողութեամբ կարենայ զարգանալս ալ տեղաւորել կուրծքիս վրայ:

Տիկին Շողիկ իր աղջկան այդ յանձնարարութիւնն ալ կատարեց ամենայն հաճոյակատարութեամբ:

Ճիշդ այդ պահուն էր որ կառքի մը ձայնը դադար կ'առնէր իրենց դրան առջեւ:

—Ահա Արմիկեանն ալ եկաւ կարծեմ. բարեբախտաբար յարդարանքդ ժամանակին աւարտեցիր. եթէ քիչ մը ուշի մնացած ըլլայիր, գուցէ անառակը պիտի մղուէր շուայլելու քեզ այնպիսի փաղաքշանքներ որոնց ի տես՝ իբրեւ մայր մը՝ կարմրիլս հարկ պիտի ըլլար:

Այս միջոցին ներս մտաւ երիտասարդը:

Հրանդ Արմիկեան կոչուած այդ տղան՝ քսան եօթ քսանեւութ տարու էր, միջահասակ, նրբաձեւ, կանոնաւոր դիմադծութեամբ մ'օժտուած եւ անսուղիւս վայելչութեամբ մը հագուած. վառվռուն ու վայելուչ ձեւերը հին ասպետական տիպարները կը յիշեցնէին. մանաւանդ որ ձեռքերը մանր ու ջղուտ եւ ոտքերը դրեթէ կնոջական էին:

Ներս մտնելուն պահ մը կանդ առաւ եւ հրայրքոտ նայուածքով մը պարուրելով Արիենին, գոչեց. —Կրո՛ղ, ի՞նչ վայելուչ յարդարանք է այդ, եւ հագուստներուդ գոյներուն յարակցութիւնը որքա՛ն աւելցուցած է մորթիդ սպիտակութեան հմայքը.

հաւատաւ վկայ, կրողն իսկ չի կրնար արդիւնէլ դիտ
համբոյր մը դբօշմելէ:

Եւ յանկարծ վազելով իր շրթունքը Արփենիին
ձախ աշտին փակցուց շոնդալից կերպով:

— Կոշտութիւնը մէկդի թող, Հրանդ. ամէն բան
տեղ ու ժամանակ ունի, գոչեց Արփենի՝ երիտասար-
դին անպատկառութենէն քան իր մօրը ներկայու-
թենէն նեղուած:

Յետոյ յանկարծ ձայնին խստութիւնը մեղմացը-
նելով՝ աւելցուց ժպտադին.

— Տուգանքդ կ'աւելցնեմ, պարոն. հինգ տուփ
ամենաբաւ տեսակէն ձուկի աղածք պիտի աւելցնես
կազմած աղանդերներուդ վրայ, կ'իմանա՞ս:

— Այսքան փառաւոր համբոյր մը հինգ տուփ ա-
ղածքով դնե՛լ... սատանա՛յ, սիրոյ աշխարհին մէջ
միշտ ամենաբախտաւոր շահադէտն եմ...

— Զգուշացի՛ր սակայն, երկրորդը կրնայ սուղի
նստիլ քեզ, տղաս, գոչեց Տիկին Շողիկ՝ փոխանակ
կարմրելու — ինչպէս կը կարծէր ինքնիրեն համար—
ընդհակառակն դուարթացած այդ համբոյրին հըն-
չիւնէն:

— Այսինքն... հարցուց Հրանդ խանդավառ-
ուած:

— Կէս օխա սեւ խաւեար, պատասխանեց Ար-
փենի առանց երիտասարդին կողմը դառնալու:

— Համաձայն ենք, գոչեց Արմիկեան:

Երկրորդ համբոյրի մը շոնդը լսուեցաւ:

Յետոյ գոչեց ան.

— Ո՞ւր է սա ձեր դժոխածին Շնորհքը. ահա
տուգանքը:

Եւ ոսկի մը նետեց Տիկին Շողիկին ուր որսի շան
մը ճարպիկութեամբ գետին իյնալէ առաջ խլած էր:

Որպէսթէ երիտասարդին կոչին սպասած ըլ-
լար, Շնորհք ըստած մարդը խփոյն ներս մտաւ:

Հաճոյակատար, ակնածու, կեղծաւոր սպասա-
ւորի ճշմարիտ տիպար մը. կլօր ու պալարուտ դէմ-
քով, մշտակարմիր արտեւաններով:

— Ահաասիկ եմ, պարոն, գոչեց ան, Զեր հը-
րամանին պատրաստ:

— Սա ոսկին առ եւ հինգ տուփ լաւագոյն ձուկի
աղածք, եւ կէս օխա սեւ խաւեար դնէ, յարեց Տի-
կինը:

— Ո՛հ, Տիկին, աղածքին համար առարկութիւն
չունիմ. վասնզի ամէն տեղ կարելի է գտնել. բայց
սեւ խաւեար. է՛հ, չեմ կարծեր ժր դիչերուն մի-
ջոցին օրիորդիս բաղդէն՝ Բուսիայէն հասած ըլլայ.
այսպէս կըսեմ, վասնզի երէկ Պ. Արմիկեանի ծա-
ռային հետ — ուր ճիշտն ըսելով՝ ճարպիկութեան
կողմէ ինձմէ վար չի մնար — ըրած մեր շատ խղ-
ճամիտ փնտռութներուն հակառակ՝ չի կրցինք սեւ
խաւեար գտնել, նաեւ Գոմանտարիայի դինի զոր օ-
րիորդս այնքան կը սիրէ:

— Կորսուէ՛, ապիրատ, եւ ընկերիդ գովասան-
քովը դուրսս մի՛ ուռեցներ, պոռաց Արմիկեան:

Ոսկին Շնորհքին ձեռքն էր, դիւրին է հասկնալ
ուրեմն որ երիտասարդին յիշոցը քան ունէ փաղաք-
շանք դիւր եկաւ ծառային, որ աճապարեց դուրս
ելլելու:

— Է՛հ, կարծեմ պատրաստ էք, չէ՞:

— Այո՛, ինչպէս կը տեսնես, յարեց Արփենի կազմ

ու պատրաստ. բայց անշուշտ ցուցակադրուած մեր բարեկամներն ու ուհինները դու ալ չես մոռցած հըրաւիրել, չէ՞:

—Ամենէն ալ դալու խոստում առած եմ, ու վրատահ եմ թէ արդէն Չամլըճայի բարձունքը հասած են հիմակ, եւ անկուշտ երախին բացած մեզ կըսպասեն:

—Անոնց ախորժակներուն վրայ դիտողութիւն ընելու իրաւունք չունիս, Հրանդ, յարեց Արփենի զչարանքի զգալի շէշտով:

—Ո՛չ, ըսել կուզեմ միայն թէ ժամանակն է որ ճամբայ ելլենք:

—Երթանք:

Հարկ չենք տեսներ մատնանչել այդ փոքրիկ ճամբորդութիւնը. բաւական կը համարինք յայտնել թէ Չամլըճայի բարձանքը վրայ դաշտատուն մը պիտի սարքուէր Արմիկեանի կարգադրութեամբն ու ծախքովը, թէ մեր խումբը ութուկէսին մօտ կառքէ մը վար կիջնէին ու քսան քայլ անդին երեւցած աղբիւրին կողմը կը դիմէին՝ յառաջապահ ունենալով Տիկին Շողիկը, իսկ իրրեւ վերջապահ՝ Շնորհքն ու Արմիկեանի ծառան՝ Թոմիկը:

Հաղիւ քանի մը քայլ առած էին, երբ խօլ խումբ մը իրենց ընդառաջ վազեց: Երեք երիտասարդներէ եւ նոյնքան մանկամարդ աղջիկներէ բաղկացած այդ խումբը որոնց ետեւէն կը նայէին քանի մը տարիքոտ կիներու ժողատ, կամ կնճած դէմքերը, Պօլսոյ հաճոյատէրներու դասուն կը պատկանէին:

Հոս փոքրիկ չափերու մը բանալ դէշ չէ՝ կարծենք:

Յայտնի է թէ Պօլիս՝ մայրաքաղաքներու կարգին՝ հաճոյքի քաղաք մ'է. բայց տարօրինակ չի թուի թող ընթերցողին՝ եթէ ըսենք թէ ոչ մէկ ոստանի մէջ հաճոյամոլութեան այնքան ընդարձակ գետին կայ, որքան Պօլսոյ մէջ: Կըսուի թէ Բարիզ հաճոյքի առաջին քաղաքն է. դիտենք նաեւ սակայն թէ Բարիզ միւլենոյն ատեն ազնիւ խոհալներու քաղաքն է. ամենէն թունդ հաճոյատէրը, հաճոյքին հաւասար կամ անկէ վեր, ուրիշ խոհալ մ'ունի, զոր օրինակ Ֆրանսան, կամ վերջապէս մին այն խոհալներէն զորոնք քաղաքակրթութիւնը հոն ամէն մարդու սրտին մէջ կը դնէ՝ իւրաքանչիւրին խառնուածքին կամ դաստիարակութեան համեմատ: Ըսել կուզենք թէ, Եւրոպական մայրաքաղաքներու մէջ ամենէն բիրտ հաճոյասիրութիւններն անգամ բարեխառնուած են աւելի կամ նուազ մաքուր խոհալներու մակարդով:

Պօլիս այնպէս չէ սակայն. մաքուր խոհալ չի կայ հոն գրեթէ. վասնզի կրթութիւնը եւ ուսումները յետամնաց են: Եւ յետոյ թուրք բռնապետութիւնը իր Պօլսոյ հպատակներուն մտքին գործունէութեան առջեւ միակ ասպարէզ մը բաց թողած էր — հաճոյքինը: Արդ այն թուականներուն ուրիշ կըսկսինք մեր վէպը, պօլսեցիներուն միտքը հաճոյքի մէջ միայն կը սնանէր, վասնզի անկէ դատ ուրիշ ճարակ չէին տար անոր:

Ընթերցողին անուղղակի կերպով զգացուցինք արդէն թէ Արմիկեան դարավերջիկ կնարոյծներէն էր, իսկ Արփենի մէկը այն աղջիկներէն որոնք ապաձեւ հագուստները մէկդի նետելու պէս, կը փոխեն

իրենց հոմանիսներն ալ: Հազիւ հարկ կը մնայ աւելցընել ուրեմն թէ զիրենք դիմաւորող խումբին անդամներն ալ նոյն դասուն կը պատկանէին: Ասոնց մէջ կը գտնուէին Արմեն Ծանիկեանը, կարմիր ու բոլորչի թուշերով տղայ մը որ զարհուրելի խման մ'էր, եւ իբր այն՝ կապտորակ քիթ մ'ունէր. նաեւ իր հոմանուհին Աղանի, թանձրամարմին բայց համեմատաբար ճկուն աղջիկ մը: Յետոյ կուգային Սուրէն Խնտամեան եւ իր սիրուհին Մարլինան, դեք ու կոռազան դոյզ մը. վերջապէս Օշին Հարոնեան, արիւնոտ երիտասարդ մը որ երեսին յամառ պալարները միշտ քերելու սովորութիւնն ունէր, եւ իր սիրուհին Աննիկը, շուտիկ աղջիկ մը որ անոր սրտին ու քսակին հետ կիյնար հաւասար անպատկառութեամբ: Գալով պառանքերուն որ երկուք էին, առադաստի բարապաններն էին մէկը Մարլինային ու կըսուէր Տիկին Հոռոփ, միւսն ալ Աննիկին եւ կը կոչուէր Տիկին Մարի:

—Բարի եկաք, ո՛վ մեր սիրելի հիւրընկալները, դուքնց Աննիկ նայուածքի նշանակական քթթումով մը:

—Շնորհակալ ենք լեզուիդ ու նայուածքիդ աստակէն, պատասխանեց Արմենի ժպտելով:

—Կրո՞ղ, իրաւունք չունի՞նք աստակելու. աւելի քան ժամ մ'է որ հրաւիրեալները կըստասեն իրենց հիւրընկալները:

—Ասիկա կը նշանակէ որ, յարեց Հրանդ, հոս հրաւիրեալ եւ հիւրնկալ չիկայ, այլ միայն անկեղծ բարեկամներ, միշտ պատրաստ՝ իրար ներելու:

—Կարծե՞ս թէ այդքան շո՞ւտ պիտի ներենք

քեզ, ըսաւ անդիէն Ծանիկեան. ո՛չ ո՛չ. քեզ պատժելու համար Աղանիին հետ համաձայնած ենք ջուրի դաւաթով խմել մեր օղին:

—Կընդունի՞մ այդ պատիժը. միայն դիտել կուտամ թէ տրամաբանական չէ ձեր վրէժը ինձմէ լուծելու տեղ՝ գինեպանին դէմ պատերազմ յայտարարել, եւ անոր տակառները ուժակոծել:

Ձուարթ խումբը այս միջոցին հասած էր նախապէս կահաւորուած տեղը:

Այդ տեղը խիստ հանգստաւէտ էր, վասնզի հարթ բացաստան մըն էր. ասկէ դատ աղբիւրն ալ մօտ էր, որու քաղցր գիւղիլը ազնիւ ներդաշնակութիւնով մը պիտի կէտկիտեր հարկաւ խումբին աղմըկոտ ձայները. բայց նաեւ աւելի քան բանաստեղծական էր, վասնզի հոնկից մարդկային նայուածքը կընդդրկէր տեսարան մը որուն նմանին հազիւ թէ կարելի էր հանդիպիլ աշխարհի ուրիշ ունէ մէկ կողմը: Հոնկից կերեւէր դրեթէ ամբողջ Պօլիսը՝ կրոնակի վրայ պառկած մեծփոր տիտանի մը դիրքին մէջ, ոսկեղջիւրը արծաթագօծ՝ վիթխարի կոտորչի մը ոլորումով, Բէրան՝ բաղդատաբար շքեղ շէնքերուն կազմած աստիճաններով, Պէշիքթաշն ու Օրթագիւղը՝ իր արքունի պալատներու պարիկներով, Վոսթորը՝ երկու իրերապաշտ եղբայրներուն վրայ տողաչարուած արուարձան-հուրիներով, կըղզիներու ականակապ փունջը, վերջապէս, Գատը-դիւղը՝ անոր կցուած արուարձաններու տողաչարքով. արուարձաններ որոնց հիանալի դալարով մը պճնուած բլուրները թաւամաղ անրակներու պատրանքը կուտային:

Նորեկները պահ մը այս տեսարանին հմայքովը դրաւումս մնացին, որով իրենց հաճոյքի ընկերներուն վերջին քանի մը սրամտութիւնները անսպասան անցան:

—Բայց ի՞նչ է աս, դոչեց Աննիկ, ձեր բանաստեղծի վերացումները չեն որ պիտի զուարթացնեն մեզ. ո՞ր են նուագածուները:

Եւ յետոյ Շնորհքին՝ որ Թորմիկին հետ օղիի սեղանին յարդարանքովը կը զբաղէր, ըսաւ.

—Ի՞նչ մը չարժէ նայինք, անշնորհք, չե՞ս տեսներ որ կոկորդիս չորցեր է եւ խօսելու արտօմակներն ցամքեր:

—Ո՛հ, Աննիկ, յարեց Արիենի քծիծաղով, անտանելի ես յաւիտենական թեթեւօլութեամբդ. տե՛ս, ինչպէ՞ս խելոքիկ մը նուագածուներուն գալուտին կը սպասէ Մալլինա՝ թէ եւ քենէ աւելի սիրահար է նուագի, ինչպէ՞ս նաեւ Արմենակն ալ օղին՝ թէ եւ քենէ աւելի ծարաւած է: Ինչո՞ւ օրինակ չես առներ անոնցմէ:

—Երկուքն ալ կրողին տուր, ըսաւ Աննիկ իր կատակը ծիծաղով մը համեմելով. կը համբերեն, իրաւ է, բայց տե՛ս, ինչպէ՞ս անոնցմէ մէկը կղակը փրթելու աստիճան կը յօրանջէ իսկ միւսը անհամբերութենէն պիտի սկսէ փետտէ. թէրմա՛շ, ես ոչ պիտի ունիմ փետտելու, ոչ ալ ամուր կղակ մը անհարկի յօրանջումներու տոկալու:

Այս միջոցին Շնորհք սեղանին յարդարանքը վերջացուցած՝ իր պաշտօնակցին հետ կը մեկուսանար աղբիւրին մօտ տեղ մը:

—Հաւատա՛ վկայ, ինչո՞ւ պահեմ, կոկորդա

այնքան չորցած էր որ խոչապատէ բռնուելու վախն սկսեր էի ունենալ, դոչեց Արմենակ, օղիի գաւաթներէն միոյն վրայ խոյանալով:

—Միայն դո՞ւն այդ վախն ունէիր. մե՛նք ալ, ըսին քանի մը ձայներ եւ ձեռք առին օղիի գաւաթներն ու մէյ մէկ ումպով պարպեցին դանոնք:

Արիենի միայն ոչ մէկ գաւաթի մօտեցած էր:

—Ի՞նչ է ադ, դոչեց Սուրէն, միթէ աւանդական սովորութիւննե՞ր կը պահէք ձեր մէջ, Արմիկեան. ինչո՞ւ սիրուհիդ օղի մը չես մատուակեր:

—Արդէն քիչ կը գործածէր, վերջերս բժիշկը բոլորովին արգելեց զինք ողելից ըմպելի գործածելէ՝ բացի քիչ քանակութեամբ գինիէ: Դժբախտաբար անկարելի եղաւ սակայն Կիպրոսի Գումանտարիս ըսուած տեսակէն գտնել, զոր միայն կը սիրէ. հետեւաբար առհարկի տեղական գինիէն պիտի խմէ այնքան որքան կրնայ:

—Լա՛ւ, լեցուր իր գաւաթը:

Արմիկեան իր սիրուհին գաւաթը կէս մատ բարձրութեամբ գինի դրաւ, Արիենի վրան ջուր լեցուց եւ խմեց ներկաներուն կենացը. յետոյ գաւաթը ձեռքէն դրեթէ ձգեց զգուանքի արտայայտութեամբ եւ ըսաւ.

—Ինչո՞ւ կանոնաւոր աղանդեր մը չիկայ հոս... եթէ սեւ խաւեար չի կրցաւ գտնել ծառադ, քիչ մը տապալած ուղե՞ղ ալ չէր կրնար ապսպրել, Հրանդ:

Արմիկեան տփուկանցաւ այս յանդիմանութեան առջեւ, ու պահ մը շփոթեւէ հոգ ըսաւ.

—Ո՛հ, սիրելիս, չե՞ս գիտեր թէ հիմակուան սպասաւորները լիբբեր են որ ծառայելէ աւելի գող-

նալ, գտնելէ աւելի կորսնցնել զիտեն. երեք ամսուան մէջ չորս սպասաւոր փոխեցի, անո՛ր համար միայն որ զիս ամօթապարտ թողուցին առջեւդ. վաղը այդ թշուառականն ալ կրողին պիտի տամ, հաւաստի եղիւր:

Այս միջոցին Տիկին Շողիկ ցած ձայնով մը ըսաւ.

—Եթէ կարելի է, քիչ մը կամաց խօսինք ամենքս ալ, վասնզի կը տեսնեմ որ քիչ մօանդին մարդ մը նստած է ու ծանրագլուխ մէկը կերեւի:

Այս խօսքին վրայ ամենուն աչքը Տիկին Շողիկին ահաւարկած կողմը դարձաւ: Այդ մարդը մեր զըւարթ խումբէն տաս քայլ անդին սեղանի մօտջեւ նստած էր, կռնակը խումբին տուած. իր խոհուն նայուածքը հիասքանչ տեսարանին վրայ կը պըտըտցնէր ծանրաբար, արծուի պէս որ անկուշտ նայուածքը ժուռ կը բերէ՝ վարէն թռչտող կամ անցնող որսերուն վրայ:

—Ո՛հ, դուք ալ, Տիկին Շողիկ, միշտ կասկածոտ էք, միշտ ետսէր, որ կը կարծէք թէ աշխարհ մեզմով կը հետաքրքրուի. եւ ի՞նչ. երբուրնէ՞ ի վեր զարմանալի ու ծաղրելի բան մը սկսած է համարուիլ խօսիլ, խնդալ ու աղմկաբանել բացօդեայ տեղ մը, դռնեց Մալվինա:

Ճիշդ այդ սահուն սպասաւորի երեւոյթով մարդ մը երեւցաւ: Այդ մարդը ձեռքին կողով մօռնէր. մօտեցաւ, արագ նայուածքով մը ներկաները քըննեց, յետոյ կողովը Արփենիի ծունկին առջեւ դընելով՝ ըսաւ.

—Տիկին, եթէ չեմ սխալիր՝ այս կողովը Ձեզի համար է:

Ձուարթ խումբը հետաքրքիր խումբ մը դարձաւ ահաւարկի մը մէջ: Ամէնքը իրարու նայեցան, իրարու աչքերուն մէջ փոխադարձ լուսաբանութիւն կորզելու համար կարծես:

—Ո՛վ յանձնեց ձեզ այս զամբիւղը, հարցուց Արմիկեան մասնաւոր շահագրգռութեամբ մը:

—Մարդ մը որու Սկիւտարի վերի թաղը հանդիպեցայ, եւ որ արծաթ մը վարձք տուաւ ինձ այս զամբիւղը տիկինին յանձնելու համար:

—Բայց ինչէ՞ն դիտես թէ ինձի համար է ան եւ ոչ ուրիշ կնոջ մը համար, հարցուց Արփենի:

—Եթէ այդ մարդը Արփենի կոչուած տիկնոջ դիմադժութիւնը լաւ չէ կրցած բացատրել ինձ, սըխալը իրն է. իսկ եթէ ես լաւ հասկցած չեմ, թիւրիմացութեանս համար Ձեր ներողութիւնը կը խնդրեմ, Տիկին:

—Բայց, մարդուկս, չի կրնա՞ր ըլլալ որ ինչպէս դիմադժութեան՝ նոյնպէս անունի մէջ ալ թիւրիմացութեան զոհուած ըլլաս, հարցուց Աղաւնի ծաղրածու ձայնով մը որու մէջէն սակայն ինքնասիրութեան շէշտ մը կը մատնուէր:

—Ո՛հ, այդ մասին կարծեմ թէ հաստատ ապացոյց մը կրնամ տալ, այն է սա տոմսակը:

Եւ մարդուկը սակառին բերանը թիւրեւեմ թուղթի կտոր մը քաշել հանելով Արփենիին երկընցուց:

Նէ հետեւեալ տողը կարդաց բարձր ձայնով.

«Այս կողովին պարունակութիւնը Օր. Արփենիին համար է»։

—Օրիորդ, դո՛ւք մարդը զահանդածի դիրք մ'առնելով, ո՞հ, թող ներողամիտ ըլլայ զինք տիկին անուանած ըլլալու համար։

—Բայց մտացի տղայ մը կերելի ինձ այս թըշուառականը, դո՛ւք Օշին. ասանկ սմանդուկ մը, պէտք է ողորբել, սիրել երբ անձնական սպասաւորդ է, բայց խղճել՝ երբ ուրիշի մը ծառան է... Ըսէ՛ ինձի, մարդուկս, որչա՞փ կը վճարէ քեզ տէրդ։

—Ես տէր չունիմ, պարոն, եւ Աստուած չընէ որ սպասաւոր ըլլամ, յարեց մարդը արհամարհանքով։ Օշին խոշոր քրքիչ մը փրցուց։

—Բայց կը մոռնա՞ս որ դիմացդ ելլող առաջին անձանօթի մը, եւ թերեւս ծառայի մը՝ սպասաւորութիւն ըրած ես այս սակաւը մինչեւ հոս բերելով։

—Ինձի նայէ՛, մարդուկ, դո՛ւք այս պահուն Հրանդ որ Արփենիի ձեռքէն թուղթի կտորն առած, աչքէ անցուցած, վայրկեան մը մոմտուրով դրաւ ու եւ յետոյ յանկարծ գլուխը վեր առեր էր—սակաւդ իր պարունակութիւնովը առ ու կորսուէ՛ դնա՛ ասկից, քու փնտռած տիկինդ, կամ օրիորդդ հոս չէ։ Մարդը հանդարտօրէն պատասխանեց։

—Պարոն, եթէ վստահ չըլլայի թէ օրիորդը մասնաւորապէս շահադրդուած է այս սակաւով, ինձի համար մեծ բախտ մը պիտի համարէի Զեր վոնտելը, վասնզի արդարեւ անսքիւտ առիթ մը պիտի ըլլար այդ՝ նոնոշիկ օրիորդի մը յատկացուած չեմ գիտեր ինչ աղուոր բաները վայելելու, բայց...

Արմիկեանի արիւնը գլուխը զարկաւ, եւ չար-ժում մ'ըրաւ, մարդը օձիքէն բռնելով՝ չարտելու, երբ Արփենի սուղ ձայնով մը յարեց։

—Հետզհետէ դարմանալի մարդ մը կը դառնաս, Հրանդ. ո՞վ եւ ի՞նչ բան իրաւունք կուտայ քեզ գէշ վարուելու միամիտ մարդուկի մը հետ որ իրեն եղած յանձնարարութիւն մը կատարած է խղճմտօրէն... Թո՛ղ այդ տեղ սակաւը, տղաս, վասնզի Արփենին ես եմ... իսկ դու, Հրանդ, քառորդ մը տուր այդ բարի մարդուն եւ ճամբէ՛։

Արմիկեան բարկութենէն հեծեծեց, բայց դամբոն մը պէս զոր իր տիրուհին կը տփէ, սքեցաւ. յետոյ դրպանէն քառորդ մը հանեց եւ տուաւ մարդուն որ շնորհակալութիւն յայտնելով քաշուեցաւ դնաց։

Այս իրադարձութեան միջոցին, քիչ մը հեռուն նստած մարդը ոչ իսկ հետաքրքիր չարժում մը ըրած էր. իր առջեւ պարզուած տեսարանին վեհութեամբը տակաւին այնքան հոգեդրաւուած կը թըւէր որ, կարելի էր ըսել թէ նոյն իսկ այդ աղմկարար խումբին գոյութեան ալ անտեղեակ էր դեռ։

Երբ արդէն մարդուկը բաւական հեռացած էր, Արփենի իր պատճառած դառնութիւնն ամօքելու համար ըսաւ.

—Ո՞հ, Հրանդ, երբեմն կը մոռնաս թէ կիներն որքա՞ն հետաքրքիր կըլլան. եթէ ինձ չես հաւատար, ընկերուհիներս թող ըսեն քեզ թէ որքան կը հետաքրքրուին այս սակաւին պարունակութիւնովը։

—Անիրա՞ւ, կարելի՞ է չի հետաքրքրուիլ, դո՛ւք չեց Աննիկ. մանաւանդ ես գրաւ կը դնեմ որ մեր մէջ

ամենէն աւելի հետաքրքրուողը՝ նոյն իսկ ան է որ այս սակառը գլխէն վարել կուզէր:

—Հիմակ պիտի իմանանք թէ ի՞նչ կը պարունակէ ան, ըսաւ Արփենի — գալով անոր որ դայն ինձ կը դրկէ, այդ ալ օր մը կը հասկնանք:

—Ո՛հ, դրկողէն աւելի դրկուածը դիւ կը շահագրգռէ այժմ, ըսաւ Մարկինա:

—Զիս ալ ընդհակառակը, յարեց Արփենի քովընտի նայուածքի սլաքով մը կծելով Արմիկեանը:

—Բացէք, բացէք, դռնէն քանի մը ձայներ մէկանց:

—Նախ քան սակառին բացումը, խմենք, պուռաց Օշին իր գաւաթը միւսներուն բախելով:

Մինչդեռ բոլոր միւսները իրենց գաւաթները կը պարպէին, Արփենի պատրաստուեցաւ սակառը բանալու:

—Կեցի՛ր, Արփենի, նայինք մեր մէջէն ո՞վ պիտի կրնայ գուշակել մէջինը, պուռաց յանկարծ Աննիկ:

—Կեցցե՛ս, Աննիկ, դռնէն Օշին, միշտ համբոյրի արժանի առաջարկներ կը ներկայացնես. այո՛, այո՛, գուշակենք նախ:

—Գրաւ կը դնեմ որ անդուսէ, կամ դիպակէ չընալսարհիկ հագուստացու մը պիտի ըլլայ ան, ըսաւ Մարկինա:

—Մնդուսէ հագուստացու մը նուէր դրկել Չամլըճայի բարձունքը. ո՛հ, ասիկայ արտառոց ճաշակ մը, գրեթէ աննախնթաց յիմարութիւն մը ենթադրել պիտի տար, յարեց Աղաւնի. ես կը կարծեմ թէ, նըւիրատուն որ փափկանկատ մէկն ըլլալու է հարկաւ,

ցփսի մը դրկած պէտք է ըլլայ Արփենիին՝ ցուրտէն պատսպարուելու համար, վասնզի կ'ենթադրեմ թէ դիտէ որ մեր ընկերուհին թեթեւ հագէ մը կը տառապի այս միջոցին:

—Նս դռն պիտի ըլլայի եթէ մէջէն պատուական խորոված սագ մը ելլէր, ըսաւ Սուրէն:

—Իսկ ես գրաւ կը դնեմ որ, նուիրատուն որ անշահ մէկն ըլլալու է, մեր քթին խնդարու համար այդ սակառին մէջ խոշոր քար մը թխած է, յարեց Արմիկեան ալ դժնէօրէն:

Արփենի զշարանքի նայուածք մը նետեց Հըրանդին, բայց լաւագոյն համարելով մինչեւ իր շրթունքն հասած կծու խօսք մը կլլել, լռեց:

—Ո՛հ, կրողին երթա՛ն բոլոր ենթադրութիւնները, դռնէն Արմեն. ահա երջանիկ սակառ մը որ խումբ մը խելացի մարդոց դիպանական փորձին կենթարկուի... Աստուածդ սիրե՛ս, Արփենի, բաց եւ վերջ տուր աս շաղիադիութեանց:

Արփենի մէկդի ըրաւ կողովին կափուլը:

Առաջին անգամ աչքի զարնող բանն եղաւ հաշուադիւտ ծաղիկներու փնջիկ մը. անոր տակ կերեւէր սրուակ մը՝ լեցուն Գուստատարիայի գինիով. շիշին քովը իրարու ագուցուած երեք պնակներ կերեւէին: Երբ Արփենի ամենուն հետաքրքիր նայուածքներուն տակ բացաւ այդ պնակները, հետզհետէ աւելցած ուրախութեամբ տեսաւ որ, մէկը սեւ խաւարով, երկրորդը տապկած ուղեղով, իսկ երրորդը պատուական ձուկի աղածքով լեցուն էր:

Արփենի հիացած էր. միանգամայն տգիտնած. հաճոյքի մը սեղանին առջեւ էր. արդ անկարելի էր

իրեն համար լաւագոյն նուէր մը երազել: Արմիկեան ալ կատաղութենէն՝ եղունգներով իր կուրծքը կարելնէր: Կարելի չէր ժխտել իր սիրուհիին մատուցուած այդ ծառայութեան գերազանցութիւնը:

Միւսները խօլարար կը ծախահարէին:

— Բաժակները... մանաւանդ ամենէն առաջ Արիկենիին բաժակը լեցուցէ՛ք գումանտարիայով, պոռաց Ծանիկեան:

— Ո՛հ, կեցէ՛ք, այս անգամ ես պիտի մատուցուակեմ, յարեց Աղաւնի:

Գաւաթները լեցուեցան:

— Արիկենիին անծանօթ բարեկամին կամ ուհիին կենացը, գոչեց Տիկին Շողիկ գուարթացած:

Արմիկեան լոկի մնչիկ կլլեց իր բաժակը. մըրիկ մը կորոտար ներսիդին: Իսկ Արիկենի մէկ ումպով բաժակը պարպելէ եւ մէյ մէկ դգալ ալ աղանդերներէն ճաշակելէ վերջ գոչեց խանդագին.

— Ո՛հ, ի՞նչ պերճանք, ի՞նչ գինի, ի՞նչ աղանդերներ... բայց ի՞նչ, դուք գտնուած էք սեւ խաւհարին, սա նշանաւոր ձուկի աղածքին, սա ուղեղի խորովածին հետ... օն, կարտօնեմ Ձեզ որ ճաշակէք:

Ամէնքը, բացի Արմիկեանէն, յարձակեցան աղանդերներուն վրայ, այնպէս որ պնակները վայրկեանի մը մէջ գրեթէ կ'իսուեցան:

Ամբողջ այս տեսարանին տեւողութեան միջոցին, քիչ մը հեռուն նստած անծանօթը շարժում մը միայն ըրած էր: Այն պահուն որ սակաւը բացուեր էր, ան իր պաղարին նայուածքը չընէր էր մեր խումբին կողմը, եւ արագ ակնարկով մը նկատեւ

էր Արիկենիին այլայլութեան տագուտութիւնը եւ Արմիկեանի զայրոյթի դողը: Յետոյ նորէն ընկլուզուեր էր իր մտասեւեռումին խորը:

— Ո՛հ, յարեց Ծանիկեան լեզուն քիմքերուն վըրայ շահեցնելով, հաւատացէ՛ք ինձ, դրախտային են այս աղանդերները... ասոնց հետ տակաւ մը օղի խմելու դրաւի կը մտնեմ... բայց դու, Հրանդ, կարծեմ թէ անոնց համին իսկ չի նայեցար:

— Ո՛հ, ես կեսարական սա ապուխտը նախապատիւ կը համարեմ:

— Բայց ինձի նայեցէ՛ք, գոչեց յանկարծ Աննիկ իր սովորական ամսեղուկ ապերասանութեամբ, ի՞նչ պիտի ըսէք եթէ սա գինին դուր կը պաշտէ Արիկենին, եւ սա աղանդերները, որոնք այնքան ախորժադրելու են՝ թունաւորուած ըլլային:

— Ո՛հ, չարագուշակ լեզուովդ անտանելի ես, Աննիկ, ըսաւ Արիկենի:

— Բայց եթէ գուշակութիւնս ճիշդ ըլլայ, պնդեց չարաճճին:

Վայրկեան մը տխուր լռութիւն տիրեց. բոլոր ներկաները անշուշտ դէշ մահուան մը հաւանականութեան առջեւ սարսուեցան:

Արիկենի ամենէն առաջ ուշաբերելով ըսաւ.

— Մարդ կեանքին մէջ առառաւելն անգամ մը ասանկ արքայական խնճոյք մը կ'ընայ վայելել. արդ եթէ գիտնամ թէ մահ կայ այս գաւաթին մէջ, դարձեալ չը պիտի ուղէի ինքզինքս գրկել անոր պարունակութիւնը վայելելու հաճոյքէն:

Ու Արիկենի գաւաթ մ'ալ պարպելով՝ աւելցուց.

— Օ՛խ... կուգէի որ վեհանձն նուիրատու ու

որ է՝ հոս ըլլար, որպէսզի չնորհակալութիւն յայտնէի իրեն:

Ճիշդ այդ միջոցին անծանօթը ոտքի ելլելով նայուածքը դուարթ խումբին կողմը դարձուց եւ խորազննին աչքերը ուղղեց Արփենիին:

Արփենի պարկեշտ աղջիկ մը չէր, ոչ ալ դիւրաբար դաժ: Կեանքին մէջ գուցէ ոչ մէկ առիթով նայուածքի մը ուժէն ազդուեր էր, ոչ մէկ կամքի արտայայտութեան տակ խոնարհեր. արդ չենք կրնար ըսել թէ անծանօթին խորաթափանց ակնարկէն խոռովեցաւ, բայց կրնանք վկայել թէ տարտամ տպաւորութիւն մը մատնող երազանքով մը գրաւուեցաւ: Այնպէս որ անբացատրելի առինքնութիւն մը՝ նայուածքով հետեւեցաւ անծանօթին, մինչեւ որ դէպի իւսկիւտար երկարող ճամբուն վրայ աներեւոյթ եղաւ ան:

ԱՆԱԿՆԿԱԼՆԵՐՈՒ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

— 0 —

Չը պիտի մանրամասնենք հոս օրոյթին չարունակութիւնը. վասնզի չարութիւնը ընթերցողն զբաղեցնել նկարագրականով մէկուն այն դռնհիւ ժամանցներէն որոնք երգերով կըսկսին, գաւաթի բաղխումներով կ'ոգեւորուին, համեղ կամ անհամ կատակներու երկար կամ կարճ անցումներով կընդմիջուին, եւ խանդավառութիւններու կամ ընդհակառակն կռիւներու մէջ կը փակուին: Բաւական կը համարինք ըսել թէ լաւ անցաւ ան, ու խաղաղ վերջաւորութիւն մ'ունեցաւ. այնպէս որ երբ իրիկունը Արփենի տուն դարձաւ, լաւ տրամադրութեան մէջ էր: Մօրը հետ կատակներ ըրաւ, մինչեւ անգամ ահագին շառաչիւնով անգամ մ'ալ համբուրեց զայն, եւ անկողին մտաւ, ու անմիջապէս խոր քունի մէջ թաղուեցաւ:

Հետեւեալ առտուն սովորականէն կանուխ արթնցաւ. մանաւանդ որ ինքզինքը սովորականէն աւելի դուարթ ու աշխոյժ դտաւ. նոյն իսկ յիշեց թէ այն դիւեր իր քունը չէր ալ խանդարուած բնաւ այն հազով որ երբեմն իր քունի անդորրութիւնը կը վերդովէր:

Բնականօրէն նախ անդրադարձաւ առջի օրուան իրենց դաշտատօնին վրայ: Այս վերջիչումը յի-

չեցուց իրեն այն նուիրատուութիւնը որու վրայէն շատ թեթեւօրէն անցած էր առջի օր: Այս անգամ սակայն չի կրցաւ կանգ չառնել:

Պահ մը խորհեցաւ, ու յետոյ ինքնիրեն սա հարցումներն ըրաւ.

—Ձարմանալի չէ՞ այս դէպքը... բայց որո՞ւ կողմէն եկած էր այդ նուէրը, եւ նուիրատուն ի՞նչ պատճառ ունէր ինքզինք ծածկելու... չէ՞ որ անկախ աղջիկ մ'էի ու եմ միշտ ու պիտի ըլլամ ալ, ինչո՞ւ անծանօթը կը խղճահարէր ազատ վարուելու ինձ հետ... իրաւ է որ աշխարհ զիս կը ճանչնայ իբրեւ Սրմիկեանին հոմանուհին, բայց միթէ ազատ չեմ ուղած վայրկեանիս ամէն կապ խզելու անոր հետ. վասնզի ի՞նչ է արհեստս.— ապրելու համար փայփայել տրիւիը ունէ մէկուն որ կը խոստանայ կեղծ փայել տրիւիը ունէ մէկուն որ կը խոստանայ կեղծ շողմներս սուղ գնելու... այս պայմաններու մէջ ո՞վ իրաւունք կրնայ ունենալ մտքիս փոփոխութիւնները վարելու կամ արգելելու:

Հոս պահ մը դարձեալ մտածեց. յետոյ յանկարծ խնդաց եւ ըսաւ.

—Հէ՛յ, կարծեմ մենամոլութիւնս կը բռնէ... օ՛ն, պէտք չէ խորհիլ եղածին վրայ. ի՞նչ է իրողութիւնը.— պարզապէս սա թէ, հարուստ ամսեղուկ մը, գուցէ հին ծանօթ մը՝ իր խանդավառութեան մէկ վայրկեանին կամահաճութիւնն ունեցած է իմ հետաքրքրութեանս հետ իյնալու՝ ունեցած ոսկիի դէղերուն վրայէն մի քանին հաճոյքի սեղանիս վրայ շարտելով. ահա եղածը... ծիծաղելի չէ՞ այս պիտի դէպքով մը մտադրադիլ:

Հոս պահիկի մը համար դադրեցուց իր մենա-

խօսութիւնը. ցատկեց ելաւ անկողնէն. քանի մը շրջան ըրաւ սենեակին մէջ աննպատակ, անհոգ. քանի մը կարասիներու առջեւ կանգ առաւ: Ալ դրեթէ չէր մտածեր ունէ բանի վրայ, այսինքն իր միտքը նայուածքին հետ կը յածէր այն իրերուն վրայ որոնք զինք կը շրջապատէին. այս կարգի մտածումները կը նմանին ջղջիկներու թռիչքին, որոնք թառչունին դրեթէ: Երբ սակայն հայելիին դէմ գտաւ ինքզինքը, եւ դիտեց իր դէմքը որ այդ օր սովորականէն նուազ տգոյն էր, յանկարծ ըսաւ.

—Բայց ո՞վ էր արդեօք այն մարդը որ մեր խումբէն քիչ մը հեռուն առանձինն նստած էր. սովորական մարդ մը չէր թուեր ան... եւ յետոյ... այո՛, մեկնելու ատեն ինծի ուղղած նայուածքը կարծես թէ մասնաւոր իմաստ մ'ունէր. ի՞նչ ըսել կուզէր արդեօք ան...: Բայց է՛հ, հիմալ ալ չտես աղջնակի մը հովերը կառնեմ, որ ամէն նայուածքի մէջ խորունկ սիրաբանութիւն մը, եւ չոր ժպիտի մը մէջ յարատեւ սիրոյ մը ապագան կը տարուի կարդալու... այդ անձը ապահովաբար ապուշ փիլիսոփայ մ'էր որ ձրի հով կ'ըլլելու համար Չամլըճան մազըլցած էր:

Եւ խոշոր քրքիչ մը արձակելով աւելցուց.

—Օ՛ն, օ՛ն, քեզի համար չեն այդ կարգի թեթեւամտութիւնները, խուչիկս, ի՞նչ կարծես մարդոց անուշ նայուածքները, բայց միայն ճառագայթներու ներքեւ ջուրի ցայտքերուն պլլլումը. վա՛յ այն տխմարին որ կը շլանայ անոնցմէ... այո՛, այո, ինծի պէս աղջկան մը պատիւը տգեղ սեռին նկատմամբ ունեցած արհամարհանքն է. մարդ դադան-

ները կը դասէ. կնոջ համար՝ մարդն ալ դադաններու շարքին մէջ կը դասուի. գիտնանք ուրեմն մեր գեղազանցութիւնը...:

Տիկին Շողիկի մոռաքը հոս ընդհատեց իր մեխաօտութիւնը. տիկինը այցաքարտ մ'ունէր ձեռքը:

— Բարի լոյս, աղջիկս... առ քեզի «բարի լոյս» մ'ալ Հրանդին կողմէ:

Եւ քարդը իր աղջկանն անցուց:

Երբ Արիենի թղթատուարը պատուելով կարգացքադին վրայ լիտուած քանի մը տողերը, ժպտեցաւ. — Ո՛հ յարեց յետոյ, աս տղան ալ իր առաջին սիրահարութեան սովորութիւնները չը պիտի մոռնայ ընաւ. միշտ առիթ չի փախցնէր իր «կը սիրեմ» թխմբու... բարեբախտաբար իր այդ ձանձրալի յանկերգը գիտէ երբեմն համեմել հաճելի անակընկալներով... կարգա՛, մայր՝ իմ:

Տիկին Շողիկ կարգաց եւ նոյնպէս ժպտելով. — Քեզ չարաթ օրուան համար Փըթիչան թատրոնը կը հրաւիրէ, հէ՞. գէշ է, ըսաւ:

— Անշուշտ, մանաւանդ անոր համար լաւ է որ այսօր երեքշաբթի է եւ չորս հինգ օր ունինք մեր առջեւ:

— Ի՞նչ ըսել կուզես:

— Ըսել կուզեմ թէ սմեղուկս կանխահոգ ալ է. թէ նախանձելի հանդերձանքով մը հոն երթալու պատեհութիւնը կը ներկայացնէ՝ այսօրուընէ հըրաւիրելով. այնպէս չէ՞, մայր իմ:

— Կարծեմ թէ իրաւունք ունիս. արդարեւ միշտ փափկանկատ է սա տղան:

— Նաեւ շատ ինքնասէր սակայն, մայր իմ. վաւերա՞նք է՞ որ ինք պիտի փառաւորուի երբ ես փայլիմ բամբիշի վայել հանդերձանքով մը՝ թատրոնին մէջ...:

— Այդ ճշմարիտ է՛, բայց խոստովանէ՛, աղջիկըս, թէ վեհանձնութիւնը ամէն երիտասարդի տըրուած առաքինութիւն մը չէ:

— Բէ՛հ, պատասխանեց Արիենի արհամարհոտ շարժումով մը, բառերու վրայ խաղալը շատ չեմ սիրեր. ինչ բանի ալ արդիւնք ըլլայ ներկայացուած առիթը, պիտի ջանամ օգտուիլ անկից: Ահա միակ շահադրդական կէտն ինծի համար: Կուզէ որ փայլուն մոռաք մ'ընեմ թատրոնին մէջ. պիտի ընեմ. հոգս չէ թէ իբրեւ մոռաքի գին ի՞նչ պիտի վճարէ ան:

— Վեհանձնութիւն բառին հետ միտքս ինկաւ նաեւ երէկի դէպքը. ի՞նչ խորհած ես այդ մասին:

— Նախ պարզէ ինձ թէ ի՞նչպիսի դէպքի մ'է որ կ'ակնարկես, հարցուց Արիենի միամտութիւն կեղծելով:

— Բայց Չամլըճայի նուէրը կուզեմ յիշեցնել:

— Ո՛հ, ճշմարիտը, հազի՛ւ անդրադարձած եմ այդ բանին:

— Լաւ չես ըներ սակայն, աղջիկս. պէտք է մոռնալ երբէք թէ մեծ բախտերը փոքր առիթներու կը հետեւին, եւ բաւական է գիտնալ օգտուիլ այս վերջիններէն: Ո՞վ գիտէ թէ նոր ու աւելի համեղ որս մը չի թափառիր արդէն հրապոյրներու ցանցին շուրջը: Ինչո՞ւ ուրեմն չի հետաքրքրուիս. պիտի ըսես թէ Արմիկեանն ունինք. բայց ժամանակն եկած

կը համարեմ հոս յայտնութիւն մը ընելու քեզ: Արբիւրէ մը որու աղփանահաւատութիւնը դրեթէ կ'երաշխաւորեմ, իմացայ թէ արդէն անկումի չըջած մտած է: Արդ, ինչո՞ւ անոր կործանումէն առաջ հրապոյրներուդ տիրապետութեան մէջ անոր յաջորդը չի նշանակենք: Կանխահոգ ըլլանք, աղջիկս:

—Ձեմ ըսեր թէ իրաւունք չունիս, մայր իմ, յարեց Արիենի ամսեղուկ ժպիտով մը. միայն կանխահոս է այդպիսի փութկոտութիւն մը: Մանաւանդ որ անդամ մը, սա՛նկ, դիտէ աղջիկդ, եւ ըսէ, նայի՛մ թէ կրնա՞մ երբէք դժուարութեան ընդհարել նոր որ մը գտնելու մէջ:

Նորատի աղջիկը այս խօսքերն ըսելու ատեն ինք նաւասահօրէն կը ծառանար իր մօրը դէմ. այդ խորոխ կեցուածքին մէջ ան աւելի քան զեղանի էր, մօրը յառած իր նայուածքին բոցը աւելի քան հեշտառիթ էր, քիչ մը տժգոյն բայց նրբադիժ դէմքին վրայ փայլող ժպիտը շատ աւելի քան առինքնող էր:

Տիկին Շողիկ պահ մը աճեցուն զմայլումով դիտեց իր աղջկան զգլխիչ գեղը, յետոյ դռնէն.

—Իրաւունք ունիս, աղջիկս, միշտ իրաւունք ունիս. քեզի պէս աղջիկ մը պէտք չունի երբէք ունի կանխահոգութեան բեռ կրելու իր մտքին վրայ. . . Օ՛ն, օ՛ն, խե՛նդ եմ որ քեզ դաս տալու յաւակնութիւններ կունենամ երբեմն:

—Անցեալ օր տարօրինակ բան մը դիտեցի: Երբ ձեզնայարկը ելեր էի, ինչպէս յաճախ կընեմ Պօլսոյ համայնապատկերով հմայուելու համար, պատուհանին վերեւը՝ քիւին մէկ խորշը տեսայ սարդոստայն մը. երբ անոր ճարտար հիւստեածքը քննելու

զբաղած էի, ճանճ մը բաղխեցաւ անոր. աւելորդ է ըսել թէ մամուկը որ դարանամուտ կըսպասէր իր ցանցին կեղորոնի թաւուտքին մէջ, խոյացաւ եւ հափափեց որսը: Ծիչդ այն պահուն երկրորդ ճանճ մը ցանցին մէջ ինկաւ. մամուկը թողլով որ երկրորդը զալարուի թելերու թնճուկին մէջ, զբաղեցաւ միայն առաջինով. քաջքշելով տարաւ զայն բանտեց իր թաւուտքին մէջ, եւ ծծեց անոր արիւնը երկար ատեն: Յետոյ յարձակեցաւ միւսին վրայ: Մարդ տարածներու պետէ է, կըսեն զիտունները իրաւամբ. բայց նոյնքան իրաւունք պիտի ունենար ուրիշ ունէ մէկը եթէ ըսէր. «Մարդ կենդանական աշխարհին մէջ աշակերտ մ'է» . վասնզի, այդ սարդը ինծի կը սորվեցնէր առաջին որսը լափել լմնցնելէ վերջ միայն՝ երկրորդին վրայ խորհիլ. . . իրաւունք չունի՞մ՝ դռնէն. «Կեցցէ Արմիկեան՝ մինչեւ այն ժամն երբ արիւնաքամ պիտի իյնայ ճանկերու տակ»:

—Կեցցէ աղջկանս փիլիսոփայութիւնն ալ, դռնէն Տիկին Շողիկ ալ իր աղջկան լրբութենէն մաղնիսացած:

—Ուրեմն, թող որ, մայր իմ, աղջիկդ դործէ այնպէս, ինչպէս կը թելադրեն իրեն իր բնազդնեւորը. դուն նայէ՛ միայն որ իր թուալիքին մէջ տձև փոթեր, անվայելուչ ծալքեր չի սպրդին:

Մինչեւ այդ՝ Արիենի հագուած էր բոլորովին. ուստի հայելին մէջ անդամ մ'ալ ինքզինքը դիտելէ վերջ՝ աւելցուց.

—Կարծեմ թէ յարդարանքս անթերի է, չէ՞. ցըտեսութիւն. երթամ թատրոնի հանդերձեղէնի դընտմներս ընելու:

Նորատի աղջիկը սենեակէն եւ տունէն դուրս ելաւ. աճապարկոտ քայլերով Պապ-ալիի պողոտան մտաւ. հոն հանդիպած առաջին կառքը ցատկեց եւ անցնելով Ղալաթիոյ կամուրջէն՝ Թիբիսի վաճառ-տան առջեւ վար իջաւ եւ ներս մտաւ:

Կերեւի թէ ծանօթ դէմք մ'էր հոն, վասնզի վաճառորդներէն երկուքը, որ այդ միջոցին գործ չու-նէին, մէյ մէկ սրախօսութիւններ լիւտեցին: Երկու դժբախտ դասակարգ կա՛յ, որոնց խօսք ուղղելու ատեն մարդիկ փափկանկատութեան օրէնքները կարհամարհեն. ասոնք են խենդերն ու մոլորած կի-ները. բարեբախտաբար կը վախնան առաջիններուն քարերէն, երկրորդներուն թունաւոր սրամտութիւն-ներէն:

—Ո՛հ, մուտքդ ելեկտրական լամպարի մը յան-կարծական երեւումին կը նմանի, օրիորդ, գոչեց գուլպաներու ծախամասէն աղուոր երիտասարդ մը:

—Լաւ կընես ուրեմն աչքերդ փակելով, տղաս, որպէսզի այդ լամպարը չ'առնէ աչքերդ, պատաս-խանեց Արփենի պարզօրէն:

Երբ թաշկինակներու ծախամասէն կ'անցնէր, չուտիկ եւ պորտաբոյժ ծեր մը որու քթէն կախուած ծլուլին մէջ ընչախոտի մուրեր կը լողային, ծիծա-ղելի ընտանութեամբ մը զայն գիմաւորելով՝ ըսաւ.

—Թաշկինակ գնելու կուգաս, չէ՞, աղուորի՛ կըս... մասնաւորապէս քեզ համար պահուած թաշ-կինակներ ունիմ մետաքսէ կամ սլարդ, ճերմակ եւ ամէն գոյնէ:

—Սեւ չիկա՞յ անոնց էջ, հարցուց լըջօրէն:

—Սեւ... տէր ողորմեա՛. ի՞նչ կուզէիք ընել սեւ թաշկինակը:

—Նս պէտք չունէի, բայց ձեր քիթը պէտք ու-նէր, ըսաւ Արփենի համեղ քրքիչով մը եւ անցաւ:

*

Մինչդեռ Արփենի վերջապէս կանգ առնելով դի-պակեղէններու բաժնին առջեւ, կնամեծար պատա-նիի մը պատրաստականութենէն կ'օգտուէր՝ վաճա-ռատան հագուստեղէնի բոլոր տեսակները քննու-թննէ անցնելու համար, մարդ մը վաճառատունէն ներս մտնելով, կը սպրդէր գանձապահին դրասնե-կակը:

Այս մարդը գրեթէ վաթսուս տարեկան բայց վարվառն, լայն դէմքով ու մարմնեղ անձ մ'էր. իսկ հագուստը՝ իր ոչ այնքան վայելուչ որքան մա-քուր երեւոյթով՝ դրամատան մը, կամ աղնուական տունի մը գործակատարի անթերի տիպարներէն մէ-կը կը յիշեցնէր:

Ան բարեւելով գանձապահը,

—Պարո՛ն, ըսաւ լուսամուտին ետեւէն Արփենին ցոյց տալով, կը տեսնե՞ք սա օրիորդը:

—Այո՛, եւ մանաւանդ շատ լաւ ալ կը ճանչ-նամ զինք, յարեց գանձապահը՝ իր ակնոցին տակէն կասկածոտ նայուածքով մը չափելով դիմացինը, գոր տարփանքի ալեւոր ասպետ մը սկսած էր կար-ծել արդէն:

—Աւելի լաւ, ըսաւ ան հանդարտ ձայնով... ու-րեմն անոր հաշտոյն ձեզ կը յանձնեմ յիսուն ոսկի. երբ ան ներկայանայ իր ընելիք գնումները վճարելու,

պիտի հաճիք միայն պատասխանել իրեն. «վճարուած է»... յուսա՞մ որ առաջարկս չի մերժելու բռնութիւնը պիտի ունենաք:

Գանձապետը այս առատաձեռնութենէն պատկառած՝ փութաց պատասխանելու.

—Պարոն, մեզ համար կարեւորն այն է որ ծախուած ապրանքի մ'արժէքը վճարուի, եւ ոչ թէ այն թէ ո՞վ պիտի վճարէ. միայն չեմ կարծեր որ օրէնքներն ընելիք գնումը այդքան գումարի հասնի. ասկէ դատ, կարծեմ թէ, ան պիտի հետաքրքրուի իմանալու թէ ո՞վ է իր վեհանձն նուիրատուն, եւ ի՞նչ տեսակ նկատումէ դրդուած կրնէ իրեն այդ նուէրը կարծեմ կը հաճիք խոստովանիլ թէ ստիպուած եմ կարճ կամ երկար բացատրութիւն մը տալ:

—Իրաւունք ունիք, տղա՛ս. արդ, ձեր առաջին դիտողութեան պատասխանելով, ըսեմ թէ կէս ժամ վերջը պիտի գամ հաշիւէն աւելնալիք գումարն առնելու եւ շնորհակալութեան պարտքս վճարելու Ձեզ գալով օգիորդին կողմէ ըլլալիք հարցումին, կը պատասխանէք իրեն միայն թէ, իրմով հոգեւիլն չահազրդողութեամբ մէկու մը կողմէ կըլլայ իրեն այդ նուիրատուութիւնը:

—Լաւ, շատ լաւ, պարոն:

—Յետեւութիւն:

—Ծառայ եմ:

Անձանօթը դուրս ելաւ գրասենեակէն եւ վաճառատունէն:

Այս այցելութեան տպաւորութիւնը դեռ լիովին չէր սրբուած գանձապահին մտքէն, երբ Արիենի

րեն ներկայացաւ մէկ ձեռքին՝ ծրար մը, իսկ միւսին՝ հաշիւն ունենալով:

Մարդը հաշիւը քննելով տեսաւ որ տասնեւութ ոսկիէն քիչ մ'աւելի գումար մը կը ներկայացնէր. այն ատեն ըսաւ Արիենի որ դրամապանակը խառնելու վրայ էր.

—Ինքզինքնիդ մի՛ նեղէք, օրիորդ. վասնզի ձեր գնումին արժէքը վճարուած է արդէն:

Արիենի անոր վրայ նետեց զարմանքի նայուածք մը յետոյ՝ կարծելով թէ իր քթէն բռնել կուզեն, այն ընտանութեամբ որ իրեն յատուկ էր, ըսաւ.

—Ի՞նչ, ձեզ հե՞տ ալ պիտի սկսինք կոտոշ բաղլիսելու. բայց, ոտքի վրայ կատակել չեմ սիրեր, պարոն, եւ այս տեսակ պարագաներու մէջ շատ գէշ խալթելու սովորութիւն ունիմ:

—Բայց ո՞վ կատակ կընէ Ձեզի հետ, օրիորդ. ըսի, ու կը կրկնեմ որ ձեր գնումներուն արժէքը վճարուած է:

Գանձապահին լրջութեան առջեւ Արիենի զըջարանքը ասլոնութեան տեղի տուաւ այս անգամ:

—Իրա՞ւ կըսէք, պարոն, հարցուց վերջապէս:

—Այնքան իրաւ որ, եթէ անապարելու պատճառ մ'ունիք, կրնաք ձեր ծրարն առնել ու անմիջապէս մեկնիլ:

—Ձարմանալի՜ բան. բայց որո՞ւ կողմէ վճարուած է:

—Մարդու մը կողմէ, զոր բնաւ չեմ ճանչցած, օրիորդ:

—Անունը՞. վասնզի հարկաւ ուզած է որ գիտնամ իմ նուիրատուն:

—Չեմ գիտեր, վասնզի չուզեց անուն տալ. աս միայն գիտեմ որ վաթսուն տարեկանի մօտ մարդ մ'էր:

—Բայց, սլարոն, պէտք չէ՞ր որ գիտեի տայի՞նչ այդ մարդուն թէ ես ասանկ ասպետական նուիրատուութեան մը հեղինակը պարտաւոր էի ճանչնալու:

—Դիտել տուի, օրիորդ, ու մարդը՝ յանձնարարեց յայտնել միայն թէ հոգեվին ձեզմով շահագրգռուող անձի մը կողմէ կըլլայ այդ նուէրը:

Արփենի շուարկոտ աչքերը չորս կողմ պտտուցուց, կարծես փնտռելու համար անծանօթը. յետոյ յանկարծ ծրարն առաւ եւ դուրս ելաւ վաճառատունէն: Դրան առջեւ անդամ մը ետին դարձաւ. կը յուսար որ դանձապետը ետ պիտի կանչէր զինք ըսելու համար թէ կատակ մ'էր ըրածը. այս համոզումով իր բերնին մէջ կը ծամծամէր թունաւոր սլաք մը անոր յանդգնութիւնը պատժելու համար. բայց գիտեց որ ան արդէն խորատուղուած էր իր հաշիւներուն մէջ:

Քանի մը վայրկեան մտախոհ կեցաւ. յետոյ կառքը հեծաւ եւ կառավարին հրամայեց իր կարուհիին տունը տանիլ զինքը:

Ճանապարհին մտքին ամբողջ ճիւղը թափեց դուշակելու համար թէ ո՞վ կրնար ըլլալ իր նուիրատուն. շահագրգռական ի՞նչ տեսակ նկատումէ մը դրդուած էր՝ զինք ասպետական բարիքներով ողորդելու. եւ եթէ փոխարինութեան ոեւէ ակնկալութիւն մ'ունէր, ինչո՞ւ բացայայտ կերպով իր անձը հրապարակ բերելէ կը խուսափէր:

Երբ կըսենք թէ Արփենի այս հարցումները կընէր, կը շրջաշրջէր իր մտքին մէջ, թերեւս կարծուի թէ կը խղճահարէր անանուն նուիրատուի մը առջեւ շնորհակալի նուաստութեան ենթարկուած դատնելով իր անձը: Ո՛չ բնաւ: Թէպէտեւ իր նկարագրին գլխաւոր գիծերէն մէկն ըլլար արդարեւ հպարտութիւնը, բայց այդ սլարագային իր մտքին վրայ կիշխէր միահեծանօրէն հետաքրքրութիւնը—կանացի յատկութիւններու մէջ ամենէն զօրեղը:

Միայն թէ այս երկրորդ անակնկալը՝ առաջինէն շատ աւելի ճոխ՝ բան մը որոշապէս կըզգացնէր իրեն, այն թէ՛ նոր ու լուրջ հետապնդումի մը առարկայ կըլլար ինք. եւ սակայն միջոցը տարօրինակ, զրեթէ եղական էր. վասնզի Արփենի՝ թէեւ յաճախ նշաւակ եղած էր արտաուող եւ երբեմն յիմարական քմայքներու, բայց չէր յիշեր ոեւէ նմանօրինակ դէպք որու հեղինակը անծանօթ նուիրատուի հմայքի մը ետին պահուի այնքան յամառօրէն. ուստի տարուեցաւ նախ խորհելու հարկեցուցիչ պատճառներու վրայ որոնք կրնան ստիպել անծանօթը այդ խիստ վերապահութիւնն ընելու:

Յանկարծ յիշելով դանձապահին այն խօսքը թէ վաթսուն տարեկան մարդու մը ձեռքով վճարուած էր իրեն կերպասին արժէքը, իր դեղեցիկ ձեռքով ճակատը խփեց, եւ ըսաւ շեշտով մը որու մէջ յուսախաբութեան մը դառնութիւնը կը մատնուէր այս անգամ.

—Ի՞նչ... որքա՞ն անմիտ եղայ այնքան աճապարեւով հարուստ ենթադրութիւններու մէջ մղուե-

լու: Եւ ինչպէ՞ս կըլլայ որ այսքան ուշ կը կռահեմ իրողութիւնը... Եւ ի՞նչ է ան... ահաւասիկ ասպահովաբար. նոյն ինքն վճարող մարդը — սմսեղուկ ծեր մը, դուցէ՛ ծպտեալ նապաստ—անհամարձակ անձնապէս իր խրտուելի դէմքը ցցելու առջեւ, կուգէ նախ անանուն եւ ասպետական նուէրներով տիրել սէրէ զատ միւս զգացումներուս վրայ եւ յետոյ ինքզինքն դարպասել... վկայ ներամտութիւնս, որու վրայ կը սիրէ պարծիլ մայրս՝ իբրեւ թունդ հաւատացող մը յատկութիւններու ժառանգականութեան, խնդիրն այս է եւ անհաւանական է որ ուրիշ կերպ ըլլայ այն:

Արփենի խորհրդածութիւնն ու համոզումը այս կէտին հասած էր, երբ իր կառավարը ոտքի ցատկեց զահանդի աղաղակ մը բարձրացնելով:

Այդ միջոցին նորատի աղջկան կառքը Բէրայի Ծիտակ ճամբուն վրայէն կ'անցնէր սովորական արագութիւնով մը. դիմացէն եկող ուրիշ կառք մը՝ որու մէջ հիանալի ճաշաւով հագուած մարդ մը ընկողմանած էր, մարդ չի գիտեր՝ կառավարին անփութութենէ՞ն թէ անճարակութենէն, չի կրցաւ վայրկեանին շեղիլ իր ուղղութենէն. այնպէս որ քիչ մնաց երկու կառքերն իրար սիտի բաղխէին, եթէ Արփենի կառավարը՝ ճիշդ ժամանակին բարձրացուցած իր հաւարով՝ անմիջական դադարի նշան տուած չըլլար:

Այն կարճ ժամանակամիջոցին որ պէտք եղաւ երկու կառքերուն ալ ուղղութիւնը փոխելու համար, Արփենի եւ օտարականին աչքերն իրարու հանդի-

պեցան: Այդ երկու նայուածքները սակայն պատահական ակնարկներու պէս չի սահեցան, չանցան իրարու վրայէն, Արփենի օտարականին շնչտակի իրեն յարած նայուածքին մէջ ճանչցաւ մէկէն Չամլը՝ ճայի անծանօթը. իսկ ան՝ մեկամաղձութեան աստուածի մը վեհութեամբ միշտ ընկողմանած, առանց նոյն իսկ թարթով մը մեղմացնելու փոյթ ունենալու՝ նայուածքը միշտ բեւեռած կը մնար անոր վրայ. կարծես թէ անոր բրտացած սիրտը խորապէս խոցելու կանխամտածութիւնն ունէր:

Արփենի կարելի ճիշդ ըրաւ դիմադրաւելու այդ նայուածքին. չի յաջողեցաւ, ու կեանքին մէջ դուցէ՛ առաջին անգամն ըլլալով՝ իր աչքերուն ուղղութիւնը փոխելու ստիպուեցաւ. եւ յետոյ՝ թեթեւ կարմրութիւն մը երգունեց իր ճակատը: Այդ կարմրութիւնը հպարտութեան պարտութենէն զգացած կորա՞նքը կը մատնէր, թէ ոչ իր սրտայուզութիւնը. կարելի չէ տարրոշել: Միայն թէ այն պահուն երբ կառքերը՝ բաւականաչափ միջոց գտնելով՝ կըսկըսէին շարունակել իրենց ճամբան, ան չի կրցաւ ինքզինքը զսպիլ երկրորդ ու այս անգամ քիչ մ'աւելի խոր նայուածք մը չի նետելու համար օտարականին վրայ:

Տեսարանը որու վրայէն կանցնինք, ուրիշ հետաքրքրաշարժ կողմ մը ունէր: Եթէ կէս ժամ առաջ նորատի պէրուհին տեսած ըլլար այն անծանօթը որ Թիրինիի դանձապահին մօտ սպրդած էր իրեն ի նըպաստ խնդիրք մը եւ դուժար մը ներկայացնելու անոր, պիտի ճանչնար զայն ալ օտարականի կառավարին անձին մէջ, վասնզի նոյն ինքն էր:

Չորս օր անցած էր:

Շաբաթ առտուն էր:

Այն չորս օրերը որոնց վրայէն կանցնինք, սահած էին առանց ունէ՛ դէպքի եւ նորութեան. եւ արդէն Արփենի՛ իր նոր հանդերձանքին մանրամասնութիւններովը դրադած՝ գրեթէ դուրս ալ ելած էր:

Իր միտքը սակայն չէր դադրած գործելէ:

Այդ ժամանակամիջոցին նորատի գեղուհիին խորհուրդներուն պատմութիւնը կարելի է խտացնել երկու բառի մէջ. — օտարակամը եւ անակնկալները. երկուքն ալ շահադրդռական, եւ — ինչո՞ւ չըսել — հետեւաբար հաճելի: Կարժէ՞ այս տեսակէտով վէճի առարկայ ընել ակնարկուած անակնկալներու հանդամանքը: Կարծենք ո՛չ:

Օտարականին խնդիրը սակայն՝ դէթ թեթեւ ուսումնասիրութեան մը կարօտ է:

Արփենի — առանց այլեւայլի՛ ըսենք — ազատ կրօնական կամ սովորական ամէն տեսակ կաշկանդումէ, մարդոց շնական ախորժաններուն առջեւ նետուած համեղ երէ մ'էր: Հպարտ իր հրապոյրովը, եւ գիտակից իր գեղեցկութեան հմայքին — որ մեկամաղձոտութեան թեթեւ ստուերով մը չքաւորուած՝ եթերային բան մ'ալ ունէր — գիտած էր որոշապէս իր շուրջը համասփռած տարբանքի գալարքը. եւ սովորած՝ փոքրոգի շնթումներուն եւ մուրացիկ դարպասումներուն այն տեսակ մարդոց որոնք հըրապարակին վրայ կը սոնճային իրենց ընկերական բարձր, նոյն իսկ աստիճանաւորի փառքին մէջ: Արդ

հետզհետէ վարժուած էր նկատելու մարդիկը՝ առանց բացառութեան ստրուկները այն զօրութեան զոր կանացի հրապոյրներու համադրութիւնը կը յայտարարէ:

Մարդիկն իրենց տկար կողմէն դիտելու մը՝ տական պատահութիւնները՝ վերջապէս կազմեր էին իր մէջ այն դաւանանքը թէ անոնք արհամարհանքի միայն արժանի էին. մանաւանդ նկատելի էր եւ համոզուելի թէ արհամարհանքն ալ զօրաւոր ազդակներէն մին էր այն հրապոյրին որ կ'առինքնէ ցանկահաւապոր ախորժակները. այս տեսակէտով ըստամոքսն ու սիրտը — ինք կըսէր թէ դուցէ անոր համար որ կողք կողքի կ'ապրին — իրարու կը նըմանցնէր. վասնզի չէ՞ր որ երկուքն ալ կը ծարաւին այն բանին որմէ կը զրկեն զիրենք:

Քանի մ'օրէ ի վեր սակայն իր մտքին եւ համոզումներուն մէջ շփոթիչ հոսանք մը թափանցած էր: Անոր բնոյթը շատ հեռու էր տարրորշելէ՝ իրաւ. բայց ուր ուրեմն կը սկսէր զգալու թէ տգեղ սեռը իր հասարակ ներկայացուցիչներուն մէջ ուսումնասիրելի էր մինչեւ այն օրը, վասնզի կեանքի, կամ դէշ օրինակներու բերմունքները անոնց մէջ միայն ապրելու մղած էին զինքը: Իսկ այժմ կը սկսէր տիպարները — որոնց վրայ մերթ երազեր էր՝ իբրեւ անխել խելութիւններու վրայ որոնց ուժէն կը պատկուծի մարդ՝ առանց տեսնելու զանոնք — իրական դէմքեր էին. թէ վերջապէս մարդկային կենսաշարժերու իրականութեան մէջ կային բարոյական կորովի տիպարներ որոնք կրնային տիրել կիներու

մտքին, քմահաճոյքներուն, իբրեւ կին անոնց ունեցած ամէն տեսակ բնազդներուն վրայ վերջապէս:

Համոզումի այս սարսումը — չէր գիտեր թէ ինչո՞ւ — Արփենի կը տարուէր վերադերելու օտարականին հետ ունեցած իր հանդիպումներուն. եւ դուցէ իր այդ կարծիքն էր որ գետինը պատրաստած էր այն նախազգացումին թէ կեանքին մէջ առաջին անգամն ըլլալով իր հպարտութիւնը, իր հին դաղափարները լուրջ փորձի մը կենթարկուէին. անոնք դուցէ զօրաւոր բաղխում մը պիտի ունենային կամքին հետ օտարականի մը, որու նայուածքէն արտածորած տեսակ մը թելադրական ուժը իր — Արփենիի — միտքը, միանգամայն դուցէ սիրտը անանուն սեղմումի մը ենթարկած էր:

Ի՞նչ կրնար ըլլալ այդ բաղխումին հետեւանքը. եւ կամ Արփենի անկեղծօրէն կուզէ՞ր յաղթական դուրս գալ այդ դուպարէն, այսինքն փչրել իր պատուանդանին տակ օտարականին կամքը, եւ հաւասարեցնել դայն այն խրտուիլակներուն զորոնք իր քամահրանքին միայն արժանի կը համարէր:

Պիտի թողունք որ մեր վէպին շարունակութիւնը դրապէս պատասխանէ այդ հարցերուն:

Արդ չաբաթ առտուն, ժամը Տին, նորատի աղջիկը իր մօտ կանչեց Շնորհքը եւ անոր ըսաւ:

— Ժամը տասին դրանս առջեւ պատրաստ պէտք է ըլլայ կառք մը՝ ժամով վարձուած:

— Լա՛ւ, սիրելի օրիորդս:

— Ասկէ զատ մինչեւ այդ ժամը ամենալաւ հագուստներդ հագած՝ պատրաստ պիտի ըլլաս ինծի ընկերանալու:

— Ամենայն երախտադիտութեամբ. եւ հաւաստի եղէք, օրիորդ, որ սիրուն կառքի մը մէջ Ձեր քովքովիութիւնը վայելելու պատիւը արժեցնելու համար՝ ջանք չը պիտի խնայեմ... ուրիշ հրամա՞ն:

— Ոչինչ. միայն թերեւս հարկ է որ գիտնաս թէ նախ կարուհիս տունը պիտի երթանք հագուստներս առնելու, յետոյ ալ գոհարավաճառիս:

Շնորհք դուրս ելաւ:

Որոշեալ ժամուն Արփենի կառք կը մտնէր ընկերակցութեամբը Շնորհքին որ իր նոր հագուստովը պատուական քաղքենիի մը երեւթն առեր էր:

Կարուհիին տունը Թազսիմի մօտերն էր:

Արփենի առջի օրուան իր հանդիպումին վերջիչումովն անշուշտ գրաւուած, Բէրայի չիտակ ճամբէն անցնելու ատեն աչքերովը չորս կողմը կը փնտրուէր. բայց ոչ այդ միջոցին եւ ոչ ալ երբ կէս ժամ վերջը կարուհիին տունէն կը դառնար՝ հետն ունենալով իր նոր կարուած հագուստին ծրարը, նայուածքը կանգ չառաւ ունէ մէկուն վրայ որ օտարականը յիշեցնէր իրեն:

Ժամը տասնմէկուկէսին Մեծ չուկային գոհարավաճառներու թաղին մօտագոյն մէկ կէտին վրայ կառքէն վար իջաւ եւ Շնորհքին հետ միասին կը մըտնէր իր գոհարավաճառին կրպակը:

Հոն առաջին հանդիպած տղուն՝ Պ. Մելքոնը հարցուց. գոհարավաճառն էր ան:

— Իր մասնախուցն է, օրիորդ, յաճախօրդի մը հետ որ հազիւ Ձեզմէ վայրկեան մ'առաջ ներս էր մտած, եւ որ նշանաւոր մէկը ըլլալ կը թուի: Կուզէի՞ք որ իմացնէի անմիջապէս Ձեր գալուստը:

—Հարկ չիկայ, տղաս, կրնանք քիչ մը սպասել:
Արփենի եւ Շնորհք մէյ մէկ ամիսի վրայ նըս-
տան՝ կոնակնին դարձուցած դորձակատար տղուն
ակնարկած մասնախուցին:

Քառորդ մը հաղիւ անցած էր երբ դոհարավա-
ճառը դուրս ելաւ խիստ վայելչօրէն հաղուած ան-
ձի մը հետ: Կերելի թէ նշանաւոր մէկն էր, վասնզի
Պ. Մեղքոն յարգանքի ամենադոյզն թերութիւն մը
չընելու մտահոգութեամբ այնքան տարուած կը թը-
ւէր որ, չի ճանչցաւ, դուցէ չի տեսաւ իսկ Արփենին:

Գալով նորատի աղջկան, առաջին ակնարկով
նշանաւոր յաճախորդին անձին մէջ ճանչցաւ իր օ-
տարականը, որ այս անգամ կարճ, դրեթէ հպանցա-
կան նայուածք մը միայն նետելով իր վրայ, կը
սահէր կանցնէր առջեւէն: Յանկարծ ջանալով զըս-
տելու իր այլայլութիւնը, Շնորհքին դարձաւ եւ
հարցուց.

—Սա մարդը կը ճանչնա՞ս:

—Ո՛չ, օրիորդ, յարեց Շնորհք:

—Ես կուղեմ ճանչնալ զինքը, գիտնալ անոր բը-
նակած տունը, իր անունը, վերջապէս իր ինքնու-
թիւնը՝ կարելի մանրամասնութեամբ. կիմանա՞ս:
Եթէ հարկ ըլլայ՝ ծախքէ մի՛ փախիր. ահա քեզ դը-
րամ:

Եւ այս խօսքերն ըսելու ատեն Արփենի քանի մը
ոսկի կը սահեցնէր Շնորհքի ձեռքին մէջ:

Այդ միջոցին արդէն օտարականը դուրս կել-
լէր. Շնորհք ալ ոտքի ելլելով կը պատրաստուէր ա-
նոր հետեւելու, երբ նորատի պչրուհին անոր թեւէն
բռնելով, թեթեւ վարանքէ մը ետքը աւելցուց.

—Քու խուզարկութիւններուդ եւ իմ հետաքըր-
քրութեանս մասին չըլլայ որ սակայն ոեւէ ակնար-
կութիւն ընես ոեւէ մէկուն, ոչ իսկ մանաւանդ մօրս,
կիմանա՞ս:

—Կրո՛ղ, կարելի՞ է չիմանալ, երբ կերելի թէ
օրիորդս այնքան կարեւորութիւն կուտայ այդ խընդ-
րոյն: Յետեւութի՛ւն. օրիորդ. կէս ժամէն ձեր հե-
տաքըքրութիւնը պիտի դոհացուի լիով:

Ծառան արագօրէն դուրս ելաւ կրպակէն եւ տասը
քայլ հեռուէն սկսաւ հետեւիլ օտարականին:

Երբ շուկայէն բաց պողոտան ելաւ, նշմարեց
փառաւոր կռք մը դէպի ուր կը դիմէր օտարա-
կանը. անոր ձիերուն խրոխտ, բարձրավիզ կեցուած-
քը զգացուց ծառային թէ կարելի չը պիտի ըլլար
օտարականին հետեւիլ հետի՝ եթէ բարակի մը ջը-
ղուտ սրունքներն իսկ ունեցած ըլլար. ուստի արագ
նայուածք մը պտտցուց կռք մը դտնելու համար,
երբ մէկը ձեռքն անոր ուսին վրայ դրաւ եւ մտերիմ
չեչտով մը,

—Ո՛ր ախպէս, վարպետ Շնորհք, ըսաւ:

Շնորհք ետին դառնալուն, ճանչնալով դիմա-
ցինը,

—Վա՛յ, դուք ալ հոս, Պ. Գաբիկ. դոչեց:

—Զարմանալու ի՞նչ կայ, սիրելիս. երբ մարդ
Պօլիս կը դտնուի, նոյնքան իրաւունք ունի Մահ-
մուտ փաշայի կողմը թափառելու, որքան Բէրայի
մայթերուն վրայ. իսկ դուն ի՞նչ դորձ ունիս հոս,
նայինք:

—Կը ներէք, Պ. Գաբիկ, ստիպողական դորձ
մը ունիմ, թողէք որ զայն հետապնդեմ. ժամը մէկին

Սիրեմէնի կը տեսնուինք. արդէն տեսնել կուզէի Զեդ:

—Բայց սիրելիդ իմ Շնորհք, յարեց Գարիկ կոչուած այդ մարդը, որ ուրիշ մէկը չէր բայց միայն վաթսուներոց այն անծանօթ մարդը որ թիրինկի վաճառատան դանձապահին վճարեր էր Արփենիի հագուստներն ի հաշիւ յիսուն ոսկին:— ճիշդ այն գործը որ քեզ կը ստիպէ անմիջապէս ինձմէ բաժնուիլ, զիս ալ կը հարկադրէ ընդհակառակն վար դնել քեզ:

—Զեմ հասկնար, ըսաւ Շնորհք նայուածքով հետեւելով օտարականին որ կը պատրաստուէր կառքը մտնելու:

—Ըսել կուզեմ թէ, չարունակեց Գարիկ, քեզ կուզեմ խօսիլ այն անձին նկատմամբ որու որսական բարակի մը պէս հետեւելու կը պատրաստուիս:

—Ի՞նչ, կը ճանչնամ դայն, հարցուց Շնորհք այս անգամ այլայլուն հետաքրքրութեամբ:

—Կարծեմ թէ այո՛, եւ նոյնիսկ այնքան որքան դուցէ չես կրնար երեւակայել:

—Ըսել է իր անունը, տունը, ինքնութիւնը կըլնաս ինձ լուր տալ, հէ՞:

—Այո՛, եթէ չահազդդութեանդ պատճառը միայն իմացնես ինձ. այսպէս կըսեմ, սիրելիդ իմ Շնորհք, վասնզի ես գիտեմ թէ օրիորդդ յանձնած է դայն հետապնդելու պաշտօնդ, իսկ դու ալ շատ աւելի լաւ գիտես թէ անոր դործերովը կը շահադրդուիմ մասնաւորապէս:

—Գիտեմ, Պ. Գարիկ, գիտեմ. բայց կը տեսնես որ որսը ձեռքէս կը փախի. վերջը կը տեսնուինք ուրեմն:

Գարիկի յօնքերը թեթեւօրէն ամփոփուեցան.

բայց ինքզինք դապելով եւ լուրջ երեւոյթ մը դասելով բռնեց անոր թեւէն եւ ըսաւ սուղ ձայնով.

—Կը տեսնեմ որ, սիրելիդ իմ Շնորհք, չափազանց եռանդ մը մոլորեցուցած է յստակատեսութիւնըդ, այնպէս որ կըսկսիմ փոխել վրադ ունեցած լաւ կարծիքս:

Կերեւի թէ ծառան շահախնդրական կապեր ունէր Գարիկին հետ, վասնզի անոր այդ խօսքերուն առջեւ օտարականը պահ մը մոռցած, կակաղեց.

—Բայց, Պ. Գարիկ... ներեցէք:

—Թող որ մեկնի ան. իսկ մենք մօտադոյն սըրճարանն երթանք, որպէսզի քիչ մը տեսնուինք. անհոգ եղեր, մեր խօսակցութեան նիւթերէն մէկն ալ այդ մարդը պիտի ըլլայ:

—Ի՞նչ, իրա՞ւ է որ կը ճանչնաք դայն:

—Ապո՛ւշ, տակաւին չի հասկցա՞ր թէ այդ մարդըն է այն՝ որուն ես գործակատարն եմ, իսկ դուն, դադանի ոստիկանը՝ օրիորդիդ մօտ:

—Ի՞նչ... ա՞ն... մեր նապա՞սն է, գոչեց Շնորհք անկեղծ հիացումով:

—Այո՛:

—Ո՛հ, երթանք, Պ. Գարիկ, ուր որ կուզես, նոյն իսկ դժոխքը՝ եթէ կամիս:

Եւ սկսաւ քալել թեթեւաշարժութեամբը մարդուն մը որ աճապարելու մէջ մասնաւոր շահ ունի, այսինքն փոխանակ Գարիկին հետեւելու, աւելի առաջ անցնելով անկէ:

Երբ մտան մօտակայ սըճարանը, Գարիկ երկու կթղայ սուրճ ապսպրելէ վերջը ըսաւ.

—Քեզ տեսած չեմ այն առաւօտէն ի վեր երբ

տունս եկար իմացնելու թէ օրիորդդ թատրոնի հա-
զուսացու մը գնելու համար դուրս պիտի ելլէր. մի-
այն այս առումու ստացայ քենէ տոմսակ մը՝ ծանու-
ցանող թէ ան կէսօրէն առաջ իր դոհարավաճառին
պիտի գիմէր ոսկիէ զոյգ մ'ապարանջան գնելու հա-
մար:

—Եթէ չեմ սխալիր, իմացուցեր էի նաեւ դոհա-
րավաճառին հասցէն:

—Արդարեւ այո՛, եւ ապացոյցն ալ ան է որ ա-
նոր կրպակին մօտերը քեզ կը հանդիպիմ: Բայց անց-
նինք իրողութեան. ի՞նչ կուզէիր գիտնալ եւ օրի-
որդիդ իմացնել Պարոնս հետապնդելով:

—Ո՛հ, Պ. Գարիկ, պատասխանեց Շնորհք կեղծ
ամօթխածութեան ծեղծեքումով. երբէք չը պիտի
մոռնամ այն գէշ դրութիւնը որու մէջ բռնեցիք զիս:
Բայց, խնդրեմ, մի՛ մոռնաք որ չէի ճանչնար զայն:
Ասկէ դատ, յանցանքս դարմանելու համար աւելի
քան երբէք անկեղծ պիտի ըլլամ, ու պարզապէս պի-
տի յայտնեմ Ձեզ որ զայն հետապնդելով կուզէի
ծանօթութիւններ քաղել իր ինքնութեան, եւ անց-
եալ կեանքին վրայ:

—Եւ ի՞նչ միջոցներով պիտի կրնայիր ամբարել
այդ տեղեկութիւնները:

—Սովորական միջոցներով, այսինքն համոզելիք
խօսքերով, ի հարկին օղիով, նոյն իսկ դրամով ա-
պականելով անոր սպասաւորներէն մէկը կամ մէկ
քանին:

—Ուրախ եմ որ օրիորդդ սկսած է գիշանել չա-
հադրգոտելու Պարոնովս, սիրելիդ իմ Շնորհք. ի
նչան դոհունակութեանս կը փութամ յայտնելու նա-

եւ թէ հարկ չը պիտի մնայ այդ քիչ մը յանդուգն
միջոցներուն դիմելու՝ փախաքած տեղեկութիւննե-
րդ ստանալու համար. վասնզի ես պիտի տամ քեզ
լիուլի կերպով. միայն՝ քիչ մը վերջը:

Գարիկ հոս ընդմիջեց իր խօսքը, վասնզի կառ-
սօնը վրայ եկած էր սուրճերը հրամցնելու համար:

Վայրկեան մը վերջը առաջին ուսու մը կլլելէ
յետոյ յարեց.

—Կը յիշես, սիրելիս, որ տասնեւհինգ օր առաջ
մեր մէջ տեղի ունեցած էր առաջին խօսակցութիւն
մը. եւ անշուշտ չես մոռցած նաեւ թէ ինծի հետ
դործակցութիւնդ ապահովելու համար, քեզ հետ կը
պայմանաւորուէի՝ պարբերական վարձատրութիւն-
ներէ դատ, քսան ոսկի բացառիկ վճարում մ'ընել
քեզ այն օրը երբ քու եւ իմ պաշտօնս պիտի աւարտի
մեր նապաստին պահաճած պայմաններուն մէջ: Կը
յիշես այս կէտերը, չէ՞:

—Անշուշտ Պ. Գարիկ:

—Քու վրադ ունեցած վստահութեանս մէկ նոր
ապացոյցը տալու համար քեզ յայտնութիւն մը պի-
տի ընեմ այսօր, միայն առայժմ դադարի պահելու
պայմանաւ. գիտե՞ս, Շնորհք, թէ ի՞նչ նկատումով
Պարոնս, այնքան կը շահադրգոտի օրիորդիդ կեան-
քովը. ահաւասիկ մէկ խօսքով. ան կուզէ — խօսքին
ամենալայն առումովը — արդէ ան ապագան ա-
պահովել: Կը հասկնա՞ս: Եթէ այո, կարծեմ հարկ
չի մնար ըսել թէ ամենաթեթեւ վերապահութիւնդ
կրնայ ձախողութեան մատնել այդ գեղեցիկ հետե-
ւանքը, որ անշուշտ քու ալ յաջողութիւնդ պիտի բե-
րէ հետը:

Շնորհք պահ մը քթին ծայրը շոյելով՝ իր դաշտափառներն ամփոփելու ջանք մը մատնելէ յետոյ, ըսաւ ձայնով մը որ ցոյց կուտար թէ ան գիտէր նաեւ շահագործել ստախոսութիւնը եւ կեղծ վեհանձնութիւնը:

—Ո՛հ, Պ. Գաբրիէլ, կըզգայի արդէն թէ աղնիւ գործի մը համար կը դաւակցէի Ձեզի հետ. ապէ՛կ զատ իմ խմորս ունեցող մարդ մը երբ առաջին քայլը նետած է, չի կրնար ընկրկիլ այլ եւս. կը խնդրեմ ուրեմն որ վստահիք հաւատարմութեանս, ինչպէ՛ս ես կը վստահիմ Ձեր յայտնութիւններուն:

—Գեղեցիկ խօսեցաք. կը մնայ ինձ հարցնել թէ երեքշաբթի օրէն ի վեր ի՞նչ անցաւ դարձաւ օրիորդիդ տան մէջ:

—Ոչինչ, ըստ երեւոյթին, Պ. Գաբրիէլ, վասնզի ան գրեթէ երբէք դուրս չելաւ. բայց շատ բաներ իրականին մէջ... Թերմա՛շ, կերելի թէ նշանաւոր հազուատցու մը նուիրուեր է անոր. ահա ինչ որ նախ իր խորհրդածութիւններուն թառը կը կազմէ: Ասկէ զատ շարունակ կ'անդրադառնայ օտարականի մը վրայ որու երկրորդ անգամ ըլլալով հանդիպեր է՝ երբ կառքով իր կարուհիին տունը կերթայ եղեր:

—Կրնա՞ս գիտնալ թէ ի՞նչ տպաւորութիւն ըրած է անոր վրայ այդ օտարականը որ Պարոնս էր:

—Կարծեմ թեթեւ բացատրութիւն մը ըրած կըլլամ եթէ այդ տպաւորութիւնը որակեմ նպաստաւոր բառով. կրո՞ղ, կերելի թէ Պարոնդ նայուածքովը կախարդեր է զայն: Զարմանալին ո՞ւր է, գիտէք. մինչեւ շարաթ մ'առաջ Արփենի մէկն էր այն քարսիրտ աղջիկներէն որոնք կը կարծուին թէ ան-

խոցելի են, եւ կարհամարհեն էրիկներն անխտիր՝ իսկ վերջին օրերուն իր բնաւորութեան մէջ կատարուած փոփոխութիւնը շատ ակնհայտ է: Չեմ չափազանցեր ըսելով թէ մեղամաղձոտութեան նշաններ կը տեսնեմ իր վրայ. վասնզի, հագիւ թէ կը խօսակցէի իր մօրը հետ. իսկ առջի գիշեր, երբ իրեն այցելած էր Արմիկեան — իր հոմանին —, գիտէ՞ք ի՞նչ ընդունելութիւն ըրաւ անոր. հինգ վայրկեանի կըտրուէ, գրեթէ պաղ տեսութիւն մ'ունենալէ վերջը՝ անհանգստութիւն մը պատրուակելով ճամբեց:

—Հէ՞. ըսել է պարզապէս մերժեց անոր սիրոյ արտայայտութիւնները:

—Այո՛, պարոն: Եւ յետոյ ուրիշ ուշադրաւ պաւազայ մը: Օրիորդս իր հազուատը Արմիկեանի հաշտոյն շինել պիտի տար: Երբ տեսաւ որ ուրիշէ մը նըւիրուած էր ան, որոշած էր անոր արժէքը դարձեալ Արմիկեանէն առնել եւ անով զոյգ մը ոսկիէ ապարանջան գնել. բայց վերջէն ի՞նչ անցաւ մտքէն, չեմ գիտեր, իր այդ խորհուրդէն հրաժարեցաւ եւ նախապատիւ համարեց իր անձնական դրամով գնել:

—Արդարեւ ուշադրաւ կէտ մ'է այդ, ըսաւ Գաբրիէլ մտախոհ, եւ յետոյ աւելցուց. — Բայց չի խօսեցար ինձ Տիկին Շողիկին վրայ. կուզէի գիտնալ թէ ան ի՞նչ կը խորհի անցած դարձածին վրայ:

—Թերեւս չը պիտի հաւատաք ինձ, պարոն, եթէ ըսեմ թէ Տիկինը աղանդերներու անալիկալէն զատ, որ իր աչքին առջեւ կատարուած ըլլալուն՝ չէր կրնար իրազեկ չըլլալ, ուրիշ բանէ տեղեկութիւն չունի:

—Զարմանալի՛ բան. բայց իր աղջիկը տեղե-

կութիւն չի՞ տար անոր անցած դարձածէն :

— Կրնամ առանց երկմտելու «ո՛չ» ըսել, պարոն :

— Զրեմ՞ս ուրեմն թէ կը կասկածի իր մօրը խեղճ քառատուութեան անկեղծութեան վրայ :

— Թերեւս, պարոն. բայց ես իր այդ վերապահումները հոգեբանական պատճառներու կը վերագրեմ. քսան տարիէ ի վեր իրենց հետ կապը եւ երկուքն ալ ուսումնասիրած եմ պէտք եղածին չափ. արդ երբ խօսակցութեան նիւթը այդ երկու անձերն ըլլան, կարծեմ թէ խօսակիցս սխալած չըլլար իմ դատողութեանս վստահելով. ըսեմ ուրեմն, եթէ կը հաճիք, պարոն, թէ ի՞նչ բանէ առաջ կուգայ օրիորդիս այդ ծածկամտութիւնները... : Տարիներ առաջ, աշխինքն իր մանկութեան շրջանին եւ արքունիքի նախընթօրերուն, երբ Տիկինը զաղտնի յարաբերութիւններու դոհուբոհին մէջ կը սուզուէր, ան — Արփենի — ժամերով լլկուած կը մնար մենաւոր կեանքի մը տաղտուկներուն մէջ : Այդ յաճախադէպ լքումները, իր այն տարիքներուն՝ երբ հոգին դիւրաւ կը կաղապարուի արտաքին ազդեցութիւններէ, մղած էին զինք լռակացութեան, ինչպէս նաեւ ինքզինքին բաւելու պէտքին զգացողութեան. այդ զգացողութիւնը հետզհետէ իր մէջէն ջնջած է մայրական կամ մարդկային կարեկցութեան կամ խորհուրդին դիմելու ամէն տեսակ տկարութիւն եւ միտում : Իրաւ է թէ այն կեանքը որու մէջ կը մտնէր ան՝ հակադիր չափազանցութեան մը պէտքին առջեւ կը դրնէր զայն — լեզուազարութեան, բան մը որու մէջ ալ նշանաւոր դարձաւ վերջէն. բայց սա կայ որ յամառելով դեռ կառչիլ իր հին ունակութեան՝ լուռ ու

անթափանցելի է երբ յուզուած է եւ կամ մասնաւոր խորհուրդներով զբաւուած :

Գարեիկ համբերատար ոգիով մտիկ ընելէ վերջ՝ այդ վերբուծութիւնը՝ յարեց.

— Կը տեսնեմ որ հոգեբանի մը իմաստութեամբ կը խօսիս, Պ. Շնորհք...

— Հինգ տարի ուսուցչութիւն ըրած եմ, պարոն Գարեիկ. այն ատեն ընկերներս «հոգեբանը» կանուանէին զիս. պատասխանեց Շնորհք համեստութեամբ :

— Միայն թէ աւելի՛ իրողութիւններու վրայ ձեւակերպելու ստիպուած եմ խորհուրդներս՝ քան տեսութիւններու վրայ :

— Կարգը անոնց եկաւ, վարպետ : Արդ, երէկ առտու Տիկինը իր աղջկան սենեակը մտաւ. խօսակցութեան միջոցին ան ճարպիկ դարձուածքով աղանդերներու խնդիրին վրայ կենալով, հարցուց յանկարծ օրիորդին՝ անոր աչքերուն մէջ յառելով սուր նայուածք մը. «Որքան զարմանալի է որ այդ նուիրատուութեան հեղինակը մինչեւ այսօր երեւան չեւաւ, նոյնքան նաեւ որ ան միայն աղանդերներու առաջնակալով փակած ըլլայ իր քմահաճութիւնը. բայց չեչտով մը որ յայտնապէս իր նեղսրտութիւնը կը մատնէր. «Ի՞նչ. տակաւին կը խորհի՞ս այդ տղայական միջադէպին վրայ. բայց չըսե՞ս թէ հետզհետէ մտայնութիւնդ կը խանդարուի» : Կը լսէ՞ք, պարոն, ահա այս խիստ պատասխանով վերջակէտը կը դնէր անոր հարուստ երազատեսութիւններուն առջեւ : Ուրիշ փաստ ալ կուզէի՞ք, պարոն :

— Է՛հ, եթէ ունիք :

—Անշուշտ, այո՛: Այն միջոցին որ մեր նապապը լրտեսելու պաշտօնը կուտար ինձ, գլխէ՞ք, ի՞նչ ըսաւ ինձ օրիորդը: Ահաւասիկ՝ բառ առ բառ. «Ինչ խուզարկութեանցդ եւ իմ հետաքրքրութեանս մասին չըլլայ որ ոեւէ ակնարկութիւն ընես ոեւէ մէկուն, ոչ իսկ մանաւանդ մօրս»: Ո՛հ, պարոն Գաբրիկ, եղած են բառեր որոնք երբեմն օրերով քունս խանգարած են. այդ մանաւանդ բառն ալ անոնց շարքին մէջ մտնելու չափ ոյժ ունի:

—Կրնաք մտցնել, ըսաւ Գաբրիկ ժպտելով Շնորհքի մեծամիտ փիլիսոփայութեան վրայ. յետոյ ըսաւ. բայց կէտ մը կայ որու մասին պէտք է որ լուսաբանուիմ. այսինքն թէ ի՞նչ կերպով կրցած ես—քեզի պէս դրականօրէն խօսելով—մտքիդ լուսատիպին մէջ առնել օրիորդիդ խորհուրդները կամ զգացումները, նաեւ լսել այն քանի մը խօսքերը որոնք յայտնեցիր ինձ. վասնզի չեմ կարծեր որ օրիորդդ իր դադանիքներուն հաղորդակից ընէ քեզ՝ իր մօրը վրայ նախապատուութիւն տալով:

—Արդարեւ, պարոն, ուղղակի կերպով հաղորդակից չեմ, բայց եմ՝ անուղղակի կերպով եւ առանց անոր գիտութեան, յարեց Շնորհք եւ պահ մը Գաբրիկին երեսը նայեցաւ իր այդ խօսքին յայտարերելիք հետաքրքրութիւնը վայելելու համար:

—Ձեմ հասկնար:

—Անշուշտ չալտի հասկնաք, վասնզի մինակ իմ դադանիքս է ան:

—Ձոր անշուշտ ինձ գոնէ յայտնելու բարեհաճութիւնը սլտի ունենաք, չէ՞:

—Խիստ բնականաբար: Ուրեմն ըսեմ Ձեզ, պա-

րոն Գաբրիկ. օրիորդիս մասնասէնեակը միջնորմով մը բաժնուած է խուցէս. իմ աղուոր բախտէս, պատին անկիւնին խիստ մօտ տեղ մը կոճ մը նմարեր էի տարիներ առաջ: Օր մը տիկինին եւ օրիորդին բացակայութենէն օգտուելով, այդ կոճը հանեցի, եւ այս կերպով ստեղծեցի դադանի յարաբերութեան միջոց մը, զոր ուզած ատենս կրնայի բանալ եւ գոցել. միայն որպէսզի օրիորդիս ուշադրութիւնը չի դրաւէր ան՝ բաց եղած միջոցին, այն դուռը որ կը զարդարէ անոր սենեակին միջնորմը, այնպէս մը դամեցի որ անոր քիւերը կոճին վրայ դային: Ահա, պարոն, այդ ծակէն լրտեսած եմ անոր յուզմունքի դիմայեղումները, մտիկ ըրած եմ անոր մենախօսութիւնները, ինչպէս նաեւ իր մօրը եւ Արմիկեանի հետ ունեցած խօսակցութիւնը եւ դեռ ինչ որ պէտք է տեսնել ու լսել:

—Աքանջելի է, գոչեց Գաբրիկ կեղծ խանդավառութեամբ մ'որու մէջ՝ նրբամիտ ունկնդիր մը՝ զըզուանքի շնորհ մը պիտի զգար. եւ շարունակեց. — արդարեւ տուած տեղեկութիւններդ թանկագին են ինձի եւ պարոնիս համար:

—Ո՛հ, պարոն, գլխէք որ ամէն պարագայի մէջ ձեզի անձնուիրութեամբ ծառայել մեծագոյն պարտականութիւնը կը համարիմ ինձի համար:

—Լաւ. դիտեմ այդ, Շնորհք, եւ արժանի կը համարիմ բացառիկ վարձատրութեան մը:

Եւ Գաբրիկ բաճկոնին դրպանէն հանելով ափ մը դրամ, դայն խփեց Շնորհքին ձեռացը մէջ, որ փորձառու կաշառառուի մը ճկունութեամբ եւ պաղարկւնութիւնով սահեցուց իր դրպանին մէջ:

—Վերջին հարցում մ'ունիմ հիմայ, ըստ Գաբրիկ յետոյ. նամակիդ յետգրոցին մէջ կիմացնէի՞ր թէ իրիկունը Փըթի Շան պիտի երթար օրիորդէ՞ր, բայց չէիր յայտնած թէ ո՞ր օթեակը վարձուած է՞ր իրեն համար:

—Աջակողմի թիւ 4 օթեակը, պարոն:

—Լաւ... կարծեմ թէ ուրիշ բան չունիմ այլ եւս քեզ հարցնելիք... մեկնինք. ճամբան քեզ կը հաղորդեմ բոլոր այն տեղեկութիւնները որոնք իմանալու այնքան հետաքրքիր կերեւի օրիորդէ:

Ու Գաբրիկ կարսօնը կանչելէ ու սեղանին վրայ արծաթ դրամ մը նետելէ յետոյ՝ Շնորհքին հետ դուրս ելաւ սրճարանէն:

Հազիւ պողոտան ելած էին, ստիպուեցան սըրճարանին առջեւ կանգ առնելու՝ սընթաց կառքի մը ճամբայ տալու համար: Արիւնիին կառքն էր ան ինքն ալ մէջը. այսուհանդերձ որովհետեւ խիտ մտադրաղ էր նէ, չի նշմարեց իր հաւատարիմ ծառան եւ անոր ընկերը: Իսկ Շնորհք ճանչնալով ի նորատի տիրուհին՝ չի կրցաւ զսպել զարմանքի ճիւղ մը:

—Աստուած իմ, պարոն, կը տեսնէ՞ք, օրիորդըս է:

—Լաւ, ի՞նչ կայ զարմանալու. իր գոհարաված առին քովէն կը դառնայ:

—Արդարեւ երբ մարդ միայն գերեզման չէ դադած, վերադարձ մը միշտ բնական է. հետեւաբար այդ չէ զիս զարմացնողը. այլ այն թէ խիտ տըժուենած եւ մոտոխոհ էր:

—Սիրելիդ իմ Շնորհք, կերեւի թէ սրատեսու

թիւնդ քիչ մը խանդարուած է, վասնզի չես կրցեր թափանցել թէ իր տժգունութեան մէջ հրճուանքի անստոյգ ստուեր մը կերերկտար, պատասխանեց Գաբրիկ եւ շարունակեց.— օ՛ն, անհանդիստ ըլլալու պատճառ մը չիկայ մէջտեղը, այլ անակնկալ մը՝ ապահովաբար... եւ կարծեմ թէ պարոնս այս անգամ ալ զոյգ մը ոսկիէ ապարանջան նուիրած պիտի ըլլայ անոր:

ԹԱՏՐՈՆԻՆ ՄԷՁ

—o—

Գաբրիկ ճիշդ գուշակեր էր :

Արփենի տուն կը դառնար զոյգ մը ծանրազին ապարանջաններու նուէրով մը ծանրաբեռնուած՝ այս անգամ : Ծանրաբեռնուած ըսինք, վասնզի այս երրորդ անակնկալը՝ նախնիքացներէն շատ աւելի լուրջ գրութեան մը մէջ կը դնէր զինքը :

Թէ ինչո՞ւ :

Իրաւ է որ այս անգամ նուիրատուին ինքնութիւնը քողամերկուած էր, այնպէս որ Արփենի հաստատապէս գիտէր այլ եւս թէ իր անծանօթ նուիրատուն այն օտարականն էր որ իր վրայ մասնաւոր տալաւորութիւն ըրած էր : Ասկէ զատ ոսկերիչը բացարձակապէս յայտնած էր թէ այդ նուէրը՝ իրեն հետ մասնասենեակէն դուրս ելլող անձին կողմէ կըլլար :

Այս իրողութեան հաստատութիւնը թեթեւացում մ'էր իրեն համար, ճիշդ է. բայց այն վայրկեանէն սկսեալ երբ վստահեցաւ թէ այդ մարդը՝ ակնաւոր անձ մը՝ ինչպէս կ'երեւէր յայտնապէս, եւ հաստատած էր գոհարավաճառը—արտասովոր հողածուծիւն մը կը տածէր իրեն նկատմամբ, ան կըզգար թէ միտքը կը սեղմուէր տեսակ մ'օղակի մէջ : Ո՞վ գիտէ, գուցէ իր սիրտն ալ կը կրէր այդ սեղմումին ազդեցութիւնը. վասնզի չէ՞ որ երբ

մարմնոյն մէկ անդամը ցաւի, միւսներն ալ կը ցաւին յաճախ, այնպէս որ մարդ երբեմն կը շփոթէ ցաւին ալ : Եւ արդարեւ Արփենի տարուելով ինքնիւրեն հարցնելու թէ իրեն եղած այդ ասպետական նըւէրներուն համար ինչո՞ւ չէր զգար այն խայտանքը որ կանացի յագեցած պճնասիրութեան բնական իրաւունքը կամ հետեւանքն է, կըզգար թէ ընդհակառակն խղճահարութեան նմանող վիշտ մը կը խլրտէր իր ներսիդին : Ասկէ զատ որովհետեւ օտարականին վարմունքը չէր կրնար հաշտեցնել մինչեւ այն ատեն իր կազմած գաղափարներու ամբողջութեան եւ մինչեւ վերջին օրերը իր ապրած կեանքի պայմաններուն հետ, միտքը կը չարչրկէր ըմբռնելու օտարականին ասպետական վարմունքին տակ թաքնուած նկատումները :

Դժբախտաբար որոշ եզրակացութիւն մը չէր կըրցած հանել իր այդ քրքրումներուն մէջ՝ գէթ մինչեւ այն վայրկեանը երբ Շնորհք իր մասնասենեակը կը մտնէր յաղթական ժպիտ մ'ունենալով դէմքին վրայ :

Այն օրը Տիկին Շողիկ տունը չէր. հին բարեկամուհիի մը մօտ հիւրասիրուած էր. արդ տան մէջ մինակ էր նորատի տիրուհին եւ ծառան :

—Եկա՞ր. լա՛ւ. նստէ նայիմ, ըսաւ Արփենի անոր՝ ջանալով հանդարտութիւն երեսել :

Շնորհք աթոռի մը վրայ ինկաւ որպէս թէ յոգնութենէ ոգեսպառ :

—Է՛, ի՞նչ լուր բերիր նայիմ ինձ անոր վրայով, յարեց քիչ վերջը Արփենի ճօճաթոռի մը մէջ թաղուելով : Նախ այն ըսէ թէ յաջողեցա՞ր անարգել

հետապնդել օտարականը. այս հարցումը անոր համար կընեմ որ չեմ կարծեր թէ հետի գացած ըլլայ իր տունը:

—Արդարեւ, օրիորդ, փառաւոր կառք մը կըսպասէր իրեն շուկայէն դուրսը. հաւատացէք ինձ, իմ տեղս ուրիշ ոեւէ մէկը պիտի անճրկէր, եւ կորակոր ետ պիտի դառնար՝ գէշ հաշիւ մը տալու համար Ձեզ:

—Աւելի կարճառօտ եղիր, Ծնորհք. մէկ խօսքով՝ յաջողեցա՞ր զինք հետապնդել:

—Պատուականապէս, օրիորդ:

—Ըսել է գիտես թէ ո՞ւր կը բնակի ան:

—Այնքան լաւ՝ այո՛, որքան գիտեմ թէ ո՞ւր կը բնակի օրիորդս... Բէրայի շիտակ ճամբուն վըրայ թիւ 62 բնակոցը (աբարթման), այսինքն այն՝ որ պողոտային կեդրոնը կը գտնուի մօտաւորապէս եւ ամենէն փառաւորն է:

—Լա՛ւ. իր անո՞ւր:

—Եղուարդ Աչինակեանց կը կոչուի ան:

—Այդ ալ լաւ. հիմայ ըսէ՛ ինձ թէ ինչ տեղեկութիւններ քաղած ես իր նկատմամբ:

—Ո՛հ, օրիորդ, կէս օրս օղիով եւ դեղին ոսկիով մը բացի դռնակ մը որու ետին պահուած բոլոր գանձերը ինծի յանձնուեցան առանց խալամանի. ըսել կուզեմ թէ բնակոցին սենեկապանը կաշառելով իմացայ այն թանկագին տեղեկութիւնները, զորս կը բերեմ ձեզ:

Արիւնի պաղարիւն կեղծելու համար կատակին դիմելով ըսաւ.

—Չըսե՞ս որ անուղղակի կերպով պատուական

առիթ մը հայթայթած եղայ քեզ՝ պաշտօնակցի մը հետ կոնձելու...

—Կը սխալի՞ր, օրիորդ, յարեց ծառան արժանապատուութեան շեշտով մը որ իր փոքրոգութիւնը մատնելու կը ծառայէր քան վեհանձնութիւնը. — ես կէսօրները կոնձելու սովորութիւն չունիմ, իսկ իրիկունները հազիւ մէկ, առառաւելն երկու դաւաթ. եւ յետոյ, եթէ ես ալ բաժնեկից ըլլայի, կարծեմ թէ չը պիտի յաջողէի այդքան օղիով գաղտնիքի տուրակը բանալու. ոնգեղջիւրի ախորժակ ունէր սրիկան:

—Կը հաւատա՞մ, Ծնորհք. լա՛ւ, շարունակէ տեղեկատուութիւնդ, եւ ըսէ ինձ թէ ո՞վ է այդ մարդը:

—Ո՛հ, օրիորդ, բուսահայ մեծահոգակ եւ հարուստ փաստարան մըն է Պ. Եղուարդ:

—Բուսահայ, եւ յետոյ փաստարա՞ն. ի՞նչ կըսես, հարցուց Արիւնի մտատանջ:

—Այո՛. մեծահոգակ եւ հարուստ բառերս չի մոռնաք սակայն:

—Աղէկ, բայց ասկէ առաջ ո՞ւր կը բնակի եղեր:

—Թիֆլիզ. ամիսէ մը ի վեր միայն հոս կը գըտնուի. կըսեն թէ Թրքահայու մը հետ ժառանգական մեծ խնդիր մ'ունի եղեր, զոր իրաւախօհութեամբ կարգադրելու համար հոս եկած է:

—Եւ զոր վերջացնելէ յետոյ մեկնելու միտք ունի հարկաւ, չէ՞:

—Ընդհակառակն, օրիորդ, կերելի թէ Պօլիսը կարծուածէն աւելի երկար առեն վայելելու դիտաւորութիւնն ունի. նոյն իսկ տեղեկատուս վստահե-

ցուց զիս թէ առջի օր նոր բնակարան մը վարձեր է երեք ամսուան համար, բայց ոչ ոք գիտէ զեռ թէ ո՞րը :

Շնորհքի այս հաւաստիքը կարծես թէ հանդարտեցուց զինքը :

—Չըսիր տակաւին թէ ամուրի՞ է ան թէ ամուսնացած՝ հարցուց թեթեւ վարանքէ մը վերջը :

—Ամուրի է, օրիորդ, եւ եթէ պէտք է հաւատալ բնակոցին հետաքրքիր բնակիչներուն կարծիքին, յարմար ամուսնական թեկնածու մը կը փնտռէ. նոյն իսկ ասոնց մէջ պնդողներ ալ կան եղեր թէ արդէն տատրակի մը շուրջն սկսած է դեղերիլ :

—Հէ՞, ատա՞նկ, յարեց Արփենի մասնաւոր նըշանակութիւն մը մատնելով իր շէշին մէջ :

—Այո՛, օրիորդ, ատանկ. եւ կը կարծեմ թէ, աւելցուց Շնորհք այս անգամ յանդուզն նայուածք մը սլաքելով իր տիրուհիին—անոնց այդ պնդումը շատ ալ անհիմնաւոր է :

—Ինչէ՞ն գիտես :

—Վասնզի տեղեկատուս որ անոնց արձագանգը կըլլար, յայտնեց թէ ասպետական նուէրներ կընէ եղեր այդ բախտաւոր գեղուհիին :

—Օրինակի համար... :

—Սնդուսէ պատուական հագուստցուներ, իշխանական աղանդերներ, վերջապէս ոսկիէ թանկարժէք ապարանջաններ... :

Վերջին բառերը նետելէ վերջը Շնորհք երկրորդ անգամն ըլլալով շէշտակի նայեցաւ իր տիրուհիին. բայց սա անդրդուելի մնալով, ըսաւ.

—Լաւ, այդ հետաքրքիրներու խմբակը գիտե՞

նաեւ թէ ո՞վ է այն բարեբախտ եւ չնաշխարհիկ տատրակը :

—Ո՛չ, օրիորդս, ահա այդ կէտէն կըսկսի միայն անոնց տղիտութիւնը :

—Եւ այդ բանն ահա կը նշանակէ, Շնորհք, թէ ոչինչ գիտեն այդ անբանները... չնորհակալ եմ. կրնաս քաշուիլ... հա՛, չի մոռնամ ըսել թէ մայրս տունը չէ. կրնաս ճաշարան մը երթալ եւ ճաշել իմ հաշտոյս :

Եւ այս ըսելով Արփենի կէս ոսկինոց մ'ալ կը թխմէր անոր ափին մէջ :

Ծառան դուրս ելաւ հիացած իր տիրուհիին ծածկամտութեան, բայց նաեւ սխրացած այդ օրուան անոր կողմէ ցոյց տրուած առատաձեռնութեան վրայ :

Երբ Արփենի մինակ մնաց, նախ մտքին մէջ դասաւորեց իր առած տեղեկութիւնները, յետոյ անոնց մէջէն վեր առաւ իրրեւ տաղձ այն թէ Եղուարդ ամուրի էր եւ թեկնածուի մը ընտրութեան մտահոգութենէն տարուած էր, թէ նոյն իսկ արդէն գեղուհիի մը շուրջն սկսած էր դեղերիլ :

Այնուհետեւ ինքնիրեն հարցուց թէ ո՞վ կրնար ըլլալ այդ գեղուհին :

Եթէ պէտք էր հաւատալ նուիրատուութիւններու շուրջ հիւսուած պատմութեան, առանց ինքնասէր նկատուելու՝ Արփենի իրաւունք ունէր համոզուելու թէ ինքն էր : Արդ եթէ ինքն էր, կարելի՞ էր յուսալ թէ Եղուարդի այդ լուրը հետապնդութեան նպատակը ամուսնութիւնն էր :

Այս մասին ինքնիրեն տուած պատասխանը—

պէտք է ըսել ի նպաստ իր անկեղծութեան—բացարձակապէս ժխտական եղաւ. եւ արդարեւ աններելի յաւակնութիւն մը չէ՞ր երազել թէ մարդ մը որ հռչակաւոր անուն մ'ունէր, որ կատարուն անձնաւորութեան մը բարձրագոյն յատկութիւններով կը ներկայանար ընկերութեան մէջ, զիջանէր իր ձեռքը տալու իրեն պէս աղջկան մը, որու կեանքը ապականութիւններու անընդհատ շարունակութիւն մ'եղած էր:

Կը մնար ուրեմն խորհիլ թէ ան ձանձրոյթի իր
 ժամերը համեմելու առաջադրութեամբ կը դեղերէլ
 իր շուրջը. բայց ահա մինչեւ այն ատենները իր
 ասլաժ կեանքի իրականութիւնները մտքին առջեւ
 կը տողաչարուէին՝ ժխտելու համար իր այդ խոր
 հուրդը:

Ի՞նչ էին անոնք, եւ ի՞նչ էր անոնցմէ առած
դասը:

Ահաւասիկ պարզօրէն :

Սկսած այն օրէն՝ երբ ուղղակի իր մօրը առաջնորդութեամբ առաջին անգամ կը նետուէր տարփատենչ զրկերուն մէջ նշանաւոր ու մեծահարուստ թուրքի մը, մինչեւ վերջին օրերը՝ երբ Արմիլեանի անբան կրքերուն կուռքն էր, աւելի քան տասնեակ մը հոմանիներ ունեցեր էր։ Ասոնք անխտիր՝ նախ իրեն դարպասներ էին ապերասան համարձակութեամբ, յետոյ սակարկէր էին իր այն ժամերը զորս անոնց հետ պիտի անցնէր եւ ապա վայելէր էին իր հրապուրները. վայելումներու միջոցին էր որ—ինք չէր հետաքրքրուած երբէք զիտնալու թէ ի՞նչ տեսակ նկատումներէ առաջնորդուած—անոնք բրած

էին զուհիկ նուէրները, բայց առանց երբեք զանց
լնելու իրենց ահագին սկզբնատառերը բանիլ կամ
քանդակել անոնց մէկ անկիւնը: Աւելին կայ. անոնց
մեծագոյն փառասիրութիւնն էր արարատ աշխարհի
հռչակել թէ իր զգուանքներուն միապետներն իրենք
են. ասոր համար հոգի կուտային բաց կառքի մը
մէջ իրեն հետ կտուց կտուցի անցնիլ այն տեղերէն
ուր ամենէն աւելի կրնային հանդիպիլ խիտ բազ-
մութեան մը անհամար նախանձոտ աչքերուն:

Միևչդեռ Եղոռա՞րդ:

Մինչդեռ Եղուա՝ ըդ։
Ասպետական նուէրներ կընէր իրեն անանուն
միջնորդներու ձեռքով, եւ միշտ ջանալով թաքցնե-
լու իր անձը։ Պատահական հանդիպումներու մէջ՝
մէկ կողմէ ջանալով վայրկեան մ'առաջ խուսափե-
լու իր տեսութենէն, միւս կողմէ կը պարուրէր զինք
նայուածքով մը որու բոցը շանթի մը պէս տպւորիւ
էր, նաեւ խորախորհուրդ, վասնզի կարելի չէր թա-
փանցել անոնց իմաստին, ոչ ալ հետաքննել երես-
ներն այն ներքին յոյզերուն զոր այդ նայուածքնե-
րը կը պլլալացնէին, առանց որոշապէս մատնելու։

Ու այդ յետադարձէն ետքը, Արփենի կը հարցը-
նէր ինքնիրեն որ եթէ Նդուարդ առժամեայ վայե-
լումի մը մտահոգութեամբը տարուած կը գործէր,
ի՞նչ պիտի շահէր այնքան վերապահութեամբ եւ
մանուածապատ շրջաններով իրեն մօտենալով։ Խիստ
բնականաբար ոչինչ աւելի քան միւսները — իր հին
սիրողները։ Ընդհակառակն, նախ բաղդատաբար
մեծ գոհողութիւններով գնած պիտի ըլլար զինք, ու
ասիկա իր ճարպիկութեան նկատմամբ գէշ գաղա-
փար տալ պիտի նշանակէր, եւ յետոյ առնական

դիտելու համար, եւ կը ծախահարեն ինչ որ կը տեսնեն թատերաբեմին շուրջը, քան ինչ որ կը լսեն ու կը դիտեն անոր վրայ: Այս տեսակ հասարակութիւններու համար նոր դերասանախումբ մը ուրիշ բան չէ, բայց միայն միջնորդութիւն մը՝ իրենց նուրբ կամ գոհնիկ գեղագիտութեան գնահատումին ենթարկելու համար բազմազան ճաշակներ եւ կազմական դրսերու թիւեր:

Դիւրին է հասկնալ ուրեմն որ երբ լսինք վերը թէ Արփենի փառաւոր մուտք մ'ունեցաւ, անոր համար էր որ երբ օթեակէն ներս կը մտնէր Արմիկեանի թեւին կռթնած, ամէն նայուածքներ ու հեռադիտակներ իրեն ուղղուեցան: Մինչեւ անգամ սմբեղուկի մը խանդավառութեան մասնակցելով՝ մաս մը հանդիսականներ ծախահարութեամբ ողջունեցին իր մուտքը: Արդարեւ իր խառնակներու հարուստ սեթեւեթով մը պճնուած մետաքսէ փողփողուն հագուստին ներքեւ՝ աւելի քան պերճութիւն եւ գեղ կը մտցնէր ան թատրոնին մէջ:

Իրմէ առաջ իր օթեակին մէջ տեղերնին բռներ էին արդէն իր հրաւիրեալները, Արմեն Ծանիկեանը եւ անոր հոմանուհին՝ Աղաւնին. Արփենի ճարպիկ քաղաքավարական ծեփեփումով մը որ իր հիւրերուն դիւրադգածութիւնը գլուխելու հանգամանքն ունէր, առաջ անցնելով նստաւ օթեակին առջեւի կողմը. յետոյ պահ մ'ալ շողոմարար բառերով եւ կատակի համեմով մը ողորկեց իր հիւրերը. այնուհետեւ ձեռք առաւ հեռադիտակը եւ սկսաւ աչքէ անցընել հանդիսականները: Նշանացի շնորհալի բարեւ մը տուաւ դիմացի օթեակներէն վերջնութեան մէջ

նշմարելով Օշին Հարունեանը՝ իր սիրուհին Աննիկէն հետ, եւ Սուրէն Ննտամեանը՝ իր անբաժանելի սիրոյ եւ գգուրտութի գոյգին Մալինայի հետ. նայուածքի քանի մը յետադարձներ ըրաւ մի քանի տիկիւններու դարդարանքի մանրամասնութեանց. յետոյ հեռադիտակը գոցելով դարձաւ Աղաւնիին եւ ըսաւ.

—Կը ճանչնա՞մ ճիշդ մեր դիմացի օթեակին պարոնը:

—Կրո՞ղ, ինչպէ՞ս չի ճանչնամ Պօլսոյ հանրածանօթ մարդը, Պ. Զ. . . :

—Հէ՞, ա՞ն է:

—Նոյն ինքը. բայց ինչէ՞ն է որ ա՛ն ուշադրութիւնդ կը դրաւէ եւ ոչ ուրիշ մը, օրինակի համար, Պ. Թ. ն որ աւելի մատղաշ ու գեղեցիկ է:

—Պատճառն այն է որ այն կ'ինը որու հետ կը տուց կտուցի տուած է, եւ որ իր ամուսինն ըլլալու է, հիանալի դարդասեղ մ'ունի կուրծքին վրայ:

—Արդարեւ իր ամուսինն է, բայց ասոր դարդասեղը ոչ այնքան ակնապարար է որքան քու ապարանջաններդ, սիրելիդ իմ. թերմա՞շ, ո՞ր սատանայի ծակէն դուար, հանեցիր դանոնը:

Արփենի խօսքը փոխելու համար բեմին վրայ կատարուած տեսարանի փոփոխութիւն մը առիթ բերնելով՝ յարեց խիւղին.

—Չեմ գիտեր ինչո՞ւ բնաւ չեմ ախորժիր միջնաբարներէ. հաղիւ կը տեսնեմ որ ներքին վարագոյր մը կը վերցուի, պաղ լողանքի մը տալաւորութիւնը կ'ունենամ:

Ու Արփենի սուտ կամ անկեղծ յօրանջումով մը ձկուեցուց իր ծնօտը:

Գուցէ Աղաւնի պիտի երկրորդէր իր հարցումը, վասնզի անկարելի էր որ իր բարեկամութիւնն խուսափողական մէջըներումը վրիպած ըլլար իր հետաքրքրութենէն, բայց զեմացի օթեակը այն ինչ մըտած մարդ մը իր ուշադրութիւնը դրաւած ըլլալով, դռնէն.

— Զօ՛ հօ՛, նոր ու խիստ հետաքրքրաշարժ դէմք մը կը մտնէ Պ. Զ...ի օթեակը. ո՞վ կրնայ ըլլալ արդեօք ան... կրո՞ղ, ինչքա՞ն ալ ճաշակով հագնած է... եւ յետոյ, ճիշդը խօսելու համար անթերի ձեւեր ունի. կը տեսնէ՞ք, ի՞նչ շնորհալի խոնարհութեամբ ծռեցաւ Տիկին Զ...ի առջեւ... կեցցէ՞, հիանալի է:

Արփենի որ իր բարեկամութիւնն բացազանչութեան վրայ, անոր նայուածքին ուղղութեան դարձուցած էր իր աչքերը, դիտած էր այդ տեսարանը՝ ամբողջ մանրամասնութեամբ. իսկ երբ նորեկը Պ. Զ...ի հրաւերով օթեակին առաջակողմի աթոռին վրայ նստելու կը պատրաստուէր, այսինքն ճրագին լոյսին տակ դտնուեցաւ, ճանչնալով յանկարծ Եղուարդը թեթեւօրէն տփուռնեցաւ:

— Սա նշանաւոր Ռուսահայ փաստաբանն ըլլալու է, որու մասին — իբրեւ խիստ վայելուչ եւ կատարուն անձի մը — քիչ մ'ամէն տեղ կը խօսին, ըսաւ Ծանիկեան:

— Արդարեւ նոյն ինքն ըլլալու է, վասնզի ես ալ իմացեր էի իր մասին թէ Պ. Զ...ի նոր սրտակիցն

է... տեսէ՛ք, ինչպէ՞ս քիթ քիթի տուած են արդէն երեքն ալ, աւելցուց Աղաւնի:

Արմիկեան դիտած ըլլալով որ իր սիրուհին մասնաւոր մտադրութեամբ կը հետեւէր նորեկին շարժումներուն, ըսաւ այն ինքնահաւան առողանութեամբ որով իր փոքրոգի նկարագիրն ի յայտ կը բերէր յաճախ.

— Սիրելիդ իմ Ծանիկեան, ամէն փայլուն բան ոսկի չէ. այս ճշմարտութիւնը որքան իրերու, նոյնքան եւ մանաւանդ մարդոց դրսերեւոյթէն չի խարուելու համար հռչակած են մեր լմաստուն նախնիքները. պէտք է յիշել թէ քիչ չեն մարդիկ որոնք ոսկեղօծ զիմակներով սինլքորներ են:

Արփենի լուռ կը շարունակէր յառած մնալ դիմացի օթեակին:

— Սիրելիդ իմ Հրանդ, յարեց Ծանիկեան որ կամակորութեան մէջ Արմիկեանէն վար չէր մնար. — սա կայ որ մեծ անձնաւորութիւններ նուաղ կը խարուին զիմակներէ քան հասարակ մարդիկ. արդ անկեղծութիւնը պարտք կը դնէ խոստովանիլ թէ Պ. Զ...ի պէս խորամիտ մարդոց քով մենք դաճածներ ենք, ու մեզ ուրիշ բան չի մնար ընել, եթէ ոչ յարդել զանոնք, զորս ասոնք կը պատուեն, կամ կը սիրեն:

— Ի՞հ, կարծիքները անբռնաբարելի են, սիրելիս, ես չիտակը չեմ կրնար յարգել մէկը զոր պէտք եղածին չափ չեմ ճանչցած, մանաւանդ մէկը որ մութիւններու երկրէն կուգայ:

Արփենի միշտ զիմացի օթեակով մտադրադած

էր. հետեւաբար չի լսեց, կամ չի լսելու զարկաւ Արմիկեանի դձուձ դիտողութիւնները:

—Բայց ես իմացած եմ, Պ. Հրանդ, յարեց այս անգամ Աղաւնի, թէ լաւագոյն ազնուականները Ռուսիոյ մէջ կը գտնուին:

—Թիւրիմացութիւն, աղջիկս, վասնզի իրաւ է որ լաւագոյն hobereau-ները Ռուսիոյ մէջ կը գտնուին, բայց այս բառը կը նշանակէ գեղջուկ ագնուական, կամ բէս, ինչպէս կանուանեն մեր քրդ-զարնակ հայերը, ոչ թէ ճշմարիտ ազնուական:

Այն միջոցին որ Հրանդ իր գոհակ խանդէն մղուած լիտուելու զրազած էր իր չարախօսութիւնները, Եղուարդ—կարելի չէ գիտնալ թէ պատահակա՞ն թէ ոչ կշռուած—նայուածք մը նետեր էր այն օթեակը ուր կը գտնուէր Արփենի: Այդ նայուածքը նախ կը սահէր, կանցնէր գեղուհիին վրայէն, քիչ վերջ նրբամիտ յետադարձով մը անոր վրայ հանդէսէր համար՝ այս անգամ:

Արփենի զգացած այլայլութենէն՝ իր հոմանիին խօսքերուն կապը կորսնցուց. մէյ մ'ալ կարծեց նըշմարել թեթեւ խոնարհութեան մը շարժումը, որու կրնկերանար աշխարհի ամենէն բարեմոյն ժալիտներէն մէկը: Այն ատեն նէ թեթեւօրէն շիկնեցաւ, թէ եւ առանց որոշապէս հասկնալու թէ իր դիտած երեւոյթը իրեն հանդէպ ցոյց տրուած յարգանքի կամ թերեւս շնորհակալութեան արտայայտութիւն մ'էր — շնորհակալութեան՝ վասնզի իր նուէրը հաճեր էր կրելու այդ օրը—թէ նշանացի պատասխան մը օթեակի իր ընկերներուն կողմէ եղած հարցումի մը:

Այդ միջոցին Աղաւնի կըսէր.

—Վէճերու մէջ՝ ըստ օրինի չէզոք մը միայն իրաւունք ունի իրաւագատ ըլլալու. արդ ես կը տեսնեմ որ օտարականին շուրջը մեր ունեցած վիճաբանութեան միջոցին Արփենի չէզոք մնաց: Ասկէ զատ, որքան որ նկատեցի, քիչ ուշադրութեամբ չէ որ հետեւեցաւ օտարականին շարժումներուն. ուրեմն կառավարեմ իրեն կարծիքին դիմել. պայմանաւ որ առանց առարկութեան ընդունինք ամէնքս եւ փակենք խնդիրը:

—Այո՛, ըսաւ Ծանիկեան:

—Կը նայինք, ըսաւ Արմիկեան ժպտելով:

—Երբ ոսոխներէն մին իրաւաբարին դատաստանին անկեղծութիւնը երկբայելի կը գտնէ՝ ըսելով «կը նայինք», կարծեմ ան իրաւունք ունի լուռ մընալու. կը մերժեմ ուրեմն ինձ շնորհած պաշտօնդ, Աղաւնի, ըսաւ նէ:

—Լաւ չես ըներ սակայն, վասնզի անկեղծութիւնդ ապացուցանելու լաւագոյն առիթ մը կը կորսնցնես, ըսաւ Ծանիկեան:

—Թոյլ տուէք, խնդրեմ, որ անկեղծութիւնը այս միջոցին Հրանդին փոխանցեմ, յարեց Արփենի եւ այս աղուոր սլաքը արձակելէ վերջ իր հոմանիին որ կը տփուէր՝ աւելցուց. — Բայց մտիկ ըրէ՛ք, ի՞նչ անուշ հովուերդ մ'է այն որ ջութակով կ'ածուի վարը.

Առաջին տեսարանն աւարտած էր. օթեակին բնակիչները թատերաբեմէն արտասանուած ոչ մէկ բառ մտիկ ըրեր էին կամ կը յիշէին. իսկ երբ հովուերդէն վերջը երկրորդ վարագոյրը կը բացուէր, Ծանիկեան եւ Աղաւնի, բաւերն իրարու շրթուն-

դարձեալ վեր առաւ իր աչքերը եւ նայեցաւ օտարականին. անոր նայուածքը այս անգամ ուրիշ կէտի մը յառած էր, ուրիշ անձի մը,— Հրանդին—: Տխուր էր այդ նայուածքը եւ սառած, բայց Արփենիի համար որոշապէս պերճախօս:

Ահա թէ ի՞նչ իմաստ վերադրեց անոր աղջիկը:

—Երբ մէկը կայ քովդ որ կը յաւակնի գիտնալու թէ կը սիրես զինքը, անկարելի է ինձ ասկէ աւելի շահագրգռուիլ քեզմով:

Արփենի չէր սիրած երբէք Արմիկեանը, ոչ զոր սիրած էր արդէն մինչեւ այդ օրերը. այդ վայրկեանէն սկսելով սկսաւ ատել զայն. վասնզի սկսած էր սիրել մէկը—Եղուարդը:

Յանկարծ Տիկին Շողիկին դառնալով, ըսաւ.

—Մայր, ինքզինքս տկար կը դադամ. մեկնի՛նք եւ որքան կարելի է, շո՛ւտ:

Այս խօսքը ըսելու ատեն ձայնը կը դողար եւ ինք տփուցն էր:

Արմիկեան ոտքի ցատկեց իր անմիջական հոգածութեան տակ առնելու իր հոմանունին. գեղուհին զխոնց անոր այդ շարժումը եւ ըսաւ հատու շեշտով.

—Ձեզ չէ որ կը խօսիմ, պարոն, այլ մօրս...

Սմէնքը գիտեցին թէ «պարոն» ըսած էր ան փոխանակ «Հրանդ»ի:

Արմիկեան երեքաց եւ վերստին ինկաւ իր աթոռին վրայ՝ ապշած նայելով իր սիրուհիին:

Արփենի ոտքի ելած էր արդէն:

—Բայց, աղջիկս... չե՞ս կընար ժամ մ'ալ ըստաւ որպէսզի ամէնքս միասին մեկնինք:

—Անկարելի է'. ինքզինքս լաւ չեմ զգար, եւ անմիջական հանդիստի պէտք ունիմ:

Տիկին Շողիկ ստիպուեցաւ տեղի տալ եւ իր կարգին ոտքի ելաւ:

Արմիկեան ալ անոնց հետեւելու համար նոյնպէս ոտքի ելաւ: Բայց նէ անոր դառնալով ըսաւ.

—Բաւական է որ մայրս ինձի ընկերանայ. դուք նստեցէ՛ք:

—Բայց կարելի չէ որ թողում գրեզ երբ անհանդիստ ես, սիրելի՛ս:

Գեղուհին խստիւ զայն ընդմիջելով

—Կարգիլեմ քեզ հետեւիլ, պարոն, ըսաւ:

Տիկին Շողիկ իր աղջիկը սաստեց դաժան նայուածքով մը. նոյնիսկ բերանը բացած էր զայրոյթի խօսք մ'ալ ըսելու, բայց զսպեց ինքզինքը:

Իսկ Արմիկեան երկրորդ անգամ ըլլալով ինկաւ իր աթոռին վրայ վհատ. այս վերջին հարուածը զինք գրեթէ ուշաթափ կը թողուր:

Երբ կառք մտան՝ Տիկին Շողիկ զսպուած բարկութեան շեշտով հարցուց իր աղջկան.

—Ի՞նչ ունէիր նայիմ՝ քիչ մ'առաջ:

—Տկարութիւն մը, մայր:

—Որ անցած է հարկաւ հիմայ, չէ՞:

—Կարծեմ թէ ոչ:

—Բայց ես ալ կը կարծեմ թէ, շարունակեց Տիկին Շողիկ սուղ շեշտով, տկարութիւնը պատրուակ մէր միայն զչարանք մը եւ կամ, ո՞վ գիտէ, ի՞նչ տեսակ նկատում պարտկելու համար:

Արփենի չի պատասխանեց:

—Ձեա խօսի՛ր, պնդեց Տիկին Շողիկ:

—Բայց «տկարութիւն կըզգամ» պարբերութիւնը կարծեմ թէ մեկնութեան կարօտ չէ. ի՞նչ կուզէք որ ըսեմ ասկէ աւելի:

—Ես ալ կը սնդեմ սակայն որ կը մերժես ինձ բացատրութիւն տալ այնպիսի իրողութիւններու վերայ, որոնց զիտակ պէտք է ըլլայ մայր մը, մանաւանդ քո՛ւ մայրդ:

—Օրինակի համար, հարցուց Արփենի առանց ունէ՛յ յուզմունք երեսելու:

—Օրինակի համար, յարեց Տիկին Շողիկ հաստատ ձայնով մէկու մը որ իր վիճակիցը փաստերու տակ ընկճելու կը պատրաստուի. քսան ոսկիէ աւելի արժէքով հագուստ կունենաս, եւ հաշիւը ինձ չի տուիր. բազումներու վրայ կը կրես ապարանջաններ որոնք բամբիւններ միայն կրնան գնել, եւ տակաւին չըսիր թէ ուսկից եկած են անոնք քեզի. Արմիկեանին հետ կը վարուիս խրոխտութեամբ մը որ ապահովաբար յարաբերութեանց խղում յառաջ բերելու բնոյթն ունի, բայց կը մերժես խօսիլ ինձ թէ ո՞վ պիտի ըլլայ անոր յաջորդը. կը հարցնեմ քեզ, ինչո՞ւ այս եւ ասոր պէս ուրիշ վերապահումները:

—Բայց վերապահում չիկայ դորձին մէջ, մայր իմ, այլ սնտոի խօսքերէ քեզ խնայելու զիտաւորութիւն, պատասխանեց աղջիկը:

—Համաձայն եմ, բայց եթէ ըսեմ թէ այս վայրկեանիս միակ փափաքս է քանի մը սնտոի խօսքեր լըսել, պիտի հաճի՞ս զիս դոհացնել:

Որովհետեւ հեղնանքի սոյլ մը կը բզզար Տիկին Շողիկի շեշտին մէջ, Արփենի թեթեւ մը յօնքերն ամփոփեց. բայց առանց իր պաղարիւնը թողելու՝

յարեց, միայն ձայնով մը որու մէջ կամքի որոշ վճռականութիւն մը կը շեշտուէր.

—Մայր իմ, մինչեւ այսօր կեանքս անցուցի քու դժած ծրագրիդ հետեւելով՝ ամենայն հրաշքեամբ. կարծեմ ժամանակն եկած է որ քիչ մը անթեամբ. կարծեմ այլեւս... կը յիշե՞ս. քանի մ'օր առաջ կախ ըլլամ այլեւս... կը յիշե՞ս. քանի մ'օր առաջ ինծի դաս տալու յաւակնութիւնդ այսպէսով՝ կը հրաժարէիր խորհրդատուի դերէդ: Գալով շահահրաւիրուած նիւթերու վրայ տալիք բացատրութիւններու, կը յանձնարարեմ որ ինծի պէս համարեող ըլլաս. մինչդեռ երիտասարդներու համար բերող ըլլաս. մինչդեռ երիտասարդներու համար համար պարտք մ'է: Կը կրկնեմ ուրեմն, համարե՛ք՝ մինչեւ այն օրն երբ պարագան նպաստաւոր եւ հասունցած դոնեմ պահանջած բացատրութիւններդ տալու. մանաւանդ որ ըսի ու կը կրկնեմ թէ տկար եմ. մօր մը համար նուիրական պարտականութիւն մ'ալ՝ իր հիւանդ աղջիկը խնայելն է աւելորդ յոգնութիւններէ:

Տիկին Շողիկ դոհ չի մնաց այս բացատրութեանէն. արդարեւ բացատրութիւն չէր ան՝ այլ զիմադրութեանէ ճարպիկ խուսափում մը. այսուհանդերձ իր աղջկան ձայնին հաստատութիւնը, եւ անոր ամէն մէկ բառին վրայ շեշտուած թօնը զգացուց իրեն թէ իր պահանջումներուն վրայ ըլլալիք նոր պընդում մը ուրիշ արդիւնք չը պիտի ունենար, եթէ ոչ սնտոի վէճ մը որ գծաւորով մը պիտի փակուէր միայն. վասնզի շատ լաւ կը ճանչնար իր աղջկան ծածայն. վասնզի շատ չէ՞ր որ ժամանակէ մը կամտութիւնը: Ասկէ զատ չէ՞ր որ ժամանակէ մը ի վեր անոր խորագիտութեան վրայ վստահութեամբ

աղնուական բարձրութիւնն յիշեցնող այն ամբողջութիւնը՝ որու առջեւ կը չիկնին հպարտ ճակատները, կը սմբին անպարկեշտութիւնները, կը բարձրանան համեստ բայց վեհերոտ նայուածքները:

Առաջը բացուած էր տետրակի մը տասնեւութերորդէջը, որու վրայ ան կիսատ տող մը գրած եւ ընդհատած էր. այդ տողին վերեւը նոտր բայց աւելի որոշ գրերով գրուած «յիշատակներս» բառը աչքի կը զարնէր: Ասկէ դատ կաղամարին մօտ կը տեսնուէր այն ինչ բացուած քարդ մը որու վրայ սա երկու տողերը կը կարդացուէին.

«Պ. Եղուարդ Աշինակեանց կը հաճի՞ ունկնդրութիւն մը շնորհել: Եւ եթէ այո՛, ո՞ւր եւ ե՞րբ:

ԱՐՓԵՆԻ ՄԻՐԱՅԵԱՆ»

Յանկարծ դուռը առանց ազդարարութեան բացուելով, մարդ մը ներս մտաւ. ընթերցողը դիւրաւ պիտի ճանչնար զայն, որ ուրիշ մէկը չէր, բայց եթէ Գարիկ, Եղուարդի դորձակատարը:

—Պարոն, ըսաւ, օրիորդը արդէն եկած է եւ սըրահը ձեզ կըսպասէ:

Եղուարդ թեթեւ քունէ մը արթնցած մարդու մը հազիւ զգալի ցնցումով դուրսը վեր առաւ, եւ ըսաւ.

—Քովի սենեակն անցուր զինք, կուգամ կոր:

Երբ Գարիկ դուրս ելաւ, Եղուարդ հառաչի նըմանող լայն շունչ մ'առաւ. յետոյ դիմացի պատին աղուցուած հայելիի մը մէջ սրահ մը քննեց իր արդուգործը եւ քանի մը փոթեր շտկեց: Վերջապէս դուռը բացաւ, դուրս ելաւ եւ քովի սենեակն անց-

նելով, խոնարհութիւն մը ըրաւ Արփենիին առջեւ որ նախ տփգունած եւ յետոյ չիկնած էր զինք տեսնելուն, եւ ըսաւ.

—Բարի եկած էք, օրիորդ. աշխարհիս ամենէն բարեբախտ անձը կը համարիմ ինքզինքս ձեր այցելութիւնն ընդունելով:

—Պարոն, պատասխանեց Արփենի իրեն յատուկ դրութեամբ, այսինքն առանց այլեւայլի, միայն ձայնով մը որ թեթեւ ճիգ մը կը մատնէր. — կը կարծեմ սակայն որ անակնկալի մը առջեւ չէ որ կը դնէ զձեզ այս այցը, վասնզի այն շարժառիթներով զորս դուք պատրաստեցիք, կըսպասէիք անշուշտ որ պիտի ստիպուէի ձեզ ձանձրոյթ մը պատճառելու, դէթ քիչ մը լուսաւորուելու համար:

—Ինչ բանի շուրջ ալ դառնայ մեր տեսակցութիւնը, լուսաբանութեան մը շուրջը, թէ ունէ ուրիշ նիւթի մը վրայ, կը վստահեցնեմ դարձեալ ձեզ, օրիորդ, թէ այս առիթը միշտ պիտի նկատեմ կեանքիս մէջ ներկայացած առիթներուն լաւագոյնը, վաղնի չը պիտի մոռնամ թէ աշխարհի ականաւոր զեղանիներէն մէկուն ծանօթանալու պատահութիւնը ներկայացուցած է ինձ:

Արփենի կարմրեցաւ այս քծինքին առջեւ որ դուցէ ճարպիկօրէն նետուած խայծ մ'էր զինք փորձի մը հնթարկելու համար: Մինչեւ այդ օր իրեն եղած այդ կարգի շողմոներուն հեգնոտ բայց առինքնող ծիծաղով մը փոխադարձած էր.

—Ձեռնացէք, պարոն, պատասխանեց այս անգամ դառն ժպիտով մը, ձեզի պէ՛ս անձի մը շողմոգորթութիւնը բաւական է ապականելու աղջիկ մը,

երբ անիորձ է, լրբացնելու՝ երբ համեստ չէ: Հարկ չեմ տեսներ դէթ ձեր առջեւ պարզելու թէ այդ երկու տեսակներէն որի՞ն կը պատկանիմ, վասնզի չեմ ուզեր առայժմ վէճի առարկայ ընել ինքնութիւնս. միայն լուսաբանութեան մը կը կարօտիմ այն իրադարձութեանց վրայ որ ձեր քմահաճոյքէն բխած են: Պէտք է ըսեմ որ սովորական անձերու քմահաճոյքները արհամարհելու վարժուած եմ: Կիմանա՞ք: Երբ այս կէտը անվերապահ անկեղծութեամբ կը խոստովանիմ, պարոն, անշուշտ դուք ալ ձեր կարգին պիտի հաւատաք ինձ երբ ըսեմ թէ ձեր ընթացքը ընդհակառակն, եւ չեմ գիտեր ինչո՞ւ համար, առաջին անգամն ըլլալով, մտքիս մէջ տեղ բռնած է: Ապացոյց կուզէք: Ներկայութեան աւելի մեծազոյնը չեմ կրնար տալ. ու պէտք է գիտնաք թէ առաջին անգամ է որ էրիկ մարդէ մը ժամադրութիւն կը խնդրեմ, պարոն:

Եդուարդ Արփենիի այս խօսքերու ընթացքին մերթ սեւեռուն նայուածքով հետազօտած էր անոր ներքին խորհուրդները կամ յոյզերը, մերթ ալ երազկոտ դիրք մ'առած էր. երբ ան վերջացուց, ինք յարեց.

—Ո՛հ, օրիորդ, ձեր անկեղծ արտայայտութիւնը ալ աւելի կը խոչորցնէ այս պատեհութեան արժէքը, եւ այն համեմատութեամբ ալ այն բարեբախտութիւնը զոր կըզգամ: Կըսէիք քիչ առաջ թէ լուսաբանութեան մը պէտք ունիք. ձեզ գոհացնելու համար մտքիս բովանդակ ճիզը ի սպաս դնելու պատրաստ եմ:

—Շնորհակալ եմ, եւ կը հարցնեմ ձեզ. պարոն,

ի՞նչ նկատումներէ դըդուած գիտ անակնկալներով կ'ողողէք, վասնզի անշուշտ չը պիտի ուրանաք թէ հաճոյքի սեղանիս աղանդերները, թատրոնի հազուատցու եւ ոսկիէ ապարանջանները ձեր կողմէ դրկուած են ինձ:

Եդուարդ փոխանակ ուղղակի պատասխանելու, հարցուց յանկարծ:

—Կը հաւատա՞ք, օրիորդ, թէ պատուաւոր մէկն եմ:

—Կարծեմ թէ քիչ առաջ ձեր վրայ ունեցած վատհուսութեանս ապացոյց մը տուած եղայ յայտնելով թէ ուրիշներու քմահաճոյքներուն պէս հեղնութեան առարկայ չըրի ձերինները:

—Շնորհակալ եմ. բայց ինչո՞ւ ուրեմն ինքզինքնիդ կը նեղէք նուէրներս ընդունած ըլլալու անիմաստ վշտով. ինչո՞ւ անարժան կը նկատէք գիտ չընորհքի մը որու արժանի պիտի համարէիք անխտիր ուրիշ ոեւէ մէկը:

Արփենի վեր առաւ իր գլուխը. սրտագրաւ վեհանձնութիւն մը կ'արտաբայէր այս անգամ իր դէմքին վրայ, եւ երիտասարդին նայելով նայուածքով մը որ—անշուշտ զսպուած արցունքի մը խոնաւութեամբ—տամկացած էր, ըսաւ.

—Պարոն, ինձի կը խօսիք լեզուով մը որու վարժուած չեմ, եւ որ կը շփոթեցնէ գիտ: Զիս շնորհներով կ'ողողէք, եւ ընդհակառակն իմ կողմէ ձեզի եղած չնորհք մը կը նկատէք զանոնք ընդունիլս: Ասիկա տարօրինակ է: Գալով այն իրողութեան թէ ինչո՞ւ կը խղճահարիմ զանոնք ընդունելով. այս

կէտն ինծի համար անհասկանալի ըլլալուն, դժբախտաբար չեմ կրնար ալ բացատրել:

Եղուարդ պահ մը խորունկ նայուածքով նկատեց այն պարզամիտ անկեղծութիւնը որ կը փայլէր Արփենիի գեղեցիկ աչքերուն մէջ՝ երբ այդ խօսքերը կընէր. իր նկարագրին մէջ գիտուած այս երեւոյթը արդարեւ սրտառուչ էր. ուստի իրապէս խանդավառութեամբ գոչեց.

—Օրիորդ, ձեր այդ անվերապահ յայտնութիւնը կուզայ բացարձակապէս հաստատելու իմ մէկ համոզումս զոր կազմեր էի առաջին անգամ իսկ երբ տեսայ ձեզ:

—Այսինքն...

—Այսինքն այն համոզումս թէ վեհանձնութեան նշանաւոր գիծ մը ունէիք ձեր նկարագրին մէջ:

Հաղիւ երիտասարդն այս խօսքն ըսած էր, նորատի աղջիկը քրքիչ մ'արձակեց. միայն թէ այդ քրքիչը փոխանակ ըլլալու հաճոյալի՝ ինչպէս երբեմն, եւ հեղնող՝ ինչպէս յաճախ, դառնութեան շեշտ մ'ունէր այս անգամ. յետոյ յարեց.

—Ինծի կուզայ թէ իմ մասին կազմած ձեր... ի՞նչ ըսեմ... այո՛, կարծեմ հապճեպ գաղափարն է որ ձեզ խոշոր սխալներու առաջնորդած է:

—Որո՞նք են այդ սխալները, եթէ կը հաճիք, հարցոյց երիտասարդը իր խօսակցին քրքիչէն պահ մը շփոթած:

—Ձեր նուիրատուութիւններուն կ'ակնարկեմ. վասնզի, այո՛, երբ առաջին անգամ զիս տեսած էք, եւ իմ վրաս այն համոզումը կազմած էք թէ վեհանձնքն եմ... հա՛, հա՛, հա՛, խորհած էք միանգամայն

թէ վեհանձնութիւնը մինակը չէ որ իմ մէջ տեղ ունի, այլ անշուշտ նաեւ պարկեշտութիւնը, նաեւ խիղճը, նաեւ խելքը, եւ, ի՞նչ գիտնամ, վերջապէս բոլոր այն չնաշխարհիկ ձիրքերը որ իրարու օղակուելով կը կազմեն կատարեալ մարդը: Այս խորհուրդը ձեզ թելադրած է նուէրներով պսակել այդ վեհանձնութիւնը. այնպէս չէ՞, պարոն:

—Ենթադրեցէք պահ մը որ իրողութիւնն այդպէս է, յարեց երիտասարդը նայուածքը շեշտակի յառած Արփենիի բերեւուն որոնք հեղնելու սովորութեան վերստացումով այդ միջոցին զոյգ կարկեհաններու պէս կը փայլէին:

—Լա՛ւ. ենթադրելով ուրեմն որ չեմ սխալեր կարծիքիս մէջ, կը փութամ ուղղել ձեր համոզումի անճշտութիւնը, եւ յայտնել բացարձակ պարզութեամբ թէ, ակնարկուած այդ յատկութիւններէն ոչ մէկը ունիմ, պարոն, որ զիս արժանի հանդիսացնէ ձեր նուէրները ընդունելու: Արդ կը մնայ ինձ վերադարձնել ձեզ՝ ինչ որ կարելի է, եւ փոխարինել ինչ որ կարելի չէ:

Եւ այս ըսելով Արփենի երիտասարդին երեւութապէս հանդարտ նայուածքին առջեւ կը դնէր տուի մը որու մէջ կը դառնէին ոսկիէ ապարանջանները, եւ քսակիկ մը որ կը պարունակէր քսան ոսկի:

Եղուարդ պահ մը մտադրութեամբ լրտեսեց նոր դէմքի դնդերները, որոնք պահ մը ջղաձգօրէն երերալէ յետոյ՝ իրենց սովորական հաստատութիւնը վերստացած էին.

—Ըսել է կը մերժէ՞ք նուէրներս, ըսաւ յետոյ ցաւազին շեշտով մը:

փեննիի հաստատ մերժումին առջեւ. բայց յանկարծ
—որպէս թէ զայն իր մաղնիսական ազդեցութեանը
տակ առնելու մտքով—բոցեղ նայուածքը անոր վրայ
բեւեռելով, ըսաւ.

—Օրիորդ, այս նուէրները յիշատակներ են մի-
այն՝ ձեզ տրուած՝ որպէսզի յիշէք անոնց հեղինակը.
ըսէք ինձ, արժանի չէ՞ք համարել յիշել զայն բնաւ:

—Ո՛հ, պարոն, պատասխանեց նէ նայուածքը
վար խոնարհելով եւ վհատ շեշտով—մեծագոյն փառ-
քըն է ինձ համար յիշել զայն միշտ. բայց որպէսզի
իրաւունք ունենամ զայն յիշելու, պէտք է մոռնալ
ուրիշ ամէն բան. չեմ դիտեր թէ կարելի պիտի ըլ-
լա՞յ այդ բանն ինձ համար:

Եղբարդ խորաքլէս թափանցեց այդ խօսքե-
րուն իմաստին եւ յուզուած շեշտով մը դռնեց.

—Ես պիտի օգնեմ ձեզ այդ բանին մէջ, ե՛ս, ե-
թէ կամիք:

Ու իր ձեռքն երկնցուց անոր:

Արիենի բռնեց այդ կորովի ձեռքը որ իրեն եր-
կարած էր: Ուզեց պատասխանել, բայց այլայլու-
թիւնը իր լեզուն կարկամած էր: Արդ միայն ուժգ-
նօրէն սեղմեց այդ ձեռքը եւ յետոյ ծրարն ու տու-
փը առնելով՝ բաժնուեցաւ Եղբարդէն տփոյն ու
անխօսուելի:

Դրան առջեւ երիտասարդը ըսաւ:

—Պատիւ կընէ՞ք ամէն շաբաթ այս ժամուն ձեր
տունն ընդունելու գիւս:

—Տո՛ւնը, ո՛չ, պարոն, այլ Սէրայ Պրունի բար-
քը, պատասխանեց նէ:

Ու հեռացաւ արտօրնօք:

ԲԱՐՔԻՆ ՄԵՋ

—o—

Երկու ամիս անցաւ Եղբարդի եւ Արիենիի այդ
նշանակելի տեսակցութեան վրայ:

Այդ ժամանակամիջոցին Արիենիի կեանքին ու
սովորութիւններուն մէջ նշանաւոր փոփոխութիւն մը
կատարուեւ էր: Նախ նէ ամէն յարաբերութիւն խը-
ղեր էր անոնց հետ որոնք հին կամ նոր հոմանիները
եղած էին. նաեւ բոլոր անոնց հետ որ իր բաժակի
կամ հաճոյքի ընկերներն էին. այր թէ՛ կին:

Նշխարհիկ կեանքին հանդէպ իր ունեցած այդ
ուժացումը սակայն՝ հեշտ պայմաններու մէջ կա-
տարուած չէր:

Նախ Արմիկեան իր յաջորդական այցելութիւն-
ներով իր կորսնցուցած սիրոյ մարտկոցը վերադառ-
նելու ջանաց: Արիենի ոչ իսկ յօժարեցաւ զայն իր
մօտ ընդունելու սակայն. այնպէս որ, Արմիկեան
զայն ողորդելէ յուսահատած՝ վերջիվերջոյ Հելլէնու-
հիի մը զգուանքին մէջ յազուրդ փնտռելու մղուե-
ցաւ:

Յետոյ կուգար իր հաճոյքի ընկերուհիներուն
հետապնդութիւնը:

Ասոնք անոր մեկուսացումին մէջ դադանիք մը
կը տեսնէին. դիտենք թէ հետաքրքիր անձերու հա-
մար գաղտնիքն այն ուժն ունի, ինչ որ ունի մաղ-

նիսը թեթեւագոյն նիւթերու համար: Արդ աշխատեցան զայն հաճոյքի սեղանի մը շուրջը բերել՝ այդ գաղանիքն անոր բերնէն կորզելու համար:

Արփենի սակայն մերժեց անոնց բոլոր հրաւերները:

Աւելի դժնդակ եղան իր մօր հետ ունեցած բախումները:

Տիկին Շողիկ յամառ կին մ'էր. նաեւ ապերասան լեզու մ'ունէր. ասկէ զատ իր աղջկան մեկուսացումին մէջ կը գտնէր իր շահերուն վտանգումը. աւելի'ն, ոչնչացումը: Նախ ջանաց իր աղջկան վրայ դիտուած այդ փոփոխութեան պատճառները իմանալու իրմէ. ու երբ Արփենի երկդիմի եւ շիւթ խօսքերով զինք օրօրելու ելաւ դարձեալ, բաւական տեսնէ ի վեր իր սրտին մէջ դիզուած մաղձով ողորդեց զայն. նոյն իսկ սպառնաց տունէն վռնտել:

Արփենի «չի բարեփոխուեցաւ». ինչպէս կըսէր Տիկին Շողիկ. բաղխումները աւելի յաճախողէպ ու աւելի բուռն եղան, այնպէս որ ամէն հանդիպում իրենց մէջ՝ դառն վէճերու տեղի կուտար:

Այս ընդհարումները մինչդեռ մէկ կողմէ կը խթանէին անոր բնական հպարտութիւնը եւ հաստատակամութիւնը, միւս կողմէ սակայն դժնդակ փորձի մը կենթարկէին անոր սրտին մէջ ծնած ու բողբոջած նոր զգացումը: Արդարեւ նէ կունենար վայրկեաններ երբ յուսալքում մը կը սեղմէր իր սիրտը, եւ ինքզինքը աշխարհի ամենադժբախտ անձը կը համարէր: Տկարութեան այդ պահերուն, խիստ բընականօրէն, կանգնադառնար հին օրերուն, երբ իր սիրտը ազատ էր ամէն տեսակ զգացումի կապերէն,

եւ միտքը թեթեւ՝ ամէն կաշկանդիչ խորհուրդէ. ու ամէն անգամ կ'որոշէր վերջ տալ իր վրայ ծանրացած տարտամութեան, իրենց յարաբերութեանց վերջնական խզումը յայտարարելով Եղուարդին:

Կը դորձադրէ՞ր իր այդ որոշումը:

—Ոչ: Վասնզի ամէն անգամ երբ Եղուարդին դէմ գար, կըզգար որ իր նոր զգացումին յորդումը կը խեղդէր ուրիշ ամէն նկատում, նոր ուժ մը կը ներարկուէր իր վրդոված բարոյական դրութեան մէջ, եւ Արփենի տուն կը դառնար աւելի սպառազինուած՝ իր մօր յամառութեան դէմ:

Եկաւ այն ժամանակը երբ Տիկին Շողիկ նկատեց թէ իր խստութիւնը չէր որ պիտի կրնար բաղձալի վերափոխութիւնը բերել իր աղջկան վրայ: Այն առիթն իրենք կանգ առաւ աւելի դորձնական միջոցի մը վրայ, — իմանալ այն պատճառները որոնք իր աղջկը «դէպի բարոյական կը քաշէին», եւ անոնց ու անոր մէջ անանց թումը մը կանգնել: Այս արդիւնքին հասնելու համար հաւատարիմ դորձակից մը պէտք էր իրեն. ու ձեռք առաւ Շնորհքը:

Այս մարդն այնքան շահասէր էր, որքան իր Տիկինը ժլատ: Տիրուհիին արժանի ծառայ մը՝ արդարեւ: Պէտք է ըսել թէ Արփենի իր մօրմէն աւելի ճարպիկ փրթած էր սիրաշահելու մէջ՝ այդ նիւթապաշտ հոգին. վասնզի պարբերաբար նուէրներ կը սահեցնէր անոր ձեռքին մէջ:

Տիկին Շողիկ իր ամբողջ պերճախօսութիւնը ի սպաս դրաւ՝ թափանցելու համար թէ Շնորհք իրազէ՞կ էր իր դեռատի տիրուհիին գաղանիքներուն: Նենգամիտ ծառան իր բացարձակ ազիտութիւնը

այնքան պերճախօս կերպով յայտարարեց որ Տիկին Շողիկ զմայլեցաւ անոր տգիտութեան վրայ: Այն ատեն յանուն իրենց ամէնուն շահին, պարտք դրաւ անոր վրայ՝ Արփենի ընթացքը լրտեսել եւ իրեն տեղեկութիւն բերել՝ անցած դարձածին վրայ:

Հարկ կա՞յ ըսել թէ Շնորհք ուղղակի իր շահին համադատասխան եղանակով կատարեց իրեն եղած յանձնարարութիւնը:

Արդարեւ ամէն անգամ երբ այնուհետեւ Արփենի դուրս կ'ելլէր տունէն՝ խնամով հագուած՝ ծառան իրը թէ դադանարար կը հետեւէր անոր, բայց փողոց մը դառնալուն պէս՝ քայլերը կը փութացընէր, իր նորատի տիրուհիին կը մօտենար ու կըսէր պարզապէս.

—Տիկինը ուղեց որ ձեզ լրտեսեմ եւ իրեն տեղեկացնեմ թէ ո՞ւր կերթաք, եւ ինչպէ՞ս կանցնէք դուրսը ձեր ժամերը. ի՞նչ կը թելադրէք որ իրեն ըսեմ:

Արփենի իսկոյն ցանկալի նուէրը կը սարդեցընէր անոր ձեռքին մէջ, կը յանձնարարէր որ քանի մը ժամ իր պաշտօնակիցներուն հետ զրօսնու, եւ յետոյ երթայ իր մօրը իմացնէ թէ Բէրա հասարակութիւնը քիչն բռնելու հոռի է ինք, կամ Պէշիքթաշի կողմերը մեծահարուստ փաշայի մը որդին զգըլխելու փորձովն է դրադած:

Գիտենք արդէն թէ Շնորհք ի հաշիւ իր քրակին խարելու մէջ ճարպիկ էր. մանաւանդ որ—իր Տիկինին ազահուրթեան դէմ վրէժխնդիր ոգիով տողորուած—հաճոյք կը դրար անոր քիչն բռնելու. ուստի Արփենի տուն տուած սուտ պատմութիւնները կը

կլլեցնէր անոր, սմեղուկ մանրամասերով ալ պըճնելով իր տեղեկատուութիւնը:

Յուլիսի վերջերը՝ կիրակի մըն էր:

Կէսօրէ ետքը Արփենի դարձեալ կը պատրաստուէր դուրս ելլելու: Օր մ'առաջ նոր հագուստ մը հասած էր իր կարուհիէն: Պատուաւոր քաղցնուհի մը վայել՝ ծանրագին հագուստ մ'էր ան, լազհի մը վայել՝ ծանրագին հագուստ մ'էր ան, լազարթ: Ասկէ դատ իր մազերուն ալ տուած էր պարկէշտ բայց խիստ վայելուչ յարդարանք մը:

Երբ չփակը դուռն անցուցած կը պատրաստուէր մեկնելու, յանկարծ ներս մտաւ Տիկին Շողիկ:

—Ի՞նչ է այդ, դարձեալ դուրս ելլելու՞ կը պատրաստուիս, ըսաւ ան ջանալով դուարթութիւն երեսելու. Եւ յետոյ աւելցուց.— Բայց ի՞նչ կը տեսնեմ: Ա՞յդ է նոր կարել տուած հագուստդ... Եւ նեմ: Ա՞յդ է նոր կարել տուած հագուստդ... Եւ յետոյ ի՞նչ ձեւ յարդարանք է այդ: Ի՞նչ չփակ: Բուա՞հ, խունկ ու մոմ կը հոտիս:

—Ի՞նչ, պարզ եւ վայելուչ տարազ մը չե՞ս վայլեցնեմ աղջկանդ, մայր իմ, պատասխանեց Արփենի հանդարտ:

—Ի՞նչ, կը կարծես որ այդ հագուստը վայլա՞ծ է քեզ... հա՛, հա՛, հա՛. ապրու՛շ, նահատակուհի է մը երեւոյթն առեր ես: Գիտե՞ս թէ ի՞նչ պիտի ընէ ամէն քեզ հանդիպողը. պարզապէս կուշտ ու կուտ պիտի խնդայ վրադ:

—Հո՞գս է, յարեց Արփենի զսպելով իր տըհածութիւնը:

Տիկին Շողիկ անհամբերութեան չարժու՞մ մ'ըրաւ :

—Ձեմ հասկնար, ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ, յարեց յետոյ : Ժամանակէ մ'իւրեր արտասովոր փոփոխութիւն մը կը նշմարեմ վարժունքիդ մէջ. բացատրութիւն կը պահանջեմ, կը մերժես պատասխանել : Կը յանդիմանեմ, հեղինքով կը պատասխանես արդար ցատումիս : Ու մինչդեռ մէկ կողմէ տան ծախքերը լայն ծորակէ մը դուրս կը թափուին, դուն տան եկամուտները կը ցամքեցնես, երես դարձնելով չռայլ հոմանիւններէդ : Ինծի նայէ՛, Արփենի, ժամանակը եկած է որ սթափիս ատենէ մը ի վեր քեզ դըրաւող թմբիրէն... Այսուհետեւ չը պիտի կրնամ թոյլ տալ որ քու տղայական քմահաճոյքներուդ դոհուի այնքան դունազեղ իմ ծրագիրս : Կիմանա՞ս, ինչ որ ըսել կուզեմ :

Արփենի չի պատասխանեց :

Մայրը շարունակեց :

—Մտիկ ըրէ, աղջիկ'կս. եթէ—ինչպէս կը կասկածիմ—քեզ խորհուրդ տուողներ կան թէ, կեանքի տարբեր եղանակ մը կրնայ աւելի երջանիկ ընել քեզ, ըսէ՛ ինձ. եթէ աշխարհի մէջ տակաւին դժբախտաբար դեռացող կեղծ բարոյասէրներէն մին իր օձի լեզուով նախապաշարած է քեզ թէ պատիւ եւ պարկեշտութիւն ըսուած բաներ կան որոնք կինը կազմուածքէն, ըսէ ինձ. ըսէ՛, որպէսզի քեզ ապացուցանեմ թէ ինչ որ պատիւ եւ պարկեշտութիւն կըսուին, ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ կեանքի ազատ վայելումներուն առջեւ բռնապէս քաշուած թումբեր. մտիկ

ըրէ. որպէսզի հաստատեմ թէ կեղծիքն է մեծագոյն անպատուութիւնը, եւ հետեւաբար կեղծ բարոյասէրներն են մեծագոյն անպատիւները :

«Ինչ է կեանքը, շարունակեց Տիկին Շողիկ յուզումով : —Գոյութեան կռիւ մը : Մարդ ստիպուած է մղուելու՝ կարելի եղածին չափ տանելի ընելու համար իր կեանքը : Իսկ թէ ի՞նչ միջոցներով : Ահա այդ կէտին վրայ է որ կարծիքները կը տարբերին. իսկ կարծիքներու այդ անհամաձայնութենէն ծընունդ առած են այն նախապաշարումներն ու սովորոյթները որոնք իրենց կարգին ծնունդ տուած են անանուն թշուառութիւններու : Երբ մէկը, անգին, իր նմաններուն արդար իրաւունքին խորումով՝ ոսկիներ կը դիզէ, կըսեն. «Ահա պատուուաւոր վաճառականը» : Երբ ուրիշ մը, կրօնքի անունով կը ճառականը : Երբ երբեք անուանուած չի, եւ միակնութեան փառարանութիւնը ընելէ անմիջապէս ետքը, տասնեակներով ընտանեկան բոյմիջապէս ետքը, տասնեակներով ընտանեկան բոյմիջապէս կը պղծէ իր կրքի յորդումներով, կըսեն. «Ահա անբասիր եկեղեցականը» : Երբ երրորդ մը, նորահընար նշգրաւներով մարդիկ կը մորթոտէ, կիներ ու այրեր կայրիացնէ, մանկիկներ կ'որբացնէ, կըսեն. «Ահա ճարտար բժշկապետը» : Իսկ երբ մենք առդին մեր հրապոյրը, եւ բնութեան մեղի շնորհած ձիրքերը արժեցնելու կ'աշխատինք, երբ փոխանակ ուրիշներու պէս չահագործելու ինչ որ մերը չէ, կը ցուցադրենք պարզապէս միայն՝ ինչ որ մերն է, երբ համարձակ կը խօսինք, ազատ կը խնդանք, առանց չիկնելու կը հանուինք, զգուսնքով կը նային մեզ ու կըսեն. «Ահա ինկած կինը» : Ըսէ՛, արդարութիւնն է այս. ըսէ՛, կ'արժէ՞ տակաւին արժէք ընծայել

թեան, եւ ի՞նչ բանի հետեւութիւնն էր զիս համա-
դրաւոր դիւհերոտութիւնն ու տխրութիւնը. տակա-
ւին չեմ հասկցած. վասնզի առաջին անգամ է որ այս
տեսակ բան տեղի կունենայ իմ մէջ. բայց սա գիտեմ
որ, ամէն անգամ երբ ձեզ յիշեմ—եւ անկարելի է
որ ամէն վայրկեան չի յիշեմ—կըզգամ թէ կը տառա-
պիմ, եւ թէ սուր սլաքի պէս բան մը կը մխուրտ ան-
կիւն մը կուրծքիս խորերը. անկիւն մը որու տեղն
ու դերքը կարելի չէ սահմանել:

Եղբարդ Արփենիի այս յայտարարութիւնը մը-
տիկ ըրաւ տփղունութեամբ մը, որ չարագուշակ էր:
Մինչեւ անգամ դիտուեցաւ որ երկու հեղ ջլածիդ
ուժգնութեամբ իր ճակատը շփեր էր՝ կարծես իր
աչքերը պատող խաւար մը վանելու համար:

—Օրիորդ, ըսաւ վերջապէս բուն ճիշդով մը իր
պաղարինը վերակոչելէ ետքը,— անդիտակցարար
ինծի կընէք այն խոստովանութիւնը որ երիտասար-
դի մը սիրտը պարարող ամենալսեմ զգացումին ծը-
նունդ կուտայ: Ո՛հ, ճշմարտապէս գորովազու-
ցած էք ձեր զուարթութիւնը եւ կը տառապիք. ինչ-
պէ՞ս չի կըցիք հասկնալ թէ առաջին իրողութիւնը
բնական հետեւանքն էր ուր ուրեմն ձեր սրտին մէջ
ձնած նոր ու աղնիւ զգացումի մը, իսկ երկրորդը՝
ձեր սիրած անձին փոխադարձ սիրոյն նկատմամբ
ունեցած ձեր անստուգութեանը... Եւ ո՛հ, կը կար-
ծէ՞ք միթէ թէ պիտի տառապիք տակաւին, եթէ, օր
մը... ան յայտնէ ձեզ թէ կը սիրէ իր բովանդակ
պաշտամունքով, թէ...

—Ո՛հ, Աստուծոյ սիրոյն, պարոն, գոչեց յան-

կարծ Արփենի անօրինակ յուզմունքի մը թափէն
մղուած ցատկելով եւ ափովն անոր շրթունքը խը-
բելով—մի ըսէք ինձ աւելին. վասնզի ձեր վերջին
խօսքը շանթի մը ուժգնութիւնը ունի, երբ դուք էք
որ արտասանեցիք դայն... յիշեցէք, որ շանթը, որ
զրօսանքն է ամպերէն վեր թռչող հրեշտակներուն,
պատուհաս է անոնց որ ամպերէն վարը կը սողան...
ո՛հ, դիտէ՞ք թէ ո՞վ եւ ի՞նչ եմ ես, որու ուղղել պի-
տի ուղէիք դուցէ բաւերու ամենէն նուիրականը:

—Կը մոռնա՞ք որ կը սիրէք, թէ այն որ այդ հը-
րեղէն զգացումով զինուած է, հրեշտակ մ'է արդէն,
եւ պէտք չէ որ վախնայ շանթէն, միմոաց Եղբարդ
խուլ ձայնով:

—Ի՞նչ կըսէք, պարոն, գոչեց Արփենի սոսկու-
մով ընկրկելով. հրեշտակ մ'ըլլամ ես. ե՛ս որ ապա-
կանարար ցեխերու մէջ թաթախուած անցեալ մ'ու-
նիմ ետիս, ե՛ս որու շնորհքի ծաղիկները փետրատ-
ուած են աղտոտ ձեռքերու կողմէ՝ հասարակաց
ճամբու վրայ բուսած երիցուկներու պէս. ե՛ս որու
անունը մարդիկ քամահրանքով կարտասանեն, հրեշ-
տակ մը համարուիմ անձի մը կողմէ զոր Աստուծ-
մէ իսկ յարգուելու արժանի կը համարիմ...:

Եւ յանկարծ իր խօսքն ընդմիջելով եւ ողորմուկ
չեշտի մը ամենախոր ուժգնութեամբ գոչեց.

—Ո՛հ, պարոն, իմացա՞ք ինչ որ ըսի ձեզ, ես
անարգուած մ'եմ...

—Կը սխալիք, օրիորդ, անարգուած մ'էիք այն
ատեն երբ չէիք սիրած, երբ ձեր մայրը ձեզ կը սոր-
վեցնէր թէ պատիւը նախապաշարուած մ'է, սէրը՝
ցնորք մը. իսկ այն օրէն ի վեր երբ կը սիրէք ու կը

տառապիք, աշխարհի ամենապատուաւոր անձերուն կարգն անցաք:

Նորատի աղջիկը ցնցուեցաւ: Երիտասարդին խօսքը ելեքտրական հոսանքուտի մը պէս դղրդած էր իր էութիւնը: Պահ մը մտաքիւր մնաց: Յետոյ յանկարծ վեր առնելով դէմքը որ բռնադատուած հանդարտութեան մը ուժգնութիւնն ունէր, ըսաւ.

—Պարոն, ըսէք ինձ. ո՞վ էք դուք որ աշխարհի չեմ գիտեր որ անկիւնէն եկած էք՝ խռովելու իմ տարեւոր անդորրութիւնս, պարզելու երջանիկ տըզիտութեանս խաւարը: Ո՞վ էք դուք որ մտքիս մէջ միշտ լուսատուած կը մնաք, Կայէնի երեւակայութեան մէջ մշտապէս քոցալառող նախախնամութեան աչքին պէս: Ո՞վ էք դուք վերջապէս որ կեանքըս ու տառապանքիս պատմութիւնը ուսումնասիրած էք մարդարէական հոգեւտեսութեամբ: Ըսէք ինձ, չէ՞ք նոր դարու այն առաքեալներէն որոնք նիւթին բամբիկ մտահոգութիւններէն շատ վերերը կը յածին, կը սիրեն մտնել մարդկային կեանքի մութ խաւերուն մէջ, քրքրել անոնց թարախոտ մասերը եւ յետոյ դարմանել:

—Խղբեմ, մի՛ վերագրէք անձիս բաներ որոնք բարոյական բարձրութիւն կը պահանջեն. առ այժմ բաւականացէք միայն գիտնալով թէ այն անձն եմ որ ձեր կողմէ կը սիրուի, եւ որ կուզէ իր կեանքը առ յաւիտ կցորդել ձերինին:

—Ի՞նչ, ըսել կուզէք թէ... կրցաւ ըսել Արփենի խուլ ձայնով:

—Այո՛, կը փափախիմ ամուսնանալ ձեզի հետ, եւ ահա ձեռքս, դոչեց երիտասարդը այն ատեն վե-

հախառօրէն ոտքի ելլելով եւ դողդոջ ձեռքը երկարելով անոր:

Միայն թէ փոխանակ այն հոգեյոյզ հրայրքին որ սիրոյ առաջին յայտնութեան միջոցին երիտասարդի մը դէմքին վրայ կը շողայ, անհատնում քրտինքի կայլակներու մէջէն որ անոր դէմքն ողողած էր, կը մատնուէր վեհաշուք տրտմութիւնը դատաւորի մը որ ուղղակի իր մահալճիւն ստորագրելու կը պատրաստուի:

Արփենիի նայուածքը ներքին ամենաբուռն խանդի մը յորդումովը փայլատակեց նախ, յետոյ յանկարծ անոնց մէջ երեւցան արցունքներ որոնց յաջորդեցին ուրիշներ:

Եդուարդ՝ ձեռքը օդին մէջ կախ՝ պահ մը յափշտակուած մնաց այդ արցունքներուն առջեւ:

Երբ արցունքի յորդումն անօտարացաւ, երիտասարդը յարեց յուզմամբ.

—Ո՛հ, օրիորդ, միշտ պիտի յիշեմ այս վայրկեանն ուր անարատ սիրոյ ակէ մը ղղխած ձեր արցունքները տեսայ... հաւատացէք ինձ, եթէ միայն բարեհաճիք ընդունիլ ձեզ երկարող այս դողդոջուն ձեռքը, որ բաւական կորովի է ու պիտի մնայ ալ միշտ, ամէն երազներս, բոլոր առաջադրութիւններս միակ նպատակի մը պիտի ձգտին—ձեր երջանկութիւնը:

—Պարո՛ն, պատասխանեց յանկարծ Արփենի արցունքի յետին կայլակը սրբելով—մտքէս իսկ չանցնիր այդ մասին կասկածիլ, այլ ինչ որ խընդրական է, այն է թէ ես պիտի գիտնամ ձեզ երջանիկ ընել: Ձեր առաջարկն այնքան անակնկալ էր

որ միտքս տակնուվրայ ըրաւ, այնպէս որ կարելի չէ ինձ քննել այս պահուն ինքզինքս, այդ մասին որոշ համոզում մը կազմել եւ վերջնական պատասխան մը տալ ձեզ: Արդ, քանի մը ժամ ետքը դրաւոր պատասխանս սլիտի ընդունիք մեր ծառային միջոցաւ:

Արմենիի այս յայտարարութեան առջեւ Եղուարդի դէմքը վաղանցուկ պայծառութեամբ մը փայլեցաւ. կարծես թէ յոյսի փողփողում մ'էր այդ փայլը:

— Ինչպէս որ կուզէք, ըսաւ. միայն, դիտե՞ք թէ քանի մը շարաթէ ի վեր ընակավայրս փոխած եմ:

— Այն ատեն բարի եղէք ձեր նոր հասցէն տալու ինձ:

— Ձեր փողոցի 254 թիւ տունը փոխադրուած եմ:

— Ի՞նչ, մեր տան դէմի՞ տունը:

— Այո՛:

— Աւելի լաւ. դուցէ անձամբ բերեմ պատասխանս:

Եւ Արմենի արագ քայլերով հեռացաւ:

Եղուարդ պահ մը մոլորուն նայուածքով հետեւեցաւ անոր. եւ երբ նէ խիտ ուռիներու ետեւ անբեւոյթ եղաւ, կուռ հառաչ մ'արձակեց եւ լսելի ձայնով մըմռաց.

— Ո՛վ կամքս, ոյժ տո՛ւր ինձ մինչեւ վերջին վայրկեանը կրելու այս մարտիրոսութիւնը:

Եւ իր կարգին ոտքի ելլելով՝ սկսաւ ճամբայ առնել:

Հաղիւ քսան քայլ հեռացած էր, երբ հաստաբուն բարձրի մը ետեւէն, որ երկու խօսակիցներու նստած տեղէն քանի մը քայլ անդին բարձրացած էր, մարդ մը դուրս ելաւ:

Վաթսունն անցուկ մէկն էր ան. խնամով ածիլուած լայն թուշերուն երկու կողմէն՝ թափթփած էին ամբարտաւան պեխերու խուրձեր. խոշոր եւ քիչ մը դուրս ցցուած աչքերը կ'արտայայտէին այդ պահուն խոր տրամութիւն. իսկ անոր տարազը կը յիշեցնէր կովկասցի միջակորեար մը:

Այս մարդը նախ ահագին թաշկինակով մը սրբեց քրտինքը որ իր ճակատն ողողած էր, յետոյ հնչական ձայնով մըմնչեց.

— Եթէ արդէն ուշ չէ, կարծեմ թէ ճիշդ վայրկեանին իր հետքը դտայ...

Ու այս խօսքն ըսելէ վերջը ան՝ հեռուէն ըսկսաւ հետեւիլ երիտասարդին:

Այն միջոցին որ Եղուարդի ու Արփինի միջեւ՝ վերը յիշուած նշանակելի տեսակցութիւնը տեղի կունենար, Բէրայի Շիտակ ձամբուն արարթմաններէն մէկուն հինգերորդ յարկի մէկ սենեակին մէջ՝ օրիորդ մը անհանդարտ ու ջլածիք քայլերով կը ճեմէր:

Ատեն ատեն կանգ կառնէր ու մեղամաղձոտ նայուածքը կ'ուղղէր դրան. յայտնի էր որ մէկու մը գալուստին կըսպասէր անհամբերութեամբ: Իսկ այն պահերուն երբ կ'երթեւեկէր, խոր մտմտութեամբ կը դրաւուէր ու մերթ կը հառաչէր:

Հազիւ քսան տարու կերեւէր նէ:

Ամենալայելուչ հասակ մը, անթերի դիմագրծութիւն, երկար արտեւանունքներով եղերուած սեւ, խոշոր ու երազուն աչքեր, մանրիկ բերան, ըսպիտակ ու յղկուն պարանոց, փոքրիկ ձեռքեր ու ոտքեր, ծանրագին բայց պարզ ու խիստ բարեձեւ հանդերձանք եւ աղամանդակուռ մանեակ մը՝ իր վզին: Ահա արտաքին ամբողջութիւնն այդ աղջկան, որ Զարմուհի Համբարեանց կը կոչուէր: Բնական լրջութիւն մը որ մեղամաղձոտութեան կը մօտենար, նաեւ ազնուական համեստութեան ու բարութեան արտացոլացումը, վերջապէս քիչ մը դառն այլ պաշտելի ժպիտը որ ներս մանկուկնակ այտերուն

վրայ թեթեւ փոսիկներ կը ձեւացնէր, այդ աղջկան դէմքին տուած էին՝ երբեմն մեծ կիներու վրայ դիտուած այն վեհութիւնը, որու առջեւ պատկառանք միայն կըզգայ մարդ:

Իր մտախոհ երթեւեկի միջոցին Զարմուհի վերջին անգամ կանգ առնելով. բացաւ հանդերձարանը եւ հոն կախուած լազուարթ կերպասէ դրատին գրպանէն թղթի կտոր մը քաշեց առաւ, բացաւ դայն ու կարդաց հետեւեալ նամակը.

Պաշտելի Զարմուհիս,

Ամբողջ էութեանս վրայ մնշող դժնեայ պատճառ մը գիտ կըստիպէ հեռանալու Թիֆլիզէն: Ո՛ւր եւ մինչեւ ե՞րբ: Տակաւին չեմ գիտեր: Սա գիտեմ միայն թէ հակառակ դիմագրաւելու բուռն կամեցողութեանս, անկարելի է ինձ անսաստել այն ներքին քելադրութեան որ կարծեմ գերագոյն Զօրութեան ձայնն է եւ ինձ կըսէ. «Պիտի երթաս»:

Ուր որ ալ երթալ հարկ ըլլայ, վերադառնալ եւ քեզ փրագտնել կարելի ըլլայ թէ ոչ, հոգիս միշտ քու վրայ պիտի յաւիտէմ, սէրս յաւիտէմ քու շուրջը պիտի քեւածի, եւ ամէն վայրկեան պիտի յիշեմ թէ ուխտած եմ քեզ պաշտել առ յաւիտէ:

Ամբողջ էութեամբ քու կը

24 Ապրիլ 904

ԵԳՈՒԱՐԴ

Թիֆլիզ

Երբ Զարմուհի աւարտեց այս նամակը, դոր ո՞վ դիտէ քաներորդ անգամն էր որ կարդացեր էր, ինչպէս աթոռի մը վրայ որ մահուկներէ սեղանի մը

առջեւ էր. հրատապ ճակատը արհերովը պարուրեց, ու խոր թախծութեան մը մէջ սուղուեցաւ:

Այդ դիրքին մէջ մնաց նէ մինչեւ այն վայրկեանը երբ ծանր քայլերու ձայն մը սանդուխներուն եւ երեք թեթեւ հարուածներ դրանք վրայ հնչեցին: Այն ատեն ցնցումով մը վեր ուղղուելով՝ մեղմադձոտ նայուածքը դրան յարեց ու սպասեց:

Ծերունի մը ներս մտաւ:

Ընթերցողը կը ճանչնայ զայն. այն անծանօթն էր որ Բարթիկի եւ Արփինի խօսակցութիւնը մտիկ էր ըրեր գաղտնաբար:

Զարմուհի նախ անձկութեամբ նայեցաւ ծերունիին որ իր թաղիքէ գլխարկը մէկդի կը շարժէր. յետոյ սպասեց որ խօսի: Ծերունին սակայն առաջին շարժումէն վերջը լռիկ մնչիկ աթոռի մը վրայ կիյնար:

— Ի՞նչ լուր, Բարթիկ. խուզարկութիւնդ ապարդիւն անցաւ, հարցուց Զարմուհի տխուր ձայնով մը որ հրեշտակային փափկութիւն մ'ունէր սակայն:

— Էհ, ո՛չ, սիրելի օրիորդս:

Այս կարճ պատասխանը կերելի թէ Զարմուհին անակնկալի մ'առջեւ դրած էր, վասնզի ծերունիին մօտ նետուելով ու հեւհեւ գոչեց.

— Ըսել է հիւպատոսին Թիֆլիզի ոստիկանութեան ղրկած տեղեկագրութիւնը ճիշդ է եղեր: Ըսել է Նիւուարդ Պօլսոյ մէջ է. վասնզի իր հետքը գտած ես. այնպէս ըսել չէի՞ր ուղեր, Բարթիկ:

— Կը ներէք, օրիորդս, զինքը տեսայ պէտք էի ըսել. վասնզի, այո՛, քիչ առաջ Սէրայ-Պրունի

Բարքն էր, ու երբ անկէ կը մեկնէր՝ գաղտնաբար հետեւեցայ իրեն. այնպէս որ դիտեմ նաեւ թէ ո՞ւր կը բնակի:

Ծերունիին առերեւոյթս անփոյթ, բայց իրապէս լաւ կշռուած այս խօսքերը լսելուն, նորատի աղջկան գեղեցիկ աչքերուն մէջ յանկարծ արցունքներ լճացան:

Բայց հրաշալի կորովով մը որ իրմէ չէր ակնկալուէր, մէկէն ինքզինք ամփոփելով, յարեց կարելի հանդարտութեամբ.

— Բայց, ըսէ ինձ, մինչդեռ ինձի կը բերես լուր մը որ կեանքիս չափ նուիրական է, ինչո՞ւ դէմքդ տրտմութիւն կը բուրէ, Բարթիկ:

— Ներէ՛ ինձ, պաշտելի օրիորդս, ծերանալէս ի վեր կերելի թէ զուարթանալու կերպը մոռցած եմ:

Զարմուհի մեղմադձոտ նայուածքը պահ մը բեւեռեց ծերունիին վրայ, որ իր խոշոր աչքերը վար խոնարհելու ստիպուեցաւ. եւ սակայն իր թաւ ընչացքը՝ չարագուշակ երերումով մը շարունակեց մատենել անոր շփոթութիւնը:

Նորատի աղջկան դիմագծերը յանկարծ լուրջ հաստատութիւն մ'առին. այնպէս որ իր դէմքն այդ միջոցին կը պարզէր վեհանձնութեան եւ արիութեան ազնուութիւնը:

Ծերունիին մօտ աթոռ մը մղեց, նստաւ. յետոյ իր սպիտակ ձեռքը անոր թաւամաղ ձեռքին վրայ դնելով ըսաւ.

— Ըսէ՛ ինձ, Բարթիկ, թէ տակաւին այնչափ հաւատարի՞մ ես ինձի նկատմամբ՝ որքան ծնունդէս ի վեր եղար:

Ծերունին՝ աչքերուն խորէն ցայտած ար-
ցունք մը ջրածիւղ • քթթումով մը անյայտացնելու
ճիւղ ընելով, պատասխանեց ձայնով մը որ անոր հո-
գիին խորէն կը թնդար:

— Քառասուն տարիէ ի վեր՝ օրիորդիս հօրը
տան սպասաւորն եմ. ու ոչ մէկ ատեն ինքզինքս
այնքան անձնուէր զգացած եմ, որքան այս միջո-
ցիս... ա՛խ, եթէ միայն դիտնայի թէ օրիորդիս
երջանկութիւնը անձիս զոհողութենէն կախեա՛լ է:

— Սիրելի Բարթիկ, պատասխանեց Զարմուհի
զգածուած շեշտով, քու անձնազոհութիւնդ այս մի-
ջոցին՝ ուրիշ արդիւնք չը պիտի ունենար, բայց մի-
այն դիտ աւելի մխրճել դժբախտութեան մէջ: Միայն
եթէ կուզես երջանկութեանս վերստացումին մէջ
անկեղծօրէն ինձ գործակցիլ, պէտք է որ ըսես ինձ
ինչ որ գիտես, առանց պահելու ինձմէ իրականու-
թեան գիծերը, եթէ նոյն իսկ վշտալի են ինձ հա-
մար: Հիմայ, հարցումներուս պատասխանէ: Ըսիր
թէ զինք տեսար, եւ գիտես թէ ուր կը բնակի, չէ՞:

— Այո՛, օրիորդ:

— Կը կարծե՞ս որ ինք ալ քեզ տեսաւ:

— Բնաւ:

— Մինա՞կ էր Բարբին մէջ:

— Ո՛չ:

— Ընկե՞ր ունէր:

— Ընկերուհի մը:

Զարմուհի խուսափուկ դալուկ մը դէմքէն վա-
նելէ յետոյ՝ շարունակեց.

— Նորատի՞ էր:

— Քսանեւհինդ տարին անց է կարծեմ:

— Գեղանի՞ էր:

— Գիտե՞մ ես. կրողը տանի հիմակուան պա-
րոններուն ճաշակը. կերեւի թէ զայն գեղանի կը նը-
կատեն իր ազդաւի ձայնովը եւ ակտաւորի գոյնովը,
քանի որ կը դարպասեն:

— Կը դարպասե՞ն. այս բառով Եղուարդի՞ն
կ'ակնարկես, հարցուց Զարմուհի վրդոված ձայ-
նով:

Ծերունին անոր այդ հարցումին պատասխանե-
լէ առաջ երկարօրէն հաղաց, յետոյ ալ ջրածիւղէն
փայփայեց իր թաւ ընչացքը որմէ քանի մը թելեր
փրթան:

— Օրիորդ, չեմ կրնար ըսել թէ անկեղծօրէն կը
դարպասէր, վասնզի Եղուարդին պէս ազնուաբա-
րոյ մարդ մը չի կրնար դարպասել—հեռո՛ւ օրիոր-
դիս լսողութենէն—անպարկեշտ աղջկան մը հետ,
ինչպէս անձամբ խոստովանեցաւ Եղուարդին՝ նոյն
ինքն աղջիկը:

Զարմուհի անձկոտ այլայլութեամբ մտիկ ը-
րաւ ծերունիին այս յայտնութիւնը, եւ պահ մը
հրատապ ճակատը շփելէ յետոյ, ըսաւ:

— Ըսիր թէ անկեղծօրէն չէր դարպասեր. այդ
կը նշանակէ թէ առերեւոյթս կը դարպասէր. ի՞նչ
կերպով այդ կասկածը կամ համոզումը ունեցար:

Ծերունիին շփոթութիւնը այս հարցումին առ-
ջեւ՝ աւելի որոշ կը մատնուէր: Հէք մարդը այս
անգամ ալ թաւ յօնքերէն քանի մը թել փետտելու
հարկադրուեցաւ: Այն քանի մը երկվայրկեանի մի-
ջոցին զոր այս գործողութեան յատկացուց, կերեւի
թէ որոշեց թեթեւ սուտով մը իր օրիորդին վիշտը

օրօրեւ, քան ճշմարտութիւնով զայն խորացնել. վասն զի ըսաւ.

—Ո՛հ, օրիորդ, իրենց մէջ անցած խօսակցութենէն ոչ մէկ բառ լսեցի, ոչ ալ կրնամ մատնանշել որոշ երեւոյթ մը որ ունէ համոզումի հիմ կարենար ըլլալ: Իսկ կասկածս ասպնջութեամբ ծնած է այն ցաւէն զոր մէկէն զգացի ամայի բարբի մը մէջ զինք մինակ տեսնելով ասպականած աղջկան մը հետ:

Եւ այս շեղումէն յետոյ՝ դարձեալ ճշմարտութեան անցնելով ծերունին աւելցուց.

—Միւս կողմէ դիտեցի պարագայ մը եւ լսեցի խօսք մը որ համոզում կը ներշնչեն ինձ թէ տակաւին ան կը սիրէ օրիորդս: Դիտած պարագաս այն է որ Պ. Եղուարդ չէ այն որ էր Թիֆլիզի մէջ—գեղեցիկ, առոյգ, զուարթ—հիմայ սեւամաղձոտի մը թախիծն ու զալուկն ունի ան: Իսկ լսածս այն է որ երբ մինակ մնաց՝ վհատ ձայնով մը մըմռաց. «Ո՛վ կամքս, ուժ տուր ինձ մինչեւ վերջ կրելու մարտիրոսութիւնս»:

Զարմուհի դուցէ նկատեր էր ծերունիին խօսքերուն մէջ գտնուած հակասութիւնը, եւ հետեւաբար նոր վիշտէ մը զինք խնայելու անոր փափկանեղատութիւնը. այսու հանգերձ անկուշտ շահադրդուութեամբ լափեց անոր ամէն մէկ խօսքը: Երբ ծերունին աւարտեր էր իր ըսելիքը, նէ ոտքի ելաւ:

Այլայլած էր, բայց թազուհիի մը փառայեղ անձնի խնայեցութիւնը կը ճառագայթէր իր դէմքին վրայ՝ երբ ըսաւ.

—Բարթիկ, այս ամէն իրողութիւնները բան մը միայն կը մատնանշեն—մեծ գաղտնիք մը, գաղտ-

նիք մը որ Եղուարդը Պօլիս քնաց, եւ որ կըսպառնայ անանցանելի խրամատ մը ստեղծել իմ ու անոր մէջ: Ժամանակն է որ լուծուի ան ընդմիջտ:

Ու յետոյ հարցուց.

—Զըսի՞ր թէ դիտես անոր բնական տունը:

—Այո՛:

—Կը կարծե՞ս որ հիմակ հոն կը գտնուի:

—Ո՛հ, այդ մասին վստահ եմ, օրիորդ:

Զարմուհի զոհունակութեան հառաչ մը արձակեց:

Լուռ ու տենդոտ՝ նախ բացաւ հանդերձարանը, յետոյ՝ անոր մէջ անկիւն մը գետեղուած խաւաքարտէ տուփ մը, որու մէջէն հանելով հագուստի փետուրով մը զարդարուած գեղեցիկ գլխարկ մը, զայն գլուխը դրաւ եւ ըսաւ.

—Երթանք տեսնելու զինքը, Բարթիկ:

Երբ այս խօսքը կըսէր բռնադրօսիկ հանդարտութեամբ, ծերունին դիտեց որ տփուշած էր նէ:

Երբ Արփենի Եղուարդէն բաժնուելէ յետոյ՝ տուն հասաւ, դեռ ոչ իր մայրը ոչ ալ Ծնորհք վերադարձած էին. հետեւաբար զրպանի բանալիովը ինք բացաւ դուռը, տան ներսը տիրող խոր լուծեան մէջէն անցաւ, ու սանդուխներէն վեր ելլելով՝ իր սենեակին մէջ փակուեցաւ:

Ինչպէս ընթերցողները կը յիշեն, այդ սենեակը երկու պատուհաններով փողոցին վրայ կը նայէր: Արփենի անոնցմէ մէկուն առջեւ նստաւ:

Կէս ժամ առաջ վրդոված իր միտքը վերաստացած էր փր հանդարտութիւնը. արդ անմիջապէս տարուեցաւ մտածելու իր կացութեան վրայ:

Նախ իր եսին մէջ կատարուած փոփոխութիւնը հետախուզեց:

Կը կրկնէնք. մինչեւ այն օրերն երբ Նդուարդի հանդիպեր էր, նէ իրրեւ կին ուրիշ փառասիրութիւն չէր ճանչցած, բայց միայն մարդոց քծինքները տեսնել իր ոտքերուն տակ. ոչ ուրիշ իրաւունք ու պարտաւորութիւն, բայց միայն իր մսին թարմութիւնը կարելի եղածին չափ սուղի ծախել մարդոց տարփանքին. իսկ սէրը ուրիշ բան չէր, բայց միայն այն նախապատուութիւնը զոր կը դնէր իր շուրջը պտուղաքող դէմքերու մէջ. եւ ասոնք երբեմն մէկ, երբեմն աւելի այն անձերն էին որոնք աւելի կամ նուազ վայելչութեան գիտէին միացնել տարփանքի դռնհիկ հրապոյրը:

Մինչդեռ հիմա՞յ:

Արփենի կըզգար—այլեւս գիտակցօրէն—թէ իր երակներուն մէջ չըջան կրնէր աննիւթ, բայց այրող հոսանքուտ մը. թէ իր ցանկական բնազդին տեղը բռնած էր վեհերոս պաշտամունքի մը երկիւղածութիւնը, որու կուռքը անմատչելի բարձրութիւններու վրայ դրած էր իր դահլ. թէ վերջապէս իր սրտին մէջ բոյն դրած նոր զգացումը աւելի քան դժուար էր արմատախիլ ընել:

Եւ սակայն խնդիր էր թէ իր սէրը բաւական պիտի ըլլա՞ր լեցնելու այն անսահման տարբերութիւնը որ կար իրեն պէս ինկած աղջկիկի մը եւ Նդուարդի պէս տիպար մարդու մը միջեւ: Եւ արդեօք

իր աղտոտ անցեալին վերյիշումը չը պիտի խանգարէր իր երջանիկ երազները. վասնզի չէ՞ր որ ջլածը—զային գալարում մը կըզգար իր մէջ ատենէ մ'ի վեր՝ ամէն անգամ երբ յետադարձ նայուածք մը նետէր այդ անցեալին վրայ:

Երբ Արփենի մտքով կշռեց այն կեանքը զոր կրնար քաշքշել այս տեսակ տխուր պայմանի մը տակ, պահ մը սոսկում զգաց. այնպէս որ մղուեցաւ խորհելու թէ լաւագոյն բանն էր կանխել այդ կեանքը—այսինքն մերժել Նդուարդի առաջարկը:

Բայց ահա յանկարծ ինքիւրեն դէմ զգացած զայրոյթով մը՝ հարցուց թէ ինք ուե՞ կերպով պատասխանատու էր իրերու ներկայ կացութեան հանդէպ, թէ նոյն ինքն Նդուարդի յամառ հետապնդութիւնը չէ՞ր որ կախարդանքի պողպատեայ օղակի մը մէջ առեր էր զինք: Եւ յետոյ չէ՞ր որ ինք անվերապահ խոստովանութեամբը՝ իր անցեալը պարզեր էր եւ ան առանց դեղեւումի իր ձեռքը կարկառեր էր իրեն: Արդ պէ՞տք էր տակաւին խըղձահարութիւն դնել իր պատմասխանին մէջ:

Ու Արփենի ուղղակի իր սրտին պատասխանող այս հարցումները որպէս թէ հաստատել տալու համար՝ նայուածքը դէպի լոյսը—դէպի փողոց—դարձուց, բնազդական այն թելադրութեամբ որով մարդ լոյսը կը փնտռէ, երբ միտքը մութ խորհուրդներով պաշարուած է: Այն ատեն նայուածքը կեցաւ փողոցէն անցնող երկու անձերու վրայ: Ասոնցմէ մէկը դրեթէ ալեւոր մ'էր. իսկ միւսը չնաշխարհիկ դեղուհի մը: Ասկէ զատ նկատեց—ներքին տարտամ անհանգստութեամբ մը, թէ անոնք ուշադրութեամբ

դիմացի տուններուն թիւերը կը քննէին ու կանգ կ'առնէին 254 թիւին առջեւ:

Ինչպէս ընթերցողները գուշակած պէտք է ըլլան, Զարմուհին ու Բարթիկն էին այդ երկու հոգիները:

Յանկարծ Արսիենի ձեռքը սրտին տարաւ՝ յայտնապէս տփգունելով, վասնզի նկատեց որ ծերունին ետ կը դառնար, իսկ աղջիկը ակնարկուած տունը կը մտնէր:

Այդ տան մէջ էր որ կը բնակէր Նդուարդ:

Արսիենի խթանուած այն սուր կսկիծէն զոր կը պատճառէ նախանձի առաջին խլրտումը, զգաց թէ սիրտը կը քեղրդուէր:

Այն ատեն հոգեկան ընդլզումով մը որ ողջմտութեան պայմանները կ'անդոսնէ, ոտքի ցատկեց՝ կրկին գլուխն անցուց ըստ դիպումածի շարժումով չփակը եւ սենեակէն ու տունէն դուրս ելաւ:

Նմանօրինակ տրամադրութեան մը ներքեւ ընկճուած էր նաեւ Նդուարդ, երբ իր տունը դարձած ու փակուած էր իր մասնասենեակը:

Հազիւ ներս մտած՝ ինկած էր աթոռի մը վրայ որ ընկուզենիէ խոշոր սեղանի մ'առջեւ դետեղուած էր. ինկաւ՝ որպէս թէ ահաբեկ բեռան մը ներքեւ ընկճուած, եւ դէմքը երկու ափերուն մէջ պաճելով անշարժացած մնաց երկար ատեն: Կարելի չեղաւ գուշակել թէ ի՞նչ խորհուրդներ կը յուզէին

իր միտքը, ի՞նչ տեսակ զգացումներու ճնշումը կը կրէր այդ պահուն իր սիրտը:

Արդարեւ ոչ իսկ թեթեւ մենախօսութեամբ մը վրդուկեր էր սենեակին լուսթիւնը:

Յանկարծ միշտ լուռ ու ընկճուած ոտքի ելաւ. յողնաքեղ քայլերով մօտեցաւ հայելիի մը որ պատէն կախուած էր:

Կեցաւ եւ մոլորուն նայուածքը ուղղելով սեւ չըղարչի մը որ հայելիին ներքեւ կախուած նկարի մը շրջագիծը կը մատնէր, դողդոջուն մատներով վեր առաւ դայն:

Այդ նկարը լուսատիպն էր կուսական դէմքի մը որ սրբասուն մեղամաղձոտութիւն, աղնուականութիւն եւ անբժուկութիւն կարտացոլացնէր:

Երեսօսարդը պահ մը պատկանանքով դիտեց այդ պատկերը որ երկար արտեւանունքներուն ետեւէն իրեն կը նայէր:— Յետոյ կարծես ընկճուած այդ տխրանուշ նայուածքէն ծորած եւ իր սրտին վրայ կապարացող տառապանքին տակ, յանկարծ կ'եցաւ. ծունկի եկաւ:

Այն ատեն սենեակին խոր լուսթեան մէջ պայթեցաւ մէկէն հեկեկանք մը որ աղեկտուր էր, թափուեցաւ արցունք մը որ գերագոյն վիշտ մը կը հայլիացնէր:

Թէ որքան տեւեցին այդ հեկեկանքն ու արցունքը՝ այս մասին այսօր բան չի կրնար ըսել հեղինակը. վասնզի վշտակրութեան պահեր կան որոնց տեւողութիւնը որքան զանոնք ապրողը, նոյնքան անկեղծ դիտողի մը հոգին չեն կրնար չափել: Միայն թէ անոնք անակնկալ ընդհատում մ'ունեցան. վա-

սընդի ալյալութենէ տժգունած մանկամարդ մը, ներս խոյանալով երիտասարդին գիրկն ինկաւ:

Ոչ կարօտի բառ մը եւ ոչ անձկութեան հառաչ մը գէթ միացած էր այդ ողջագուրումին:

Եղուարդ այսպէս անակնկալօրէն իր վշտին մէջ ընդմիջուած՝ սարսուաց, ու դեռ արցունքով պըլտորած նայուածքը ուղղեց մանկամարդին: Այն ատեն ոտքի ցատկեց եւ ձայնով մը որ կարծես սարսափ կը յայտնէր, դռնեց, — Զարմուհի...:

Միակ բառէ մը բաղկացած այդ կորովի աղաղակը սակայն անսպասելի մնաց. վասնզի խեղճ աղջիկը մարած էր. ասկէ զատ, Եղուարդին ընկըրկումովը՝ իր յենակէն զրկուած, զլորուած էր տախտակամածին վրայ:

Եղուարդ, պահ մը անշուշտ կարծելով թէ պատին նկարն էր որ ոգի առած էր, մոայլ նայուածքով մը փոխնխոխ նայեցաւ արուեստականին որու առջեւ ծնրադրած էր պահ մը առաջ, եւ բնականին որմէ զարհուրած հեռացեր էր:

Այն ատեն ուշաբերեցաւ. վաղեց պահարան մը բացաւ, ու շիշ մը բերելով Զարմուհիի ոռնդերուն մօտեցուց:

Ոգիին աղղեցութիւնը անմիջական եղաւ. քանի մը բոպէ վերջ թեթեւ ցնցում մը նորատի աղջկան մարմինը երերցուց:

Երբ աչքերը բացաւ եւ տեսաւ Եղուարդը որ տենդադին անձկութիւնը դէմքին՝ ծնրադրած էր, իր ճակատը շիկնեցաւ:

Այն ատեն Եղուարդ որ դեռ կը կասկածէր աչքերուն հաւատարմութեան վրայ, դռնեց.

— Դու հո՛ս դտնուիս, Զարմուհի... ո՛հ, խօսէ՛, համոզէ՛ զիս թէ չեմ երազեր:

— Ես ինքս եմ, Զարմուհին, Եղուարդ. կամքը ինձ ուժ տուաւ. իսկ սէրը զիս առաջնորդեց. ահա թէ ինչպէ՞ս հոս եմ...: Բայց Աստուած իմ, ինչո՞ւ այդպէս մտացիր կը մնաս. ինչո՞ւ չես խօսիր ինձ այն բառերով, որոնք այնքան յուզած են ատեննօք սրտիս լարերը. ինչո՞ւ չես անդրադառնար՝ լուսնոտ գիշերներու մեր երջանիկ սրտաբացուած թիւններուն:

Ու տեսնելով որ Եղուարդ մտասեւեռած՝ կը լռէր, չարունակեց.

— Կը հասկնամ. դեռ կ'երկմտիս մեր հանդիպումի իրականութեան վրայ. կը կարծես դուցէ թէ այն որ կը խօսի քեզ այս պահուն, ճիւղն է այն աղջկան որ քեզ կը սիրէ բոլոր սրտովը...: Ո՛հ, իրաւունք ունիս. վասնզի արդարեւ չորս ամսուան անստուգութեան մը տառապանքը՝ այտերուս վարդը թոռմեցուցեր է, եւ ծով արցունքներ աչքերուս փայլը նսեմացուցած են:

— Ըսել է տառապեցա՛ր, ըսել է լացի՛ր... վա՛յ անոր որ քեզ տառապեցուց ու լացուց, մռնչեց երիտասարդն ափովն իր գլուխը խեղդով:

— Է՛հ, այո՛, սիրելիս, մինչեւ անգամ մահը նոպաներուս մշուշոտ քողերուն ընդմէջէն գերեզմանին անդորրութիւնն ինձ ցոյց տուաւ...: Բայց այդ տառապանքներն ու արցունքները ալ աւելի զտեցին սէրս. այնպէս որ, Եղուարդ, քեզ կուզամ աւելի քան երբէք սիրոյդ խանդովն արբելու. կուզամ այն համոզումով առլի թէ դու ալ զիս կը սի-

րես առջի աւելնով, թէ հասարակ նկատումներ որոնք փոքր մտքերը կը վարեն, նոյնիսկ մեծ դադարներն կարող չեն անթեղելու այն դորովը, որուն ջերմութիւնն զգացած օրէս միայն իրապէս կը դաժմ թէ կապրիմ...: Կը հաւատամ դեռ, այո՛, վասնզի քիչ մ'առաջ տեսայ որ կենդանադրիս առջեւ ծնրադրած կուլայիր...: Այդ արցունքը անշուշտ կը հոսէր սրտիդ այն ահէն՝ զոր մեր սրտապարար յիշատակներու քրքրումը բացած էր... չէ՞ Եդուարդ:

Զարմուհի լռեց շնչասպառ, տփոյն ու պատասխանի մը սպասեց:

Միայն թէ դուցէ ոչ մէկ ատեն տեսնուած է այն արժանապատիւ անձկութիւնը որ անոր դէմքին վերայ ծրագրուած էր այդ սպասումի միջոցին. ոչ մէկ դնդերը կը դողար, ոչ մէկ այլայլութեան կընճիւ ահօտուած էր իր դէմքին վրայ. այլ լուի Եդուարդի յառած իր նայուածքը արիւնի թափանցիկ քողով նսեմացած էր:

Իսկ երիտասարդը յուսահատութեան հառաչ մը արձակելէ վերջը՝ ըսաւ վերջապէս:

—Այն խորհուրդը թէ օր մը այսպէս պիտի ծառանայիր եւ սրտիդ ու փափուկ էութեանդ պատճառած աւերքիս հաշիւը պիտի պահանջէիր, մեծագոյն տանջանքս էր. ահա կ'իրականանայ այն, եւ մարտիրոսութիւնն կատարեալ կը լլայ...: Ո՛հ, նազելի՛ս, չե՞ս գիտեր թէ անկարելի է քեզ սիրել առանց պաշտամունքիդ յափշտակութեամբ ընդմիջտ կախարդուած ըլլալու...: Բայց... Ի՞նչ կըսեմ: Աստուած իմ, ներէ՛ ինձ...

Հոս Եդուարդը նայուածքը վար խոնարհեցուց եւ ձայնով մը որ խոր քարայրի մը մէջէն կը հնչէր կարծես, շարունակեց.

—Ախա՛ս, Զարմուհի, բարոյական օրէնքը եւ պարտաւորութեան ձայնը՝ հրեղէն շրջանակ մը կազմած են սրտիս բոլորտիքը. այնպէս որ երբ կը կրկնեմ թէ կը սիրեմ քեզ, այդ կրակէն մեկնող սրլաք մ'է կարծես այդ խօսքը որ կը մըկէ այն անդերն ուրկից կ'անցնի...: Ինչո՞ւ...: Ա՛խ, այդ ինչուն...: Ո՛հ, չը պիտի համարձակիմ երբէք խոստովանիլ քեզ այդ ինչուն, քեզ որ հրեշտակէ մ'աւելի անբիծ ու մաքուր ես:

—Եդուա՛րդ, դուցեք Զարմուհի դիտելով որ երիտասարդը վհատօրէն ճակատը հակած՝ կը լըռէր. ինչո՞ւ այդ ծածկամտութիւնը, ինչո՞ւ այդ առեղծուածային խօսքերը...: Կը հասկնամ թէ վիշտ մ'ունիս՝ դադարիքի մը հանդուցուած. այդ վիշտը երբ դո՛ւ ես որ կը դգաս, չափազանց լուրջ պէտք է որ ըլլայ...: Բայց ինչո՞ւ կը զրկես զիս քեզ վըշտակցելու բախտէն...: Կը կարծես թէ այդ ցաւը կրելու չափ կորովի չե՞մ: Բայց կը սխալի՛ս: Տառապանքի բաժակը շատոնց պարպած եմ, այնպէս որ աշխարհի իրերուն մէջ երկու բան կը ճանչնամ միայն իրքեւ բացարձակ իրականութիւն, — սէրը եւ դերեզմանը. մին կեանքն է ինձի համար, միւսը յաւիտենական սփոփանքը:

Վերջին խօսքին ի լուր Եդուարդի նայուածքը դարձեալ մթադնեցաւ վհատութեան քողով. ձեռքը որ կը դողար, ճակտին տարաւ՝ անոր խորը քրքրելու եւ խորհուրդ մը դանելու բնադրով:

Եւ սակայն հետեւեալ աղաղակը միայն կը ցաւ արտաբերել.

—Վա՛յ քեզ, կամքս, որ կը լքես զիս:

Ու ինկաւ աթոռի մը վրայ մարդու մը պէս որու ջիւղերը քայքայուած են:

Հազիւ թէ այդ դերադոյն յուսահատութեան ճիչը սուղուած էր սենեակին լուսթեան մէջ, ուրիշ կին մը ներս մտաւ ծանր քայլերով:

Արփենին էր այն:

Ներս մտնելուն՝ նախ նայուածքը դարձուց Զարմուհիին ու անկէ՝ հայելին տակ կախուած կենդանադրին: Այդ նայուածքը ոչ նախանձի, ոչ ալ ատելութեան կայծն ունէր սակայն: Յետոյ նայեցաւ երիտասարդին որ ոչ զարմանքի եւ ոչ ալ ալալայութեան նշան երեսած էր զայն հոն նշմարելուն. այնքա՛ն չքացած էր ան:

Վերջապէս նորէն դէպի Զարմուհիին դարձաւ եւ այս անգամ նայուածքը հազիւ համարձակելով բարձրացնել մինչեւ անոր դէմքին ուղղութիւնը, ըսաւ.

—Օրիորդը պիտի հաճի՞ արդեօք ինքզինքս ծանօթացնելու պատահութիւնը շնորհել ինձ:

Զարմուհի անհանգիստ նայուածքը թարթելով միայն պատասխանեց:

Այն ատեն նէ հանդիսաւոր ձայնով, բայց յայտնապէս տփուկած՝ յարեց.

—Արփենի Միրաքեանց կը կոչուիմ. քսանեւութ տարեկան եմ եւ 12 տարեկէ ի վեր Պօլսոյ հանրածանօթ բողերէն մէկն եմ:

Այս անպատկառ ներկայացումին ի լուր՝ Զարմուհի քայլ մը ետ ընկրկեց:

—Ըսի թէ բող մըն եմ. բայց աւելի ճիշդ պիտի ըլլար ըսել թէ էի. վասնզի երեք ամսէ ի վեր կամքէս անկախ ուժի մը թովանքով՝ հրաժարած եմ բոլոր հին սովորութիւններէս: Պիտի ըսէք թէ կարելի՞ բան է...: Արդարեւ ինչ որ անկարելի էր, մէկն յաջողեցաւ ընելու: Այդ մէկը, պարոնը, ձեր նշանածն է:

—Երբէ՞ն ի վեր գիտէիք թէ ան նշանածն է, հարցուց Զարմուհի յօնքերն ամփոփելով:

—Այն վայրկեանէն իվեր՝ երբ սա դրան ետին պահուած մտիկ ըրի ձեր խօսակցութիւնը...: Է՛հ, այո՛, օրիորդ, ձեր նշանածն էր որ ինձի թելադրեց ոչ թէ միայն պատուոյ նուիրականութիւնը, այլ նաեւ—ինչո՞ւ չի խոստովանիմ—սրբազան պաշտամունք մը. այնպէս որ զայն սիրեցի այնքան որքան կրնայ սիրել կոյս սիրտ մը:

Զարմուհի այնպիսի նայուածքով մտիկ ըրաւ այս յայտարարութիւնը որ շուարում մը կը մատնէր թէ հիացո՞ւմ, զայրո՞յթ թէ քամահրանք պէտք էր երեսել:

Արփենի շարունակեց երեւութապէս հանդարտ.

—Իսկ թէ ինչպէ՞ս հոս կը գտնուիմ այս ճակատագրական վայրկեանին. ահա ըսեմ: Օրիորդ, այս տունը մտեր էի նախ նախանձի խտրութեամբ խեղճութեամբ. վասնզի պատուհանիս առջեւէն՝ նշմարեի էի որ հմայիչ օրիորդ մը սիրած անձիս տունը կը մըտնէր: Ուրիշ պարագայ մ'ալ իրաւունք կուտար ինձ հոս գտնուելու այս պահուն. — կը պարտաւորէի

սլատասխան մը բերելու կամ ղրկելու պարոնին:

—Այո՛, լրացուց երկտասարդը հեղձամղձուկ ձայնով, փնծի հետ ամուսնանալ առաջարկեր էի իրեն եւ սլատասխանի կըստասէի:

Ու դէմքը ծածկեց:

—Ո՛հ, ի՞նչ կը լսեմ, դուչեց Չարմուհի մեռելատիպ զեղնութեամբ, եւ յուզմունքէն դողալով:

—Իրականութիւնը, օրիորդ, սլատասխանեց Արփենի:

—Բայց... կակազեց Չարմուհի մոլորադին եւ ցնցելով Արփենին... բայց... ի՞նչ սլատասխան կը բերէիք:

—Կարծեմ հաստատական էր, օրիորդ. բայց չէի գիտեր տակաւին թէ պարոնը իր սիրտը խոստացած էր մէկու մը որու հետ իր միացումը մեծադոյն հրաշալիքը պիտի ըլլար դուչէ նախասահմանութիւններու մէջ. վասնզի ղեռ չէի կասկածած թէ զաղտնիք մը ասպհովաբար ստիպեր էր զայն լքելու չնաշխարհիկ էակ մը՝ դժբախտ աղջկան մը իր ձեռքը տալու համար:

—Իսկ հիմայ որ գիտէք ու կռահած էք այդ բաները, փոխա՞ծ էք ձեր սլատասխանը, հարցուց Չարմուհի տենդոտութեամբ:

—Պիտի փոխեմ եթէ հարկ ըլլայ. վասնզի երջանկութեան համար այն մարդուն զոր սիրեցի ոչ թէ միայն իբրեւ մտատիպար այլ մը, այլ նաեւ պաշտեցի իբրեւ նախախնամութիւն մը, ինքզինքըս զոհելը զերազոյն բախտը պիտի համարեմ ինծի համար:

Հոս յանկարծ Եղուարդի վայրահակ դէմքը վեր

բարձրացաւ՝ վճռականութեան մը ձիգ շարժումով: Յետոյ արձակեց հառաչ մը որու հետ կարծես կը ցնդէր իր սիրտը ճնշող տենդին մշուշը:

—Յայտնապէս կը նկատեմ թէ, ըսաւ ան խուլ ձայնով, ճակատագիրը կամ նախանամութիւնը՝ ձեր երկուքին ձայնով կըստիպէ զիս յայտնելու թէ արդարեւ եղերական զաղտնիքի մը շուրջ կը դառնայ ամբողջ իրողութիւնը...: Կը մնայ յայտնել զայն անկեղծութեամբ որու մասին կարծեմ թէ հաւատք ունիք երկուքդ ալ...: Պիտի պարզեմ քեզ իբրեւ դատաւորիս, Արփենի, իսկ քեզ իբրեւ մտերմիս, Չարմուհի: Կը հաւատամ թէ դու, Արփենի, խղճմտօրէն պիտի դատես իրողութիւնը, իսկ դու, Չարմուհի, դէթ ներող նայուածքովդ պիտի սփոփես տառապած հոգիս...: Մտիկ ըրէք ուրեմն:

ԳԱՂՏՆԻՔԻՆ ԽԻՑԸ ԿԸ ԲԱՅՈՒՒ

Հոս Եղուարդ դարձեալ իր ճակատն ափերուն մէջ առաւ, միայն՝ այս անգամ իր դաղափարներն ամփոփելու համար:

Յետոյ սապէս սկսաւ իր պատմութիւնը:

«1891ին էր: Քսան տարեկան էի եւ դեռ նոր վերադարձած էի Կարս—Տննդաւայրս: Չորս տարի է ի վեր կը յաճախէի Թիֆլիզի դիմնադիրներ. ու անոր շրջանը աւարտել էի յաջողութեամբ մը զոր եղական համարեցին ուսուցիչներս:

«Եւ սակայն առած ուսմունքս շատ թեթեւ ու անբաւարար կը գտնէի. ազատական արուեստ մը, մարտնչութեամբ իրաւադիտական ճիւղը մշակելու մարմաչը երեւակայութեանս վրայ կը տիրէր: Բայց մեր ընտանիքին կացութեան մէջ նշմարեցի այնպիսի փոփոխութիւններ, որոնք խոտոր կը համեմատէին հարուստ բաղձանքներու հետ: Արդարեւ, հօրս առեւտրական տունը որ տեղական նպարեղէնի արտածութեան ճոխադոյն մթերանոցն էր ատենօք, իրերայաջորդ կորուստներու բերումով՝ խախտած կը թուէր: Ասկէ զատ լիառատ վայելումներու այն կեանքը որ սովորական էր մեր տան համար, տեղի տուեր էր խիստ խնայողութեան մը սեղմումներուն: Թերեւս ինձմէ հասակաւոր երեք ըօրերուս մեծածախս ամուսնութիւնները՝ այս դահալէժ էջքին

մէջ կարեւոր դեր ունեցեր էին, բայց նաեւ խարդախ գործակատարներ աւելի դիւրացուցեր էին անկումի ճանապարհը:

«Օր մը հայրս զիս իր մասնասնեակը տարաւ: Հոն անձնուէր գործակցի մը իր անհրաժեշտ կարօտութիւնը մատնանշեց, եւ յայտնելով թէ ժամանակըն էր փակելու ուսմանս շրջանը, եւ գործի մէջ փայլեցնելու ընդունակութիւններս, պատուիրեց որ յաջորդ օրուէն սկսեալ վաճառատուն յաճախէի կանոնաւորաբար:

«Այս հրամանը դատապարտութեան վճիռն էր երազներուս. բայց որովհետեւ հայրս մէկն էր այն դիրքերէն որոնք ասպետական խստութեամբ սովորած են կառավարել իրենց զաւակներուն մանկութիւնը, չի համարձակեցայ դիտողութիւն ընել: Յաջորդ օրը կանոնաւոր գործի սկսել էի:

«Որչափ ատեն որ դպրոցական եռամսեայ արձակուրդը կը տեւէր, նոր կեանքս այնքան անտանելի չէի գտներ: Ընդհակառակն. կարծես թէ առեւելի տերական կեանքը, իր եռուղեքի նորութիւնով՝ կազդուր կը ճերարկէր դրասեղաններու առջեւ ընդարմացած ջիղերուս: Բայց երբ դպրոցական վերամուտի օրերը մօտիկցան, ու երբ ամէն օր կիմանայի թէ ինձմէ նուազ ընդունակներ կը պատրաստուին կարեւոր կեդրոններ դիմել՝ մէյ մէկ նախասիրուած ճիւղեր մշակելու, վաճառատունը՝ հետըզհետէ նեղցող վանդակի մը պէս սկսաւ զիս ճնշելու:

«Անթեղուած բաղձանքս վերարծարծած էր անսովոր թափով:

«Օր մը վերջապէս համարձակեցայ հօրս բաց-

ուելու, եւ յուզմունքի արցունքներու մէջ թախանձեցի իրեն որ չի մերժէ ինձ վերջին զոհողութիւն մը ու զրկէ զիս Բէթրսպուրկ: Հայրս թէպէտեւ անձնիշխան մարդ մ'էր, բայց յայտնապէս մատնեց իր այլայլութիւնը: Ասկէ զատ թեթեւ կնճիռ մը ախօսուեցաւ իր յօնքերուն մէջտեղ. ոչ այն կնճիռը սակայն որ զշարանք կարտայայտէ, այլ այն որ կը դադարէ թէ դիմացինը դժուարին խնդիրի մը առջեւ դրած է զինքը:

—«Տղաս, ըսաւ ան վերջապէս, կը գնահատեմ ուսնելու եռանդդ. կը գուշակեմ նաեւ այն նշանաւոր յաջողութիւնը զոր կրնաս ունենալ օր մը եթէ ծրագրիդ գործադրութիւնը ապահովուի. բայց եկուր մասնասնեակս երթանք քիչ մը, գործերուս վերիվերոյ քննութիւնն ընենք, ու միասին խորհինք թէ կարելի՞ է մեր տարեկան պիւտձէի նժարին մէջ դոնէ հազար բուրլի գումար մ'ալ նետել. վասնզի ունէ մայրաքաղաքի մը մէջ անկարօտ կեանք վարելու համար կարծեմ թէ այդչափը հազիւ կը բաւէ:

«Ոչ—բարեգուշակ թօնով ըսուած այս խօսքերը, բաւական էին նախազգացնելու ինձ թէ հայրս տըխուր իրականութեան մ'առջեւ պիտի դնէր զիս. եւ իրաւ ալ, տոմարներուն վրայ ըրած հարեւանցի մէկ քննութիւնս իրազեկ ըրաւ զիս բանի մը որ կըսկըծառիթ էր, վասնզի, մեր առեւտրական գործը, եւ անոր բախտին կապուած մեր ընտանեկան պատիւը փլուզումի մօտ էին: Գերագոյն ճիգ եւ անշահախնդիր անձնագոհութիւն միայն գուցէ կարենային կասեցնել թէ՛ մէկուն, թէ՛ միւսին գահաւէժ անկումը:

«Մինչդեռ այս տարաբախտ արդիւնքին առջեւ մէկ կողմէ ծրագրիս վիժումին, իսկ միւս կողմէ մեր ընտանիքին սպառնացող մօտալուտ աղէտին ցաւով դրաւուած էի, հայրս ըսաւ քոնազբօսիկ հանդարտութեամբ:

—«Զաւակս, քեզ յուսալքում պատճառելու համար չէր որ ուղեցի կացութիւնս քողամերկել, այլ միասին խորհրդակցելու համար թէ այս պայմաններու մէջ կարելի՞ է բան մ'ընել երազիդ մարմին տալու համար:

—«Հայր իմ, պատասխանեցի իրեն հատկութեամբ ձայնով. նուիրական էր ծրագրիս, եւ անոր փշրումը մեծ ցաւ կը պատճառէ ինձ. բայց անկէ շատ աւելի նուիրական է մեր ընտանեկան պատիւը. արդ կը մնայ ինձ ամբողջ կորովովս քեզ գործակցիլ՝ վերահաս աղէտին առաջն առնելու համար:

«Այս պատասխանիս վրայ հօրս աչքերուն մէջ արցունքը փայլեցաւ. յետոյ յարեց.

—«Ծնորհակալ եմ, Եղուարդ, արժանաւոր դաւկի մը եւ պատուաւոր երիտասարդի մը վայել ընթացքիդ համար: Նախազգացում մը ինձ կը յայտնէ այժմէն, թէ ոչ մեր առեւտրական տունը որ կորովի նեցուկ մ'ալ ունի այսօր, եւ ոչ ալ մեր ընտանեկան պատիւը որ այնքան գուրդուրանք կը վայելէ, չի պիտի կործանին երբէք... նոյն իսկ կը թելադրէ ինձ սրտասնդել քեզ ալ, տղաս, ու յայտնել թէ քու բաղձանքիդ յազուրդ տալու ամէն պատեհութիւն կորած է:

«Հազիւ թէ հայրս վերջին բառերն ըսած էր, դուրս բախեցին դրսէն:

«Մեր տան միակ ծառան ներս մտաւ :

— «Կը ներէ՞ք, Պ. Պետրոս, ըսաւ ան հօրս, Թիֆլիզէն հասած ստիպողական հեռագիր մը յանձնելու համար է որ ձեզ անհաշիւստ ըրի :

— «Տուր ինձ, ըսաւ հայրս :

«Ու երբ հեռագիրն աչքէ անցուց, յարեց .

— Պ. Տէրտէրեանցէն է, Եղուարդ : Այս իրիկուն Կարս պիտի հասնի ճեպնիւթացով : Հաղիւ ժամանակ ունինք մեր պատրաստութիւնները տեսնելու՝ արժանաւոր ընդունելութիւն մ'ընելու համար բարեկամիս . . . քեզ կը յանձնեմ այդ հոգը, տղաս . իսկ ես երթամ լուրն իմաց տալու մօրդ :

«Այս մարդը հօրս թէ առեւտրական տան, եւ թէ ընտանեկան յարկին լաւագոյն բարեկամներէն մէկն էր : Թիֆլիզի մեծագոյն նպարեղէնի տան տէրն էր . Կարսէն ըրած ներածումները միշտ հօրս միջնորդութեամբը կը կատարէր, իսկ ամէն անգամ որ շահադիտութեան նպատակներով Կարս կուգար, մեր տան մէջ կը հիւրասիրուէր :

«Միեւնոյն ատեն խիստ համակրելի անձ մ'էր :

«Երբ համակրելի կըսեմ, պիտի մղուիք երեւակայել կանոնաւոր եւ բարեմոյն զիմագծերով մարդ մը : Բայց պիտի սխալիք . ընդհակառակն, ան իր երկար ու լայն կզակովը, թանձր բունդերովը, նեղ աչքերովը, ցած ճակտովը եւ հերթապի պէխերովը տգեղ էր . սակայն Թիֆլիզի ամենէն հաճոյասէր, նոյն իսկ ամենէն զփուլարահաճ ընկերութիւններու մէջ ունէր զիրք մը զոր ոչ մէկը կրնար գրաւել իրեն պէս արժանաւորութեամբ : Պիտի աւելի զարմանաք երբ ըսեմ թէ ինք տգէտ ալ էր, ու պիտի

հարցնէք թէ ի՞նչ էր իր առաւելութիւնը որով յաջողած էր առինքնել Թիֆլիզի պահանջկոտ հայլալփը : Ան կրկին առաւելութիւններ ունէր, արագամտութիւն մը որ եղական էր, եւ պատրաստաբանութիւն մը որ ապշեցուցիչ էր : Բնութիւնը աշխարհ նետած էր զայն իբրեւ հանճար մը՝ այդ երկու ճիւղերուն մէջ . այնպէս որ եթէ դաստիարակութեան հալոցէն անցած ըլլար, աշխարհածանօթ դէմքերու կարգը պիտի դասուէր ապահովաբար :

«Ասկէ զատ անկեղծ եւ ուղղամիտ էր :

«Այն ատենները գիտէինք միայն թէ աասնեւրեք տարի առաջ Թիֆլիզ փոխադրուած էր . իսկ թէ ուրկի՞ց . ոչ ոք, ոչ իսկ նոյն իսկ հայրս տեղեկութիւն ունէր : Ոչ մէկը գիտէր նաեւ թէ բնագաւալութիւն ունէր : Ոչ մէկը գիտէր իր Բենիկ Տէր-տէրեանց անունը իրական էր թէ կեղծ : Ամէն նոր հարցասէրի որ հետաքրքրուէր իմանալու անոր ծըննդավայրը, կը պատասխանէր անխտիր .

— Հին նօթի տետրակս քովս չէ :

«Իսկ անոնց որ կը հարցնէին թէ ամուսնացած, ամուրի՞ թէ այրի էր, կը պատասխանէր բունգերը երեքնելով ծաղրածուօրէն .

— Ո՛հ, այդ կէտը չիտակը մոռցած եմ :

«Միայն Թիֆլիզի մէջ շատեր կը յիշէին թէ ան այդ քաղաքը մտեր էր աղտոտ կառքի մը մէջ նստած, հետն ունենալով ձորձապատ պայուսակ մը եւ հաստ բիր մը : Վերջինը մանաւանդ մասնաւոր ու շաղկապութիւն գրաւած էր . այնպէս որ ծանօթ հայ մը զայն տեսնելով ըսած էր իր ընկերներուն .

— «Կերեւի այս շոշորդին այնպէս հաւատացու-

ցած են թէ Թիֆլիզի մէջ դամբուներ միայն կան:

«Այդ հեղնանքը ընդամենը անձը անշուշտ պիտի պատկառէր այդ դաւաղանէն եթէ գիտնար թէ ան չունէր վախցնելէ շատ աւելի կարեւոր պէտքի մը ծառայելու կոչուած էր Պ. Տէրտէրեանի էպոքին. վասնզի անոր մէջը փորուած էր ամբողջ երկայնքին, եւ հոն գետեղուած էր Պ. Տէրտէրեանի հարըստութիւնը, որ երեք հարիւր չեմ գիտեր որքան անգլիական սթերլին էր այն ատեն: Սրամիտ մարդը այդ հասարակ բայց հանճարեղ միջոցով էր որ ապահովաբար յաջողէր էր անձամբ իր դանձը փոխադրել տեղէ տեղ, առանց իր ճամբուն վրայ վրիտացող սրատես հուղիկահարներու ուշը դրաւելու:

«Ահա այդ փոքրիկ դրամագլուխով էր որ գործի սկսած էր Բենիկ. բայց անոր լծորդելով անխոնջ աշխատութիւն եւ յանկուցիչ լեզու, տասներկու տարի վերջը Պ. Տէրտէրեանց ինքզինքը կը գտնէր հրապարակին մեծագոյն առեւտրական դէմքերու կարգին մէջ:

«Եւ սակայն վերջին տարիներուն այդ զուարթ մարդուն մէջ նկատուած էր սոսկալի ախտանիշ մը: Ծիւրախտը բոյն դրած էր անոր ներսը: Քիչ առնելի մէջ հիւանդութիւնը այնպիսի համեմատութեան մը հասաւ որ բժիշկները խորհուրդ տուին իրեն գործէ քաշուիլ բոլորովին:

«Բենիկ չէր այն անձերէն որոնք ամէն ինչ կը դոհեն իրենց ընչաքաղց կրքին: Արդ քանի մը ամսուան մէջ իր գործերն ամփոփած էր եւ մեկուսացած կ'ապրէր իր տան մէջ որ Թիֆլիզի հոյակապ շէնքերէն մէկն էր: Եւ սակայն ախտը չի դադրե-

ցուց իր աւերիչ գործողութիւնն անոր մէջ: Ընդհակառակն. կարծես թէ հանդիստը ա'լ աւելի ճարակ տուած էր անոր: Ու բժիշկները գիտական դարմանումի ամէն միջոց սպառած՝ իրեն բնական դարման՝ յանձնարարեցին իրեն քաշուիլ իր ծննդավայրը, որու կլիմային իր կազմութիւնը սովորած էր:

«Պ. Տէրտէրեանց ինքն ալ յուսահատած էր իր առողջական վիճակէն: Նոյն իսկ երբեմն հիւանդներու յատուկ այն նախազգացումով որ անվրիպելի է, կը դուշակէր թէ իր ախտը ամէն դարմանումի կարելիութիւնները կանխած էր: Բայց որոշեց բժիշկներու այդ յանձնարարութիւնն ալ գործադրել. յետին միջոց մը գործադրած չըլլալու զղջումը չէր ուզեր ծանրացնել իր հոգիին վրայ: Ուստի իր հընչուն հարստութեան մեծ մասը՝ Թիֆլիզի Ներսէսեան ճեմարանին, իսկ իր բնակած տունն ալ էջմիածնի կը նուիրէր, ու վերը ակնարկուած հեռագրին հասած իրիկունը Կարս կը հասնէր, անկէց իր բնիկ քաղաքը մեկնելու առաջադրութեամբ:

«Վերջին անգամ զինք տեսնելէս ի վեր հազիւ երեք ամիս անցեր էր. բայց որքա՛ն փոխուեր էր խեղճ մարդը: Արդարեւ կարելի չէր առանց խոր վշտի նկատել այն աւերքը զոր գործած էր ծիւրախտը անոր վրայ: Կերելի թէ ճամբու յոգնութիւնն ալ դէշ ազդած էր իր վրայ. այնպէս որ անմիջապէս չողեկառքէն անկողին փոխադրել հարկ եղաւ:

«Յաջորդ օրերը ի զուր բարեւթումի նշաններ փնտռեցինք իր վրայ. ընդհակառակն. առանց բժիշկ ըլլալու՝ յայտնապէս կը դիտէինք որ իր տըկարութիւնը հետզհետէ կը շեշտուէր:

«Իր Կարս հասնելուն վեցերորդ օրը մեր ընտանեկան բժիշկը հօրս իմացուց թէ Բենիկ հազիւ երկու օրուան կեանք ունի: Արդարեւ յաջորդ օրը՝ կէս դիշերուան մօտ հիւանդապահը հօրս ննջասենեակին դուռը կը դարնէր, ու կիմացնէր անոր թէ իր բարեկամը զինք տեսնել կուզէր:

—Մեր սիրելի հիւանդը աւելի աղէկ է, չէ՞, հարցուց հայրս անոր:

—Ընդհակառակն, աւելի դէշ, պարոն. եթէ չեմ սխալիր մահամերձ է:

«Հայրս վաղնիս իր բարեկամին քով դնաց դիշերազգեստով. մայրս ու ես ալ կը պատրաստուէինք անոր հետեւելու. հիւանդապահն ըսաւ.

—Ներեցէք, Տիկին, հիւանդը կուզէ բոլորովին առանձին մնալ իր մտերմին հետ. իսկ ձեզ համար ինձ պաշտօն յանձնեց իր սիրանքն ու երախտագիտութիւնը յայտնել ձեր աննման խնամքներուն եւ ասպնջականութեան համար:

«Անկեղծ տխրութեամբ մը ծանրաբեռնուած այդ մէկ ժամն անցաւ: Յետոյ երկրորդ մը: Վերջապէս երեւցաւ հայրս. իր խոնաւ աչքերը յորեց եւ իմացուց թէ բժիշկին, քահանային եւ մտերմին թեւերուն մէջ հողին աւանդեր էր Պ. Տէրտէրեանց:

«Յաջորդ օրը անոր վերջին վախճանին համեմատ մասնաւոր կառախումբով Թիֆլիզ կը փոխադրէինք, եւ հայ-գերեզմանատան մէկ անկիւնը կը թաղէինք զինք»:

Հոս Նեղուարդ փոքրիկ դադար մ'ըրաւ՝ քունքերէն վար սողացող քրտինքի քանի մը կայլակներ սրբելու համար: Յետոյ շարունակեց:

«Մեր ընտանեկան կեանքին մէջ բացուած այս տխուր միջնարարէն յետոյ, դարձեալ միւրճուեցանք մեր հին մտահոգութիւններուն մէջ: Ես դարձեալ սուղուած էի մեր տոմարներու հաշիւներուն մէջ, հայրս կրկին ուս տուած էր իր ծանրազբաղ դործին: Միայն թէ ամէն անգամ երբ աշխատութիւնը լրացնէի, կըզգայի թէ ծրագրիս ձախողանքին ցաւը առջի թափով կը հսկէր իմ մէջ. միւս կողմէ կը դիտէի որ հայրս ալ գաղտնի վշտի մը կսկծումները կունենար մերթ ընդ մերթ:

«Պ. Տէրտէրեանցի մահէն ի վեր տասնեւհինգ օր անցեր էր: Հաշուետոմարներու վրայ հակած կաշխատէի լրացնելու ընդհատուած դործ մը: Յանկարծ զգացի որ ձեռք մը ուսիս վրայ կը հանգչէր: Տեսայ հայրս որ տխուր ժպիտով մը կը դիտէր տքնաջան աշխատութիւնս:

—«Գոցէ՛ տոմարները, բաւական է որքան աշխատեցար. եւ յետոյ քեզ ըսելիք ունիմ»:

«Ուշադրութեամբ իրեն նայեցայ՝ ջանալով դուշակելու իր ըսելիքը. բայց անթափանցելի դէմք մ'առած էր:

«Նստաւ աթոռի մը վրայ եւ ըսաւ.

—«Խիստ շահադրդուական յայտնութիւն մ'ունիմ ընելիք, տղաս:

«Բայց զարմանալի՛ բան. իր դէմքը գրեթէ մըռայլ արտայայտութիւն մ'ունէր այդ պահուն:

«Այսու հանդերձ հետաքրքրուել էի:

—«Կը յիշե՞ս, շարունակեց ան. ասկէ քսան օր առաջ կըսէի քեզ թէ նախազգացումը դարձեալ լաւ օրերու հեռանկարն ինձ ցոյց կուտայ:

—«Շատ լաւ կը յիշեմ, այո՛»:

—«Ըսեր էի նաեւ քեզ թէ քու բաղձանքդ ալ իրա-
գործելու պատեհութիւններ չը պիտի պակսին գու-
ցէ»:

—«Է՛հ, այո՛, բայց այդ կարելիութիւնը կապ-
ուած է մեր առեւտրական գործին բարեօրոշման»:

—«Բայց կը մոռնա՞ս, զաւակս, թէ աշխարհի
իրերուն վրայ գերազոյն Զօրութիւն մը կը տիրէ:
Թէ հոն ուր մարդկային կորովը կը ջլատուի, մերթ
Ան օգնութեան կը հասնի»:

—«Երբէք, հայր իմ, վասնզի ատիկա պիտի նը-
շանակէր երկբայիլ մեծ Արդարութեան վրայ...
Խնդիր է միայն թէ ան պիտի կամի՞ օգնել մեզ»:

—«Եթէ ըսեմ թէ արդէն օգնե՛ց մեզ»:

—«Ի՞նչ կըսէք, հայր իմ, գոչեցի թոթովելով»:

—«Ժամանակը եկած է որ իմացնեմ քեզ, տը-
ղաս, թէ քանի մը շարաթէ ի վեր պատուարեկ ըլ-
լալու վտանգը անհետացած է. վասնզի, Եդուարդ,
մեր առեւտրական գործը այժմ մեծագոյն յաջողու-
թիւններու նախադրան առջեւ կը գտնուի»:

—«Բայց ի՞նչ կերպով, հայր իմ, գոչեցի այ-
լայլմէ ելած»:

—«Շատ պարզ, գրեթէ բնական կերպով մը,
տղաս: Նախախնամութիւնը կամեցաւ որ թեւերուս
մէջ մեռնի հարուստ եւ անժառանգ մտերիմ մը: Արդ
ան իր օրհասի ժամերուն ոչ թէ միայն գործնական
նշանաւոր ծրագիր մը կը կտակէր ինձ, այլ նաեւ
բժիշկի մը եւ քահանայի մը ներկայութեան ինձ կը
թողուր երեսուն հազար ըւրլի: Ահա այդ գումար-
ը որ այսօրուրնէ սկսեալ մեր տրամադրութեան

տակ է, բաւական պիտի ըլլայ ոչ թէ միայն դար-
մանելու մեր նիւթական կորուստները, այլ նաեւ
ընդարձակելու մեր գործը, ու ոսկեղէն մարմին
հագուեցնելու լուսահոգիին ինձ կտակած ծրագրին:
Գալով քեզ, այսօրուրնէ կրնաս պատրաստութիւն-
ներդ տեսնել փէթերսպուրկ մեկնելու՝ նախասիրած
ճիւղիդ հետեւելու համար»:

«Հօրս այս անակնկալ յայտնութեան առջեւ
չձմած էի: Արդարեւ յուսալքութիւններուս հետեւող
այս բախտը այնքան արագահաս եղած էր որ կարելի
չէր դիւրաւ հաւատալ անոր»:

«Տասնեւհինգ օր ետքը արդէն փէթերսպուրկի
իրաւարանական համալսարանին 348 թիւ աշակեր-
տըն էի»:

«Աւելորդ կը նկատեմ մանրամասնօրէն նըկա-
րագրել համալսարանական կեանքս: Բաւական կը
համարիմ յայտնել թէ չորս տարի տեւող այդ շըր-
ջանին՝ հետեւեցայ նաեւ փիլիսոփայութեան եւ հո-
գերանութեան մասնաւոր դասընթացքներու: Իսկ
իրաւագիտական ճիւղը կը լրացնէի անօրինակ յա-
ջողութեամբ. այնպէս որ օտարազգի ուսուցիչնե-
րը՝ աղամանդով ընտելուգուած ոսկի գրիչ մը նը-
րը՝ լիբեցին ինձ. իսկ կառավարական պաշտօնաթերթը՝
գուցէ առաջին անգամ ըլլալով այլացեղ ուսա-
նողի մը—իմ հասցէիս—խանդավառ դնահատական
մը կուղղէր»:

«Այս մեծ յաջողութիւնը պատճառ եղեր էր որ
համբաւն ինձմէ առաջ հասնի եւ ծաւալի Թիֆլիզի
մէջ. այնպէս որ երբ հոն հասայ, հասարակութիւնը

այն ընդունելութիւնն ըրաւ ինձ, զոր պիտի ընէր իր նշանաւոր մէկ-անձնաւորութեանը:

«Հոն անակնկալ մը վըսպասէր ինձ:

«Մեր առեւտրական տունը որ Կարսէն Թիֆլիզ փոխադրուելու էր իմ փէթերսպուրկ մեկնելուս վաղորդայնին, անյուսալի բարգաւաճումի մը հասեր էր: Այս բարեբախտ արդիւնքին ազդակներէն մին ալ կրտսերագոյն քրոջս ամուսնոյն՝ աշխատակցութիւնն եղեր էր:

«Որովհետեւ մեր տան պատիւը բարձրացնելու գործին մէջ այդ տղան իր որոշ դերն ունեցած է, պէտք էր տեսնեմ փոքրիկ ծանօթութիւն մը տալ իր մասին:

«1889ի աշնան օր մը տասնեւութ տարու պատանի մը կը ներկայանայ հօրս, երբ Կարս կը դըռնուէր, ու կը խնդրէ որ համեստ գործ մը հայթայթէ իրեն: Հայրս կարգալով անոր ձեռքը դանդաղ վկայագիրը, որ ստորագրուած էր Մուշի Ս. Կարապետի Վանահայրէն, կը տեղեկանայ թէ Վարդօ կը կոչուի ան, Մշեցի եւ Սանասարեանի ուսանող է եւ թուրք կառավարութեան հետապնդումէն նեղուած Կովկաս ապաստանած է: Հայրս նկատելով մանաւանդ որ ան համակրելի դիմագիծ, անսեթեւեթ եւ վառվռուն խօսելակերպ ունէր, յիսուն բուրլի կուտայ անոր: Ասկէ զատ զինք կը յանձնարարէ ծանօթ վաճառականի մը՝ զեղջուած դիմով անոր ապրանք տալու խնդրանքով:

«Այդ չնչին դրամագլուխով գործի սկսելէ ա-միս մը վերջը Վարդօ՝ հօրս ունեցած իր պարտքը վճարեր էր. տարին չի լրացած փոքրիկ կրպակի մը

մէջ հաստատուել էր, իսկ Կարս հասնելուն չորրորդ տարին արդէն կոկիկ գործի մը տէր եղեր էր: Այն ատեններ (երբ դեռ մեր ընտանիքը Կարս կը գտնուէր), ան սիրահարեր էք քրոջս Հերմինէին: Ասիկա թէեւ կաղմուածքով քիչ մը նիհար, բայց զաղափարի տէր երիտասարդ մը առինքնելու ամէն ձիրք ունէր: Վարդօյի սէրը չամսքուեցաւ մեր ընտանիքին Թիֆլիզ փոխադրուելէն ետքը. ընդհակառակը. այնպէս որ Կարս հասնելուն հինգերորդ տարին, ան իր գործը ամփոփելը, Թիֆլիզ անցեր, քրոջս հետ ամուսնացեր եւ հօրս գործին մէջ մտեր էր, երբ ես համալսարանի ուսանող էի դեռ փէթերսպուրկ:

«Յճա այս երիտասարդը իր թարմ ուժը լծակից ընելով հօրս ջանքերուն, մեր առեւտրական գործը բարձրացուցեր էին դիրքի մը որ Թիֆլիզի մէջ աչ-քի զարնողներէն էր:

«Միայն մտահոգիչ երեւոյթ մը նշմարեր էի Թիֆլիզ վերադարձած օրս. այն թէ չորս տարուան միջոցին հայրս դրեթէ ալեւորած էր, թէեւ հագիւ յիսունեւհինգ տարու կար: Ասկէ զատ զուարթութիւնը որ իր նկարագրին զխաւոր յատկանիւն էր տեղի տուած էր մոայլ ծանրութեան մը: Գուցէ այդ նկատողութիւնս այնքան չը պիտի զբաղեցնէր միտքը. բայց որովհետեւ մինչեւ այն օր ստէպ անդրադարձեր էի համալսարան մտնելու յաջողութեանս անակնկալ պարագաներուն, չեմ դիտեր ինչո՞ւ ինծի խոռովանք կը պատճառէր այդ փոփոխութիւնը: Նոյն իսկ տարտամ նախազգացումէ մը թելադրը-

ուած՝ զայն խղճահարութեան մը երկարատեւ տա-
ռապանքին վերադրելու մղուեցայ:

«Այդ կասկածամտութիւնը միեւնոյն ատեն մը-
ղեց զիս ինքնիրենս ընելու հետեւեալ հարցումները.
Հէ՞ր կրնար ըլլալ որ հայրս երեսուն հազար ռուբ-
լիի ստացումին մէջ առած էր քայլ մը որ ուղղա-
մըտութեան, նաեւ մտերմութեան վրայ ունեցած
իր ըմբռնումներուն արատ բերէր: Հաւանական Հէ՞ր
որ իր ընտանեկան պատիւը փրկելու, եւ իր զաւկին
ապագան ապահովելու տենդէն վարուած՝ անխոս-
տովանելի միջոցով մը իւրացուցած ըլլար այդ դու-
մարը:

«Անակնկալ այցելութիւն մը սակայն կասկած-
ներս կը փարատէր Թիֆլիզ հասնելէս վեց օր վեր-
ջը:

«Օր մը առաջ Կարսէն հասեր էր այն բժիշկը
որ Բենիկը խնամեր էր մեր տան մէջ. Թիֆլիզ եկեր
էր բժշկական համաժողովի մը մասնակցելու հա-
մար: Յաջորդ օրը մեր տունը փութացեր էր շնոր-
հաւորելու համար թէ՛ հայրս եւ թէ՛ զիս, հայրս՝
իր առեւտրական, իսկ զիս՝ ուսումնական յաջողու-
թիւններու համար: Երբ հօրս վրայ դարձաւ խօս-
քը ան ըսաւ յանկարծ՝ որպէս թէ մտատանջութիւն-
ներուս պատասխանելու համար.

— «Հաւատացէ՛ք, Պ. Պետրոս, միշտ կը յիշեմ
բարեկամդ. կը յիշեմ ու կը յուզուիմ, վասնզի ան-
շահախնդիր բարեկամութիւնները հետզհետէ աւելի
հազուադիւրս կը դառնան: Ո՛հ Պ. Եղուարդ, տես-
նելու էի՞ր դժբախտ հիւծախտաւորին դէմքը պայ-
ծառացնող խանդը երբ Տէր Գէորգի ու իմ ներկա-

յութեան՝ երեսուն հազար ռուբլի տարունակող քը-
սակը ձեզ կը կտակէր»:

«Բարեմիտ բժիշկին այս յայտարարութենէն
վերջը այլ եւս չի խորհեցայ այդ կէտին վրայ. կը
մնար հօրս առողջութեան քայքայումը վերադրել
արկածալից կեանքի մը խոնջէնքին:

«Այնուհետեւ ինքզինքս նետեցի առջիս բաց-
ուած ասպարէզը, ու դործիս փարեցայ անձնավըս-
տահոսթեամբ մը որ անյողդողդէ էր եւ կորովով մը
որ անվկանդ էր: Ինձ նշանաբան ըրի ծառայել այն
դատերուն միայն որոնք արդար էին. նոյնպէս շահը
միշտ գոհել՝ արդարութեան սկզբունքներուն: Պաշտ-
պանեցի, այո. հեծեծող անմեղութիւններ, մութի
մէջ կորսուած իրաւունքներ, ճնշուած պատիւներ:
Այս ուղղութիւնը կրկնապէս նպաստաւոր եղաւ ինձ
համար. նախ վայելեցի խղճի անդորրութիւնն իր
բոլոր քնքշութեամբը, եւ յետոյ շահեցայ համակ-
րութիւն, պատիւ եւ հարստութիւն, բաներ որոնց
կը հետամտէին միւս պաշտօնակիցներս՝ առանց
ձեռք բերել յաջողելու:

«Եւ ահա օր մ'ալ սրտիս մէջ տեղի կունենար
այն մեծ յեղաշրջումը որ մարդկային կեանքին ա-
մենէ նշանաւոր դրուագը կը կազմէ:

«Օր մը գրասենեակս փակուած՝ դատական
թղթերու տրցակ մը կը թերթատէի: Դուռը զար-
կին: Երբ բացի, դէմս դուայ օրիորդ մը՝ տարիքն
առած մարդու մը հետ: Այս վերջինը կը ճանչնայի.
հանրածանօթ կերպասի վաճառական մ'էր. բայց
օրիորդին առաջին անգամ էր որ կը հանդիպէի:

Հոս Եդուարդը իր պատմութիւնն ընդհատելով խօսքն Արփինէին ուղղեց եւ ըսաւ .

— «Պատմութեանս այս Վասը Զարմուհիին շուրջը կը դառնայ, օրիորդ . պիտի խնդրեմ միայն որ ներողամիտ ըլլաք ինձ՝ եթէ չի կարենամ սանձել եռանդս :

— «Պարոն, պատասխանեց Արփինի անկերկեռ շէշտով . վստահ եղէք թէ որքան անկեղծ ըլլաք դուք ձեր յայտնութեանց մէջ, այնքան լայնամիտ պիտի գտնէք զիս զանոնք մտիկ ընելու մէջ . նոյնիսկ կերդուրնցնեմ ձեզ որ չի յապաւէք ոեւէ մանրամաս որու համար կը կասկածիք թէ կրնան վերաւորել զիս . վէրքեր կան որոնք նշգրտիկ հարուածներու պէտք ունին ապաքինելու համար :

Եդուարդը՝ սրտաղեղ նայուածքով մը, իսկ Զարմուհի՝ զգածանքի հառաչով մը պատասխանեցին :

Յետոյ երիտասարդը շարունակեց .

— «Զարմուհի եւ իր հօրեղբայրն էին ինձ ներկայացողները . ժառանգական խնդիր մ'ունէին . եկեր էին անոր կարգադրութիւնը ուղղակի իմ խղճիս յանձնելու :

«Որովհետեւ իրարու նկատմամբ անչահախնդրութեամբ տողորուած էին, քանի մը նիստերու մէջ խնդրել կարգադրուած, ու քանի մը ժամուան վաղ-վաղուքէ վերջ՝ օրինական բոլոր ձեւակերպութիւնները կատարուած, ըմբոստ էին : Եւ սակայն մեր յարաբերութիւնը այդ խնդրոյն հետ վերջ չի գտաւ . ընդհակառակն : Զօրաւոր մագնիսացում մը զիս կը քաշէր Զարմուհիի տունը . ու ես անձնատուր այդ

ուժին, յաճախեցի հոն՝ նախ աճեցուն փափաքով, յետոյ սրտի տրոփիւնով, վերջապէս էութիւնս տակնուվրայով յուզմունքով :

«Զայն ճանչնալէ առաջ՝ ստէպ խորհեր էի թէ ոչ մէկ կնոջ տեսքը չէր խռոված սրտիս բնականոն տրոփը : Այս անդրադարձը ինձ այն երկիւղը ներշնչեց էր թէ մի գուցէ սիրտս ամուլ մնար, եւ կամ վերջը վերջը ստիպուէի կնքելու հասարակ սրտերու յատուկ այն ամուսնութիւններէն մէկը որ համակրութիւնով կըսկսի, գորովի մէջ կը շարունակուի եւ մտերմութեան մէջ կը կնքուի : Մինչդեռ զայն ճանչնալէս ի վեր երկու ամիս հազիւ անցած՝ ըզզացի թէ այլեւս սրտիս տէրը չէի, այլ դերին, թէ հին Եդուարդը որ իր դործին ու պարտականութեանցը նուիրուած էր ամէն բանէ աւելի, տեղի տուած էր նորի մը որ իր բոլոր մարդկային ձգտումները տրամադիր էր նուիրարեւելու սիրոյ : Ըսել կուզեմ թէ Զարմուհիին նկատմամբ ուր ուրեմն սրտիս մէջ ծնած զգացումը անոնցմէ էր որ կեանքի մէջ անգամ մը միայն կը ծնի, ու անոր հետ միայն կը մեռնի : Սրտիս զգացումը անհամեմատ թափ մը ստացաւ մանաւանդ պաշտօնական նշանտուքէ վերջը : Արդարեւ մինչեւ այն ատեն սիրեր էի միայն . այնուհետեւ պաշտեցի զինք իբրեւ սրբութիւն մը : Մարդ մը չէի այլ եւս, այլ յափշտակեալ մոդ մը որու մըտքին մէջ գիցուհիի մը պատկերը կը հսկէ միշտ : Աշխարհը գիցուհիի մը պատկերը կը կարծես որ խառնութեանս ղեկը այդ գիցուհին էր կարծես որ կը վարէր, եւ արդիւնքը միշտ հրաշալի էր . խորհրդով զածութիւններս ան տուն կուտար, եւ ասոնք միշտ անստգիւտ էին :

Հոս Եղուարդ մէկէն դիտեց որ արիւնոտ արօցունք մը կը հայլիանար Արիւնիի աչքերուն մէջ. կռահեց թէ իր խանդավառութեան մէջ շատ առաջ դացեր էր. արդ զայն չափաւորելու համար սլահ մը կեցաւ:

Յետոյ շարունակեց:

«Երջանիկ երազատեսի այս կեանքը շատ կարճ տեւեց. ափսո՞ս, ոչ իսկ լման տարի մը:

«Երբ վերջին անգամ Ձարմուհիին այցելեցի, դիչեր մ'էր: Բայց ի՞նչ դիչեր. ոչ երբէք լուսինն այնքա՛ն կախարդիչ, երկինքն այնքա՛ն յստակ, ինքզինքս այնքա՛ն երջանիկ չէի գտեր: Ժամերով ժուռ եկանք Ձարմուհիինց պարտէզին մէջ՝ ծառերու կապարագոյն տերեւներուն մէջէն մաղուըտող արծաթ ցօլքերու տակ: Այդ դաղանախորհուրդ դիչերին յիշատակը չեմ կրցած երբէք մոռնալ: Կը յիշե՞ս Ձարմուհի, խնդալէն մարեր էինք, նկատելով յանկարծ թէ մացառի մը տակ ապաւէն գտած գուլի ա՛մուրի արտոյտ մը մեր ոտքի ձայնէն զարհուրած՝ լեղապատառ կը փախէր. եւ յետոյ կը յիշե՞ս թէ ինձ ըսիր — բառառբառ՝ երբ տեսանք ասուպ մը որ լուսինն մօտէն կը խոյանար ու կը Վորսուէր անհունին մէջ. «Է՛հ, օր մը մեր սէրն ալ այս ասուպին պէս պիտի անհետի սիրողներու այս աշխարհէն»:

Ձարմուհի ուղեց պատասխանել բայց փխցուկը դինք համրացուցեր էր:

«Կէս դիչերն անցած էր, շարունակեց Եղուարդ, երբ բաժնուեցայ Ձարմուհիէն: Հազիւ փողոցին մէջ քսան քայլ առեր էի, երբ կանդ առի՝ անհասկնալի նախադրացումէ մը կարծես թելադրուած: Քայլս

առաջ չէր երթա՛ր, եւ Ձարմուհին հեղ մ'ալ ողջագուրելու, սիրոյ ուխտս անգամ մ'ալ կրկնելու բաղձանք ունեցայ: Արդարեւ ետ դարձայ, մօտեցայ վանդակին եւ պարտէզին մէջ երկարեցի նայուածքս: Ո՛հ, Ձարմուհի կոչիս պատասխանելու համար պէտք եղածէն աւելի հեռացած էր: Չէի գիտեր ինչո՞ւ՝ սրտի սեղմումով դիտեցի իր անյայտացումը պարտէզէն եւ հեռացայ վանդակէն՝ տարտամ անհանգստութիւն մ'ունենալով իմ մէջ:

ԽՂՃԻ ՄԸ ԴԱՏԱՍՏԱՆԸ

Հոս դադար մ'ալ ըրաւ Եղուարդ:

Անցեալին վերջիշումը իր դէմքին վրայ պատկերացուցած էր խորին յուզմունք զոր կը լրտեսէին Զարմուհի անձկութեամբ, իսկ Արփենի թախծադին:

Երիտասարդը շարունակեց:

«Դարձեր էի առաջին փողոցը ինքսիրեն հարցնելով թէ ի՞նչ իմաստ պէտք էր տալ այդ տարած զգացողութեան: Յետոյ երկրորդ մը: Հազիւ երրորդէ մը կը դառնայի՝ դրեթէ ընդհարեցայ մարդու մը որ կը հեւար. կերեւի թէ շտապով կը քալէր կամ կը վազէր: Մինչդեռ ճամբէն կը չեղէի՝ անցնելու միջոց տալու այդ մարդուն, յանկարծ ծանօթ ձայնով մ'ըսաւ ան.

—«Դո՞ւք էք, Պ. Եղուարդ. աւելի լաւ, ես ալ ձեզ կուգայի:

Ճանչցեր էի Գարիկը, մեր տան վաղեմի դործակատարը որ այս միջոցին ինծի հետ Պօլիս կը գտնուի. կարծեցի նշմարել թէ իր դէմքը այլայլած էր:

—Ի՞նչ կայ, Գարիկ, հարցուցի մտատանջ:

—Սա կայ, պարոն, որ ձեր հայրը պէտք զգաց անմիջապէս ձեզ տեսնելու:

—Ի՞նչ, դժբախտութիւն մը պատահեցաւ ի-

րեն, հարցուցի այս անգամ քիչ մը շփոթած:

—Ինքզինքը հիւանդ կըզգայ, պատասխանեց Գարիկ քիչ մը կակաղելով:

—Բժիշկին դիմեցի՞ր:

—Այո՛:

—Ի՞նչ կարծիք յայտնեց իր անհանգստութեան մասին:

—Այն թէ լաւ էր որ ձեզ գտնէինք եւ իմացնէինք խնդիրը:

«Վերջին տարիներուն մեր ընտանեկան բժիշկը սրտի հիւանդութեան լուրջ նշաններ դիտել էր հօրս վրայ: Արդ. Գարիկի այդ խօսքը սաստկացուց մը—տատանջութիւնս:

«Արդարեւ երբ հօրս մօտ գացի, արտակարգ փոփոխութիւն մը նշմարեցի անոր դէմքին վրայ. քանի մը ժամուան մէջ այտերը խորացեր, աչքերը կոպիւճներուն մէջ մղուեր էին, իսկ իր չարադուշակ հեւքը կը տիրէր լուութեան մէջ այն սենեակին ուր պառկած էր:

«Ներս մտնելուս, նշանով մը ճամբեց զանոնք որ ներկայ էին. յետոյ մարած ձայնով մը ըսաւ ինձ.

—Շնորհակալ եմ, տղաս, որ կրչիս անմիջապէս պատասխանեցիր: Կարծեմ թէ մօրդ հոգին զիս կը կանչէ: Կեանքի այս վերջին ժամուն՝ բժիշկէ մը, քահանայէ մը անմիջապէս վերջը, թերեւս անոնցմէ աւելի՝ քեզ պէտք ունիմ:

«Ձանացի սրտապնդել զինք. ան ըսաւ դառնօրէն.

—«Ես ալ կը սիրեմ յուսալ թէ վաղանցիկ ան-

հանդատութիւն մէկ ունեցածս, բայց մարդ հակառակն ալ պէտք է նկատի առնէ:

«Յետոյ ձայնը մեղմացնելով ըսաւ յանկարծ.

—«Տղա՛ս, տասնեւչորս տարիէ ի վեր հրաշեկ դադանիք մը պահած ունէի սրտիս խորը. ժամանակն եկած է որ քեզ յայտնեմ զայն: Չեմ գիտեր թէ ի՞նչ պիտի ըլլայ դատաստանդ՝ իմ մասիս, բայց վստահ եմ որ պիտի խորհիս թէ դատաւոր մը պարտի նկատի առնել նաեւ յանցանքի մը պարագաները: Խնդրը կը դառնայ ծանօթ կտակին շուրջը:

«Հօրս առաջին խօսքերը խռովեր էին միտքս, վերջին խօսքը սակայն վերաբնեցուց այն կասկածը եւ ցաւագին հետաքրքրութիւնը, զոր մեր հին բժիշկին սրտաբաց յայտնութիւնը քնացուցեր էր՝ երկար առնէ ի վեր:

—«Եզուա՛րդ, շարունակեց հայրս փոքրիկ դադարէ մը վերջը, իմ խոստովանութիւնս կընեմ քու մէջդ ապրող արդարութեան անաչառ պաշտօնէին եւ յանցապարտի ողջամիտ որդւոյն առջեւ, մէկէն վճիռ մը ստանալու՝ զրկեալին ի նպաստ, միւսէն անոր գործադրութիւնը խնդրելու:

«Եւ այս ահաւոր պարտականութենէն վերջը զոր վրաս կը դնէր, ահա թէ ի՞նչ կը պատմէր հայրս ինձ:

«Երբ հիւանդապահին հրաւերին վրայ հայրս՝ դացեր էր Պ. Տէրտէրեանցի մօտ, ոչ ոք կար:

«Դժբախտ հոգեվարքը հօրս կը յայտնէ թէ իրեն պիտի պարզէր դադանիք մը զոր ոչ մէկը գիտէր, եւ ոչ ոք պէտք է որ գիտնար իր մահէն վերջ ալ: Յետոյ իր օրհասի ստընգանքներուն մէջ խոստովա-

նած էր թէ ամուրի չէր, ինչպէս կը կարծէին հայրըս եւ ամէն զինք լաւ ճանչցողները, թէ ունէր կին, նաեւ աղջիկ մը որ այդ միջոցին մօտ տասնեւհինգ տարու էր: Պ. Տէրտէրեանց լքեր էր զանոնք տասներեք տարի առաջ. վասնզի մինչդեռ ինք խանդավառօրէն կը սիրէր իր կինը, օր ցերեկով մը զայն յանկարծակիի բերեր էր բռնապանի աշկերտի մը հետ այն զգուշի դիրքին մէջ որ սէրը մէկէն կը դօսացնէ սիրողի մը սրտին մէջ: Այդ նոյն օրն իսկ թոցընէ սիրողի մը սրտին մէջ: Բնականաբար անոնց զուցեր էր ընդմիշտ ընտանեկան յարկը. առանց մէկուս իմաց տալու Պօլիս, յետոյ Կովկաս անցեր, եւ անունը փոխելով հաստատուեր էր Թիֆլիզի մէջ: Եւ կեանքին վերջին ամիսներուն սակայն՝

«Իր կեանքին վերջին ամիսներուն սակայն՝ հայրական ընդարմացած զգացումը զօրաւոր զարթնում մ'ունեցեր էր իր մէջ: Յանկարծ մղուած էր խորհելու թէ իրաւունք ունէ՞ր մօրը հետ լքելու նաեւ անոր զաւակը որ իրն էր միանգամայն. թէ պարտաւոր չէ՞ր ձեռք առնել այնպիսի միջոցներ որ կարենային զայն արդիւնէլ հաւանական անկումէ մը՝ դէպի ուր պիտի առաջնորդէր անշուշտ անպատիւ մօր մը օրինակը:

«Արդ երբ իր բժիշկները խորհուրդ տուեր էին իրեն քաշուիլ իր ծննդավայրը, ան որոշեր էր իր ծնած քաղաքին մօտագոյն քաղաքը քաշուիլ, անծանօթ ապրիլ հոն, եւ դադանի բայց ապահով կարգադրութեամբ մը ապահովել իր աղջկան ապագան, նիւթապէս թէ՛ բարոյապէս:

«Մահը սակայն կանխեր էր այդ գեղեցիկ ծրարդին գործադրութիւնը:

«Պ. Տէրտէրեանց՝ այս յայտնութիւնները ը-

նելէ վերջը, իմացնելով հօրս թէ իր այդ նստատակին յատկացուելու համար երեսուն հազար բուրլիի դումար մը ունի իր պալուսակին մէջ, կը շարունակէ :

— «Պիտի յանձնեմ այդ գումարը քեզ, միակ սըրտակից բարեկամիս. քեզ կը թողում այդ բաղձանքըս դործադրելու պարտքը: Հակառակ գէթ վերջին ժամուս անյիշար ըլլալու ջանքերուս, կըզգամ թէ սիրտս կարգիլէ զիս ներելու անոր որ կինս էր: Արդ, չեմ ուզեր որ ոեւէ չափով նստատակուրուի այդ գումարէն: Իսկ եթէ զաւակս մեռած է, եւ կամ եթէ հաստատես թէ արդէն կանուխէն իր մօրը օրինակով վարակուած է անդարմանելի կերպով, քեզ կը վերապահես այդ գումարը իբրեւ մտերմի մը կողմէ եղած յաւիտենական հրաժեշտի նուէր մը: Գալով բուն անունիս, ինչպէս նաեւ բնիկ քաղքիս, կնոջս եւ աղջկանս անուններուն, արձանագրուած պիտի գըտնես սա քարդին վրայ: Ա՛ռ ու խնամով պահէ՛ զայն»:

«Այդ միջոցին հիւանդապահը ներս մտնելով իմաց տուած էր բժիշկին եւ քահանային դալուստը:

— «Երկու վայրկեան վերջը ներս մտցուր զիրենք, ըսած էր Տէրտէրեանց. եւ երբ հիւանդապահը դուրս ելաւ, աւելցուցած էր.

— «Կը մնայ ինձ կանխել ոեւէ բամբասանք որ կրնայ ուղղուիլ քու հասցէիդ: Բժիշկի եւ քահանայի մ'առջեւ ընելիք յայտարարութիւնս, եւ ի հարկին անոնց վկայութիւնը բաւական է կարկել չարամիտներու լեզուն:

«Եւ դառնալով այդ երկու անձերուն որ այդ

պահուն ներս կը մտնէին, Պ. Տէրտէրեանց ըսաւ երբուն ձայնով.

— «Այս վայրկեանին, երբ միտքս լիովին իր բնական վիճակին մէջ է եւ դերձ ոեւէ ճնշումէ, ձեր ներկայութեանը մտերմիս, Պ. Պետրոս Աշինակեանի կը կտակեմ եւ կը նուիրեմ պալուսակիս մէջ գըտնուած մօտ երեսունըհինգ հազար բուրլիի գումարը: Անկէ հինգ հազար բուրլին պիտի յատկացուի յուարձանադրուի «Բենիկ Տէրտէրեանց». մարմինս պիտի փոխադրուի Թիֆլիզի հայոց գերեզմանատունը: Կը խնդրեմ, Տէր հայր, նաեւ ձեզմէ, Պ. Բժիշկ, որ ի հարկին վկայէք, եւ հաստատէք սոյն բացարձակ կամքս:

«Ահա այս պաշտօնական յայտարարութենէն կէս ժամ ետքը հօրս բարեկամը կնքեր էր իր մահկանացուն, երբ դեռ բժիշկին ու քահանան չէին մեկնած:

»Այս կերպով Պ. Տէրտէրեանց անչափահաս աղջրկան մը կտակաւատար կը կարգէր հայրս: Այս բանը տեղի կունենար սակայն այնպիսի առիթ մը, երբ հօրս դործը անանկութեան դուռն հասած, իսկ իմ ապագայիս խնդիրը անոր մտքին մէջ երկրորդ տեղը բռնած էր:

«Արդ մօտաւոր աղէտին մղձաւանջէն տանջուած անոր մտքին մէջ յանկարծ խորհուրդ մը կը ծնէր. — նախ իր դործին մէջ բացուած խոշոր բացը կարկատել՝ ժամանակի մը համար յետաձգելով իր կտակաւատարի պարտականութիւնը:

«Եւ արդէն հօրս վրայ դրուած հոգը բարդ կողմեր ունէր: Նախ խնդիր էր թէ ողջ մնացած էր աղջիկը, թէ մեռած: Եթէ մեռած էր, հայրս իրաւունք կունենար իւրացնելու գումարը. իսկ եթէ ողջ էր, ինչպէ՞ս կարելի էր կտակը կիրարկել ի նպաստ անհափազան աղջկան մը որ մայր ունէր:

«Միւս կողմէ, այդ վճռական պահերուն, երբ մեր պատիւը մեծ տաղնապի մէջ էր, կարելի՞ էր որ հայրս ձգէր իր գործը, եւ ամիսներով հոս հոն վազվզէր կտակի մը գործադրութեան համար: Պահ մը ան խորհած էր արժանահաւատ աղբիւրէ մը տեղեկանալ թէ աղջիկը ո՞ղջ էր. եւ եթէ այո՛, դրամը Պօլսոյ պատրիարքութեան տրամադրութեան տակ դնել՝ յօգուտ միայն աղջկան գործածութեան համար: Բայց այդ պարագային ալ չէ՞ր որ խնդիրը պաշտօնական բովէն պիտի անցնէր: Եւ այն ատեն ի՞նչ բան կրնար արգելել Բենիկի կնոջը՝ այդ աւանդին ձեռք մխելէ, երբ թուրք օրինադիրքը պիտի ունենար իրր թիկունք:

«Ահա այս արդելքներուն առջեւ գայթելով էր որ հայրս յղացած էր իր յանցապարտ որոշումը: Յետոյ փութացուցեր էր անոր գործադրութիւնը՝ զիս համալսարան դրկելով, իսկ իր գործն ալ Թիֆլիզ փոխադրելով եւ ընդլայնելով:

«Եւ սակայն ան իր ստանձնած պարտաւորութիւնը չէր մոռցած:

«Թիֆլիզ հաստատուելէ երեք տարի վերջը, երբ ես համալսարան էի դեռ, արեւմուտք ճամբորդեր էր: Նախ գացեր էր Բենիկի ծնած քաղաքը, գտեր էր անոր տաներէցը եւ գայն հարցուփորձեր:

«Ահա թէ ի՞նչ իմացեր էր անկէ:

«Բենիկի անուղղայ կինը՝ բուսպանի աշակերտէն յետոյ՝ սիրային պահանջներ ունեցեր էր Կերպասի յոյն ամուրի վաճառականի մը, իսկ անկէ յետոյ ալ ալեւոր թուրք հասառուի մը հետ: Վերջապէս տեղի տալով՝ ամօթաբեր տարածայնութիւններու առջեւ՝ փոխադրուած էր Պօլիս:

«Ուրիշ աղբիւրներէ այս տեղեկութիւնները հաստատուելէ յետոյ, հայրս անցեր էր Պօլիս: Գտեր էր այն տունն ուր մայր ու աղջիկ կը բնակէին, եւ անոնց մօտի տուններէն մէկը վարձելով հետաքննէր էր անոնց պարելակերպը: Վերջապէս հաստատ տըլէր հանրատուն մը որու մազնիսական առանցքը ինքն եղած էր ատեն մը, իսկ այդ միջոցներուն՝ իր աղջիկը որ... տարիէ մը ի վեր հանրակներու կարգին արձանադրուած էր: Այնպէս որ իրենց բընական տունը ժամադրաւայրը եղած էր Պօլսոյ ամենէն զեղիս քանի մը կնաբոյժներուն:

«Ահա այս տխուր ճշդումները ընելէ ետքը հայրս վերադարձած էր Թիֆլիզ՝ խղճին վրայ ունենալով բեռ մը զոր մինչեւ իր վերջին շունչը կրեց իր հետ, բարէ՛. վասնզի յետաձգելով կտակին գործադրութիւնը տարաբախտ աղջկան անկումի ճամբան հարթեր էր: Ասկէ դատ նաեւ չեղութեանցներ էր կտակին ուժը»:

Հոս Արիստի յանկարծ հարցուց.

—Բայց, պարոն, դեռ չի յայտնեցիք թէ ո՞վ էր ձեր հօր բարեկամը, եւ ի՞նչ կը կոչուէին իր կինն ու աղջիկը:

Երիտասարդը դրադանէն հանեց քարդ մը՝ դեղնած. Արփենիին երկնցուց զայն ու պատասխանեց.

—Ահա այն եղերական քարդը զոր Պ. Տէրտէրեանց իր բարեկամին, իսկ սա ալ իր որդւոյն աւանդեր էր:

Արփենի առաւ եւ անօրինակ յուզմունքով կարգաց հետեւեալ անունները.

—Նիկոմիդիացի Խաչատուր Միրաֆեան, կիմը Շողիկ եւ աղջիկը Արփենի:

Յետոյ աւելցուց ձեռքը դնելով սրտին վրայ որ ուժգնօրէն կը բաբախէր.

—Ըսե՛լ է այն պատմութիւնը—զոր չէի գիտեր ինչո՞ւ—սրտի զեղումով մտիկ ըրեր էի, հօրս վերջին օրերու կեանքին պատմութիւնն է՛ր: Եւ յետոյ ըսե՛լ է բարի անձ մ'էր այն, եւ ոչ թէ—ինչպէս մայրըս կուզէր հաւատացնել—վատ դասալիք մը:

Զարմուհի Արփենիի այս խօսքերը լսելուն այլալիւծ՝ երիտասարդին նայեցաւ ու անոր տալիք պատասխանին սպասեց անձկանօք:

—Այո՛, օրիորդ, Պ. Տէրտէրեանց ձեր հայրն էր, եւ պատուական մարդ մը, պատասխանեց Եղուարդ:

Յետոյ շարունակեց իր պատմութիւնը:

—Այս ցնցող դաղտնիքն հաղորդելէ կէս ժամ վերջը հայրս կը կնքէր իր մահկանացուն: Եւ սակայն իր կորուստին ցաւը չէր որ իմ մէջ տեղ դրտաւ այդ ատեն. վասնզի ամբողջ էութիւնս գրաւուած էր այդ դաղտնիքին տպաւորութեամբը միայն. իսկ խորհուրդը գրեթէ մեռած էր իմ մէջ, այնպէս որ այսօր չեմ յիշեր թէ ի՞նչ կերպով, ի՞նչ

ձեւականութիւններով կատարուեցաւ հօրս յուզարկաւորութիւնը:

«Երբ այդ առաջին տաղնասլը ամոքուեցաւ, եւ միտքս վերստացաւ իր բնականոն հանդարտութիւնը, նախ սա հարցումն ըրի ինքնիրեն. «Ի՞նչ, ես որ յաջողութիւններս կուզէի պարտիլ անձնական ջանքերուս, իսկ հօրս առեւտրական բարգաւաճ դիրքը վերագրել մտերմական սրտառուչ օրինակի մը միացած անոր լուրջ աշխատութեան, գողութեա՞ն պիտի պարտաւորուէի զանոնք. եւ յետոյ, ամօթի շիւնոմով ճակատս վա՞ր պիտի խոնարհեցնէի՝ ամէն անգամ երբ այնուհետեւ հասարակութիւնը ծափահարէր զիս, կամ մէկը ներփողէր հօրս արթնամբութիւնը:

—«Երբէ՛ք, պատասխանեցի քիչ յետոյ, ամէն անելի մուտքը՝ նահանջի ելքն է. պէտք է որ դըտնեմ այդ ելքը:

«Ու մղուեցայ դժնեայ խորհրդածութեան մը:

«Նախ մտածեցի թէ պատճառը դարմանելու ճար չի կար. կը մնար հետեւանքը, այսինքն կատարուած զրկանքը դարմանել:

«Ի՞նչ էր իրողութիւնը:

«Աւանդ մը խորուած էր աւելի կամ նուաղ մեղմացուցիչ պարագաներու տակ:

«Ի՞նչ հետեւանք ունեցած էր այդ բանը:

«Կրկին բարիքներու ծնունդ տուած էր, մին այն թէ պատիւ մը փրկուած էր, միւսն ալ այն թէ մտքի մարդ մը պատրաստուած էր: Բայց անդին ահաւոր չարիք մը գործուած էր. վասնզի հէք աղջկան մը պատիւը մահացուած էր:

«Հետեւաբար, մտածեցէ՛ք, պատուարեկ այդ աղ-
ջիկը կրկին իրաւունք ունէր իմ վրաս՝ առանց պահ
մը հաշուի առնելու մեր տան պատուոյն փրկութիւ-
նը.— նախ իմ հմտութիւնս, յետոյ իր կորսուած
պատիւը. մէկը՝ կը պարտաւորէի փոխարինել, միւ-
սը՝ պէտք էր որ դարմանէի:

«Բայց ինչպէ՞ս, ի՞նչ կերպով:

«Ո՛հ, երբ այս հարցումն ըրի ինքնիրենս, ըզ-
գացի թէ աշխարհի ամենէն դժբախտ մարդն էի.
վասնզի կարծեցի լսել ձայն մը որ այդ աղէտալի
հարցումին պատասխանեց. «Բարոյական զրկանք-
ները՝ բարոյական փոխարինութեամբ միայն կարե-
լի է դարմանել»:

«Զարհուրելի էր արդարութեան ակէն բղխած
այդ վճիռն՝ արդարեւ. վասնզի կը պահանջէր ինձ-
մէ ընել գերմարդկային զոհողութիւն մը,—այն է
մեռցնել սրտիս մէջ բոյն դրած տիտանեան ըզգա-
ցումը. վասնզի կը պահանջէր իմ երջանկութեանս
գինովը փոխարինել պատճառուած աղէտը: Աւելի
քստմնելին կա՛ր. կը պահանջուէր միանգամայն հը-
րեշտակի մը երջանկութիւնն ալ զոհել՝ ինկած պա-
տիւը վերադնելու համար: Ասիկա, ո՛հ, արհաւիրա-
լի համեմատութեան հասած վաշխ մըն էր որ կը
բարդուէր մեր պարտքին վրայ...:

«Ափսո՛ս, արեւուն եւ լուսնին վկայութեանց
տակ, ամայութեանց լուսթիւններուն եւ բնութեան
երգերուն մէջ, հրեշտակի մը եղած խանդավառ
ուխտերս դրժե՛լ. իմս ընել անկեալ հրեշտակը. առ
այժմ մարմինս՝ անմիջականօրէն, իսկ սիրտս անո-

րոշ պայմանաժամի մը ընթացքին իրեն վճարել:—
Ահա ինչ որ տուն կուտար ինձ պարտաւորութեան
այդ ձայնը...: Այլեւս ազատ մարդ մը չը պիտի ըլ-
լայի. կամքս զոր անյաղթ կը համարէի, միտքս՝ զոր
անբռնարարելի կը նկատէի, սէրս որու մեծ զօրու-
թեան անսահմանութիւնը կը վերագրէի,՝ վերջա-
պէս ամէն բան իմ մէջ՝ պիտի վարուէր այդ ձայ-
նին տալիք ուղղութեան համեմատ. եւ գուցէ հին
սէրը սրտէս խելու ճիգերուս մէջ միշտ անզօր,
հոգիս յաւէտ պէտք էր որ դարպասէր իր սրբափայլ
դիցուհիին՝ միանգամայն տառապելով անոր հիւ-
ծումովը, մինչդեռ մարմինս միւս դժբախտ անձին
դրկին մէջ իր յուսահատութեան ստնդանքներովը
պիտի գալարուէր:

«Ի՞նչ օգուտ սակայն, պէտք էր անսալ արդա-
րութեան ձայնին:

«Ո՛հ, այդ ծանրակիր վճիռէն խուսափելու հա-
մար պահ մը նոյն իսկ ծայրայեղ միջոցներու վրայ
միտքս կանգ առաւ: Այսպէս, մտածեցի մեր նիւ-
թական ամբողջ կարողութիւնը այդ խեղճ աղջկան
յանձնել: Բայց լիկուած պատիւ մը նիւթով դար-
մանելու այդ դրութիւնը շատ դուրսիկ գտայ: Յետոյ
խորհեցայ ընդունակութեանս բոլորովին օտար գոր-
ծով զբաղիլ, թողով՝ արուեստս որու վրայ յեն-
ուած էր փայլուն ապագայի մը հաւատքս: Բայց
այդ կերպով միայն հրաժարած կըլլայի աւանդին
պարզեւած առաւելութիւններէն՝ առանց փոխարի-
նած ըլլալու դայն եւ ինկած պատիւը: Վերջապէս
հին պաշտամունքս հաւատարմութեամբ կնքելու իդ-
ձով վառուած՝ նոյն իսկ խորհեցայ անձնասպանու-

թեան վրայ: Անով ալ սակայն պատուազրկումը դարձանում չը պիտի ըլլար երբէք:

«Եւ ահա տեղի ունեցաւ իմ մէջ մէկն այն ներքին ամենաբուռն կռիւներէն որու սաստկութիւնը կարելի ըլլայ երբէք որակել: Խիղճս՝ իր ամբողջ զայրադնութեամբը, սէրս՝ ընդլիզումի բովանդակ սաստկութեամբը իրարու բաղխեցան:

«Յաղթութիւնը՝ արդարութիւնը, 'այսինքն խիղճս չահեցաւ:

«Հետեւաբար անձնատուր այդ անողորմ վճիռին, եւ այն տառապանքներուն զոր ճնշուած մոլեգին սիրոյ մը ցաւը կրնայ պատճառել երբէք, թողուցի քեզ լլկումներու մէջ, Զարմուհի, եւ դտայ քեզ տիղմերու մէջ, Արփենի:

«Ձեմ դիտեր թէ ճակատագիրը մինչեւ ուր պիտի մղէ դիս: Սա բանին միայն կը հաւատամ, Արփենի, թէ դուն միայն իրաւունք ունիս վերաքննելու արդարութեան վճիռը, եւ մեղմացնելու կամ անոր անպայման դործադրութիւնը պահանջելու:

«Կը խոնարհիմ ուրեմն առջեւդ՝ իբրեւ մեծ Արդարութեան ներկայացուցչին՝ նախ անձամբ, նաեւ հօրս փոխանորդաբար, վերջապէս ի դիմաց հրեշտակի մը որ չճամ է ուրիշի մը յանցանքով իր վերայ խուժած աղէտներու ուղիին տակ: Ու կը պատրաստուիմ լսելու այն բացարձակ վճիռը, որ պիտի որոշէ մեր երեքին ճակատագիրը միանգամայն:

Հոս լռեց Եղուարդ:

Յայտնապէս բարախող քունքերուն եւ դէմքին կարկամած դնդերներուն վրայ ոլտոն ոլտոն քրտինքները կ'երերային: Իր վայրահակ լայն ճակ-

տին երակները պայթելու առտիճան ուռած, եւ իր տենդին կսկիծովը կապուացած էին: Կարծես ամբաստանեալ մ'էր, որ կամ իր մահուան, կամ իր անպարտութեան վճիռն ընդունելու պատրաստուած էր:

Գրեթէ նոյն տառապադին համակերպութիւնը կը նկատուէր Զարմուհիի վրայ: Նորատի աղջիկը զգացումներու եւ հոգեկան ձգտումներու այն նոյն նացումով՝ զոր մեծ սէրերը կը կազմեն, այնքան ակնածութեամբ որքան իր սիրահարը, սկսած էր համարելու Արփենին տէրը իր ճակատագրին ալ, եւ պատրաստուած էր նոյն սրտադողով ընդունելու գերազոյն վճիռը զոր արդարութիւնը տուն պիտի տար անոր: Միայն թէ անմեղութեան այն ակնկոթութիւնը սրառուչ բուն մ'ունէր իր մէջ:

Գալով Արփենիի, պահ մը իր տխուր նայուածքը փոխնիփոխ չըջեց երկու վայրահակ դէմքերուն վրայ, միտքը, ո՞վ գիտէ, ինչ տեսակ խորհուրդի ծփանքներու մէջ յուզուած, սիրտը, ո՞վ գիտէ, ինչպիսի՜ փոթորկալի զգացումներով վրդոված:

Վերջապէս նայուածքը կանգ առաւ Զարմուհիին վրայ: Պահ մը թախծալի սեւեռումով մը նկատեց անոր հրեշտակային մեղամաղձոտութիւնը, նրբակերտ դիմագծութիւնը, ազնուական համակերպութիւնը. եւ այս՝ դուցէ սրտի սեղմումով մը որ վերջինն էր, նախանձի կսկիծով մը որ յետին անգամ մ'ալ կը խլրտէր իր ներսիդին:

Այն ատեն իր երկու աչքերուն խորունկէն մէյմէկ արցունք ցայտելով կախուեցան արտեւանունքներէն: Ոչ ոք տեսաւ այդ արցունքը. ոչ իսկ Եղ-

ոււարդ եւ Զարմուհի. վասնզի նայուածքնին վար խոնարհած էին: Բայց հեղինակը, որ պարտի տեսնել ամէն բան, նշմարեց այդ արցունքներն ալ եւ կրնայ ըսել թէ Արփենիի զղջումի արցունքի վերջին կաթիլներն էին անոնք որ անոր հոգիին անմաքրութեանց վերջին արատները դուրս կը մղէին:

Արփեի բող մը չէր ալլեւս, այլ հրեշտակ մը:

Յանկարծ գոչեց ան սուղ ձայնով մը.

— Բայց ինչո՞ւ յանցապարտի պէս ակնկոյր էք: Վասնզի կը սիրէ՞ք: Բայց ասիկա կասկածիլ չէ՞ մեծ Արդարութեան վրայ որու մեծագոյն փառքն է— ինչպէս կը հաւատամ— հովանաւորել անկեղծ սէրերը...: Օն, Եղուարդ, կարկառէ՛ ձեռքդ Զարմուհիին, նոյնիսկ կը փափաքիմ որ զիրար ողջագործէք...: Բայց ինչո՞ւ կը դեղեւիք...: Կը հասկնամ. կուզէք նախ առկախ խնդիրները կարգադրել... քո՞վդ է աւանդս, Եղուարդ:

— Գրեթէ այո՛, պատասխանեց ան:

— Որպէսզի մեր համաձայնութեան հիմը ուղղութիւնն ըլլայ, կը պահանջեմ որ զայն ինձ վճարես օրինաւոր տոկոսովը. եթէ չեմ սխալիր մայր դըրամը երեսուն հազար ըսելի էր. այդ դոմարին տասներեք տարուան բաղադրեալ տոկոսը կընէ նոյնքան մ'ալ: Արդ, տո՛ւր ինձ վաթսուն հազար ըսելի:

Եղուարդ արտորանքով մը որու մէջ զսպուած ուրախութիւն մը կը մատնէր, բացաւ իր սեկէ արկղը, փոխգրի տետրակ մը հանեց, չէք մը գրեց, եւ Արփենիի երկարելով ըսաւ.

— Տեսօրին վճարելի չէք մ'է:

— Լաւ է... դու կը պնդես թէ բարոյական պահանջներ ալ ունիմ վրադ. վասնզի կը կարծես որ եթէ կտակը ժամանակին դործադրուէր՝ պիտի արթնայիր իմ անկումս: Եւ սակայն ես ընդհակառակն համոզուած եմ թէ մօրս վատ օրինակը շատ աւելի զօրաւոր կերպով պիտի հակակշռէր հօրս նպատաւը: Այդ համոզումս հաստատելու համար կարծեմ բաւական է յիշել թէ մայրս իր ամուսինը խաբած էր այն ատեն երբ կաթողին կը սիրուէր, եւ երբ լիառատ կեանքի մը բարիքներով ողորդուած էր: Իսկ զիս աղատելու համար այն ճահիճէն ուր կը թաւալէի արգահատելի անգիտակցութեամբ, անհրաժեշտը լուրջ դատարարականութեան մը պատրաստած վսեմ օրինակն էր, զոր դո՛ւ միայն կրնայիր տալ ու տըլիլ:

Այն ատեն Եղուարդ եղական ոգեւորութեամբ մը գոչեց.

— Բայց, ո՞հ, դու չափազանց վեհանձնութեան մը ներքեւ մեզ ճնշել կուզե՞ս, Արփենի:

— Ի՞նչ. անպատճառ կը պնդե՞ս բարոյական փոխարինութիւն ընելու վրայ... կը յարմարիմ... արդ բան մը միայն կայ որ ինձի համար ամէնէն թանկարժէքն է բարոյական փոխարինութիւններու մէջ: Յուսամ որ չը պիտի մերժէք:

— Ի՞նչ է այն, գոչեցին երկուքը մէկանց սրտի նոյն բաբախումով:

— Այն է թէ զիս ձեր քոյրը նկատէք, պատասխանեց Արփենի ճշմարիտ սրտի ղեղումով մը:

Այս պատասխանը յուզման տոգորութիւն մը ծաւալեցուց երկուսարդին դէմքին վրայ, եւ սըր-

տառուչ արցունք մը վայլեցուց Չարմուհիի աչքերուն մէջ, որ դռնէն խանդավառուած:

— Բո՛յր իմ, ոչ թէ միայն իբրեւ քոյր մեր յաւիտենական համակրութիւնը պիտի վայելես, այլ նաեւ մեր երախտագիտութիւնը, վասնզի նոյնքան ալ մեր նախախնամութիւնը պիտի անուանենք քեզ:

Արփենի ուզեց պատասխանել, դուցէ բողոքել. բայց փնցուկը զինք խեղդեց պահ մը:

Վերջապէս իր այլայլութիւնը զսպելով յարեց.

— Այսուհետեւ ձեր սրբազան համակրութիւնն է որ պիտի լուսաւորէ առջիւ շաւիղը նոր կեանքիս:

Հոս կեցաւ. պահ մը ինքզինք ժողվեց եւ աւելցուց.

— Հիմայ որ ամէն առկա խնդիր մաքրուեցաւ մեր մէջ, քեզ կը յանձնեմ արժանաւոր ընկերուհիդ, Եղուարդ, իսկ քեզ՝ աղնիւ սիրականդ, Չարմուհի:

Հաղիւ նէ այս խօսքերն արտաբերած էր, երբ երկու սիրողները—որպէս թէ միեւնոյն զսպանակով շարժման մէջ դրուած — իրարու զիրկ ինկան: Ոչ մէկ բառ, ոչ մէկ ճիկ փոխանակուեցաւ իրենց մէջ: Իրենց արցունքները միայն անհամեմատ պերճախօսութեամբ մը՝ ուղիւօրէն արտայայտեցին այն անձկութիւնները սիրոյ եւ կարօտի, որոնք իրենց սրտին բաւիղներուն մէջ յուզուելու էին այնքան երկա՛ր ամիսներ:

Եւ երբ երկու սիրահարները իրենց այդ ամենաերջանիկ վայրկեանին, վերջապէս արցունքոտ նայուածքնին վեր առին՝ իրենց երախտագիտութեան աւիւնով ողողելու համար Արփենին, նէ աներեւոյթ եղեր էր:

ԹԷ ՄԻՆՁՆԻ ՈՒՐ ԿԸ ՀԱՄՆԻ ԱՅՍ ՎԷՊԸ

Ութ օր վերջը Եղուարդ ու Չարմուհի Թիֆլիզ վերադարձեր էին:

Իսկ Արփենի անյայտ եղեր էր Պօլսէն: Գիտցող չիկար թէ ուր գացեր էր: Միայն թէ իրենց նշանաւոր վերջին տեսութենէն երեք օր ետքը ցրուիչ մը Եղուարդի ձեռքը նետեր էր անոր մէկ նամակը:

Ահաւասիկ է ան իր նոյնութեամբ:

Պ. Եղուարդ Աչինակեանցին.

Ազնիւ եւ վեհաշուք պարոն.

Կը յուսամ քէ չպիտի գչարիս ինծի, երբ յայտնեմ որ շոգեմաւի մը խուցէն կուղղեմ այս նամակը: Գիտես որ անտանելի էր ինձ համար մնալ Բաղաֆի մը մէջ ուր անքիւ տխուր բաներ կան Բաղմնելի անցեալս յիշեցնող:

Ընդ միշտ խոյս կուտամ այդ բաներէն, ու կերբքամ ռեւէ տեղ մը ուր կրնամ խղիւ անդորրութիւն եւ սրտիս բուժումը գտնել:

Հետս ունիմ միայն դրամատան մէկ փոխգիրը. ու այս ամենաքեքեւ բեռով կը մեկնիմ Պօլսէն, եթէ ոչ նաեւ քեքեւ սրտով, բայց գէթ քեքեւ խղիւ ալ:

Գիտեմ պիտի շահագրգռուիս գիտնալու քէ ինչ կերպով պիտի անցնեմ այսուհետեւ օրերս:

է՛հ, Աստուած իմ, կոկիկ տմակ մը պիտի կազմեմ, «բոյնս» պիտի անուանեմ զայն ու պիտի գուրգուրամ անոր վրայ: Անոր մէկ անկիւնը ծաղկանոցի մը պիտի վերածեմ. իսկ անոր վրայ նայող բարձրադիր անկիւն մը պիտի գետնդեմ վանդակ մը երգեցիկ քոչուններու, որոնց գեղգեղին պիտի կցեմ իմ ջերմագոյն աղօթքներս. եւ ասոնք պիտի վերջանան միշտ ձեր տեսական երջանկութեան բարեմաղթութիւններով: Մնացեալ ժամերս պիտի յատկացնեմ վառելու համեստագոյն օճախս, եփելու պարզուկ կեարկուրներս որոնցմէ բաժին պիտի հանեմ քանի մը կանոնաւոր աղբատներու. վերջապէս կարի եւ ասեղնագործութեան:

Աղբատ նաշակի մը վայել կեանք մը. չէ՞: Բայց այդ պարզ կեանքով աշխարհի ամենէն երջանիկ անձը պիտի ըլլամ, վստահ եղիր:

Պիտի տեսնուի՞նք ապագային: Եթէ այո՛, ո՞ւր կամ ե՞րբ: Ձեմ գիտեր: Մեծագոյն բաղձանքս է ձեզ տեսնել անգամ մալ. բայց ասիկա պիտի ըլլայ կարծեմ այն ատեն երբ ինքզինքս գորաւոր պիտի զգամ համարձակ նայելու աչքերուդ մէջ, երբ անցեալիս յիշատակութեան առջեւ չը պիտի զգամ այլեւս շիկնուած բոցը նակտիս վրայ:

Մինչեւ այդ օրը մի փնտռե՛ր զիս: Այս խրնդիւրքը կընեմ յանուն սրտիս անդորրութեանը որու այնքան պէտք ունիմ, գիտե՛ս...:

Համարձակութիւն կուտա՞ք ինձ, երկուքդ ալ, որ քոյրս անուանեմ Զարմուհին եւ ջերմա-

գոյն ողջագուրանքս մատուցանեմ, իսկ քեզ, Նդուարդ, պատկառանքս:

ԱՐՓԵՆԻ ՄԻՐԱՔԵԱՆ

Ահա այս նամակն էր իր վրայ առնուած միակ լուրը՝ այն ատեն:

*

Ձորս տարի անցեր, եւ Զատիկի մեռելոցն էր:

Նորածագ արեւը հաղիւ իր վարդ ճառագայթներով սկսած էր լողցնել բարձրաբերձ բարտիններուն դադաթները, երբ երկձի փառաւոր կառք մը Թիֆլիզի հայ-գերեզմանատան առջեւ կանգ առաւ, ու մէջէն դուրս ելան հետզհետէ Նդուարդը, Զարմուհի, յետոյ երեք մանչերէ եւ մէկ աղջնակէ կազմուած փոքրիկներու երամ մը, վերջապէս Վարդօ՝ ծաղկեփունջով մը:

Խուճբը տղոց զուարթ ճուղողիւններուն մէջ դերեզմանատունէն ներս մտաւ. քանի մը զիկզակ պլտոյտներ ըրաւ, ու կանգ առաւ վանդակի մը առջեւ որ երկու կոկիկ շիրիմներ չըջանալած էր: Ասոնց մէկուն տակ կը հանգչէր Պ. Պետրոս—Նդուարդի հայրը, իսկ միւսին տակ Հերմինէ—իր քոյրը, որ կանխահաս ծննդաբերութեան մը երկունքին մէջ՝ մեռած էր տարի մ'առաջ:

Վանդակը բացուեցաւ: Խուճբը ներս մտաւ: Վարդօ ծաղկեփունջը երկու դերեզմաններուն մէջ տեղ գետնդեց ու ծունկի եկաւ:

Նդուարդ՝ մէկը եօթ, միւսը հինգ տարու երկու դիրուկ տղեկներու ըսաւ.

—Գարիկ, Խորէն, ասիկա մայրիկին, իսկ միւ-

սը պապիկին տունն է. աղօթք ըրէք որ կաղանդի նուէրներ ղրկեն ձեզ:

Յետոյ դառնալով միւս երկուքին որոնք աւելի սիրուն, նրբակաղմ ու մտացի կերեւէին,

—Պետիկ, Արփենի դուք ալ ծունկի եկէք որ պապիկն ու հօրքուրը օրհնեն ձեզ:

Եւ ահա կաղմուեցաւ աղօթքի սրտադրաւ պար մը:

Տղաք սակայն վարժուած չեն յարգելու վայրկեանէ մ'աւելի՝ հանդիսաւորութիւնը: Մանաւանդ որ սմսեղուկ դէպք մը առիթ տուաւ խանդարելու խումբին տխուր լրջութիւնը: Թիթեռնիկ մը յանկարծ եկաւ թառեցաւ ծաղկեփունջին մէկ տերեւին վրայ, խիստ մօտը խորէնին որ գլխարկով հարուածեց թիթեռնիկը, առաւ ու գոչեց.

—Նայեցէք, ահա իմ կաղանդի նուէրս:

Երեք մեծերը իրենց արցունքոտ աչքերն իրարու ուղղեցին ու ժպտեցան:

Երբ վանդակը գոցուեցաւ մեռեալներուն վերայ, Եղուարդ նայուածքն երկարեց տաս քայլ անդին գտնուած աւելի աչքահար երեւոյթով ուրիշ գերեզմանի մը:

—Էհէ, ի՞նչ կը տեսնեմ հոն, գոչեց յանկարծ ու քանի մը քայլ յառաջացաւ՝ դէպի այդ գերեզմանը:

—Տարօրինակ չէ՞, ըսաւ յետոյ դառնալով իր կնոջ եւ քեռայրին որ իրեն կը հետեւէին:

—Ի՞նչ բանը, հարցուց Ջարմուհի:

—Կը տեսնե՞ս սա գերեզմանը, Պ. Միրաքեանը կը հանգչի հոն:

—Գիտեմ... բայց ի՞նչ է այն... Թարմ ծաղկեփունջ մը... արդարեւ դարմանալի է:

Արդէն շիրմին առջեւ էին: Ծաղկեփունջը որ յեցած էր տապանաքարին՝ իրաւ ալ Թարմ էր:

Կարգադրուած էր որ գերեզմանատունէն ելլելէ վերջը կառքով պտոյտ մը ընէին Գ* արուարձանին կողմերը: Արդ հինգ վայրկեան վերջը խումբը կառքին մէջ կը թիմուէր:

Քառորդ մը անցաւ լոռիթեան մէջ: Վարդօ՝ տխուր էր: Անշուշտ իր ամուսնոյն յաւիտենական կորուստին վերջիշումովը գրաւուած էր: Իսկ Եղուարդ ու Ջարմուհի՝ խոր մտմտութի մէջ թաղուած կը թուէին. դուցէ կը ջանային լուծելու Միրաքեանի տապանին յեցած ծաղկեփունջին առեղծուածը:

Յանկարծ Եղուարդ դառնալով իր քեռայրին,

—Վարդօ, ըսաւ, գիտե՞ս որ ժամանակն եկած է փակելու սուգի շրջանը:

Վարդօ փափկանկատ վարուելու պէտքէն մղուած, չի պատասխանեց:

—Կը փափաքէի դիտնալ թէ քրոջս յաջորդելու համար ոեւէ մէկը նշանակած էս, շարունակեց Եղուարդ:

—Ոչ, վասնզի վերամուսնանալու դադափարը դեռ մտքէս անցուցած չունիմ, յարեց Վարդօ:

Դարձեալ լոռիթին տիրեց կառքին մէջ, եթէ հաշուի չառնենք պլիկներու ցափուտած միամիտ ասուլիսները:

Կառքը հասաւ վերջապէս այն տեղն ուր մարմարէ առիւծի մը բերնէն սառնորակ ջուր մը կը հոսի:

—Աղբիւ՛ր, պոռաց Եղուարդի տղան, Պետիկը:

—Ջու տ'ուզեմ, դոչեց Արփենի:

—Ես ալ, դոչեցին միւս երեքն ալ ետեւէ ետեւ՝
իրենց տարիքին կարգով:

Կառքը կանգ առաւ. խումբը դուրս ելաւ եւ շար-
ժեցաւ դէպի աղբիւրը:

Մինչդեռ Վարդօ տղոց ջուր կը մատուցակէր,
Եղուարդ կը դիտէր գեղեցիկ տեսարանը որ իր առ-
ջեւ պարզուած էր: Մէկ կողմը Ք* գիւղին տունե-
րուն կարմիր անրակները կերեւնային ծառերու կա-
նանչին անգաղտնապահ միջոցներէն, միւս կողմը
կը տարածուէին կանանչ արտերը, որոնց մէջ ծա-
ղիկներու գոյներ բանուած կերեւէին:

Յանկարծ նշմարեց պառաւ կին մը, բարեմիտ
դէմքով: Քանի մը քայլ անդին՝ արտին թումբին
վրայ նստած՝ կը հետեւէր վեց տարու աղջնակի մը
քայլերուն: Ծաղիկ կը հաւաքէր նէ:

—Բարի լոյս, մայրիկ, ըսաւ Եղուարդ:

—Բարի լոյս դայ ձեզ, պատասխանեց պառա-
ւը:

Այդ պահուն Գարիկ տեսաւ աղջնակը.

—Խորեն, պոռաց իր եղբորը, մենք ալ ծաղիկ
քաղենք:

Ու երկու չարածճիւններ վաղեցին աղջնակին մօտ:

—Ծայիկ, արձագանգեցին Պետիկն ու Արփենին
ալ:

Վարդօ մէկը դրկեց, միւսին ձեռքէն բռնեց ու
հետեւեցաւ իր տղոց:

—Պառիկները ձե՞րն են, տիկին, հարցուց պա-
ռաւը Զարմուհիին:

—Երկու փոքրերը միայն. մեծերը տալոջս որ-
բերն են:

—Ո՛րբ. Աստուած պահպանէ, իսկ ձերինները
բաշխէ ան: Այդ աղջնակն ալ իմ թոռա է, որբ մը՝
ա՛ն ալ, մանաւանդ չքաւոր որբ մը:

Ու պառաւը հառաչեց.

—Հա՛յրը կորսուած է թէ մայրը:

—Երկուքն ալ, ափսոս, տիկին, հայրը որ որմ-
նադիր մ'էր, փլատակի մը տակ, իսկ մայրը՝ սըր-
տի ցաւէն, երբ այս աղջնակը երեք տարու իսկ չի
կար:

—Իսկ դո՞ւ, ինչպէ՞ս կապրիս ու կապրեցնես
այդ տղեկը, հարցուց Եղուարդ:

—Է՛հ, պարոն, Աստուած կամեցաւ որ հրեշտակ
մը դայ հաստատուի մեր գիւղը... ահա ան փրկեց
մեզ չքաւորութեան մը ստոյգ մահէն:

—Ո՞վ է այդ բարի անձը, հարցուց Զարմուհի:

—Ոչ ոք գիտէ թէ ո՞վ է եւ ուրկէ՞ եկած. բայց
եթէ ինծի կը հարցնէք, կը կրկնեմ, հրեշտակ մ'է
ան եւ երկինքէն իջած է: Ո՛հ, թոռս կուգայ. կերե-
ւի թէ իր ծաղկեփունջը պատրաստ է: Գիտէ՞ք, մեր
հրեշտակին համար է այդ ծաղկեփունջը. կէսօրին
մեզ հետ պիտի ճաշէ ան:

Արդարեւ աղջնակը մօտեցաւ եւ ըսաւ.

—Մամիկ, երթանք. Արփենիիս ծաղկեփունջը
պատրաստ է: Գեղեցիկ է, չէ՞:

Արփենի անունը լսելուն, Եղուարդ դոչեց.

«Արփենի՛ ըսիր, ո՞վ է այդ անձը, աղջիկս:

—Այն հրեշտակն է զոր քիչ առաջ ակնարկեի
էի, պարոն, ըսաւ պառաւը: Կուզէ՞ք տեսնել զինք,

կիրակի եւ տօն օրերը կէսօրին իմ տունս կը ճաշէ, իսկ իրիկունները՝ Աննիկին, եւ առտունները Ուլասնային տունը։ Ինծի պէս բախտէն հարուածուածներ՝ ասոնք ալ։ Ուրիշ ժամեր զինք կը գտնէք իր տունը։ Կը տեսնէ՞ք եկեղեցիին վրայ նայող այն տունը որ փողը պատշգամ մ'ունի։ Հոն է որ կը բռնակի։ Ճշմարիտ եղեմի մը վերածած է զայն։ Քանի մը զոյգ դեղձանիկներ կը պահէ որ աշխարհի գուցէ անդուգական երգիչներն են։ Ծաղկանոց մ'ունի, որու անուշահոտութիւնը հոսկէ պիտի զգաք, եթէ սուր հոտառութիւն ունիք։ Ինք կը տնկէ, ինք կը ջրէ, ինք կը խնամէ զանոնք. եւ յետոյ ինք կեփէ իր ու մեր կերակուրները, ինք կը կարէ իր ու մեր հագուստները։ Կը տեսնէ՞ք թոռանս շրջազգեստը. ձեւաւոր է. չէ՞։ Ահա իր գործն է ան։ Բայց ո՛հ, ներեցէ՛ք ինձ, պարոններ եւ տիկին, (պարոններ կըսէր, վասնզի այդ միջոցին Վարդօն ալ հոն էր)։ Հիմայ կուգայ ան. չեմ ուզեր որ դուռն ինձ սպասէ։

Մինչդեռ բարեմիտ պառաւը կը լիւստէր իր այդ գովասանքները, Եղուարդ ու Զարմուհի իրարու նայեցին. իրենց աչքերը միեւնոյն խորհուրդը մատնէր էր այդ պահուն, — անծանօթուհին տեսնելու հետաքրքրութիւնը։

Արդ երբ պառաւը թողնիկին ձեռքէն բռնած, կը պատրաստուէր մեկնելու, Եղուարդ տասը բուրլինոց մը սահեցուց անոր ձեռքը եւ յետոյ ըսաւ իրեններուն.

— Կառքը մտէք, եւ չո՛ւտ։

Երբ կառքը ճամբայ ելաւ արշաւասոյր՝ այս անգամ, Զարմուհի ըսաւ.

— Ո՛հ, սիրտս կը տրոփէ, Եղուարդ. երանի՛ թէ չի սխալէինք մեր դուշակութեան մէջ։

— Կարծեմ թէ չը պիտի սխալինք. յիշէ ծաղկեփունջը, մանաւանդ այն թէ Արփենի իր նամակին մէջ կականարկէր ծաղիկներ, թռչուններ եւ աղքատներ, պատասխանեց Եղուարդ։

Կառքը արագօրէն անցաւ մացառուտ ճամբէ մը, յետոյ փողոցէ մը, երկրորդ փողոցը մտնելուն Եղուարդ դիտեց որ հաղիւ քսան քայլ հեռու են եկեղեցիէն, նաեւ ականարկուած տունէն։

— Վարդօ, ըսաւ դառնալով իր քեռայրին որ տարտամ խորհուրդով մը դրաւուած կը թուէր. դուցէ քու բախտդ է որ մեզ հոռաւորութեանց այսօր։

Կառքը կանդ առաւ։ Եղուարդ նախ վար իջաւ եւ դուռը զարկաւ. կնոջ մը ձայնը ներսէն հարցուց.

— Ո՞վ է այն։

... Ու երբ դուռը բացուեցաւ, ներսէն մէկէն բարձրացաւ ուրախութեան ճիչ մը, իսկ դրսէն անոր պատասխանեց Եղուարդի ու Զարմուհիի սրտազեղութեան միացած հառաչը։

Ասոնք ճանչցեր էին Արփենին։

•

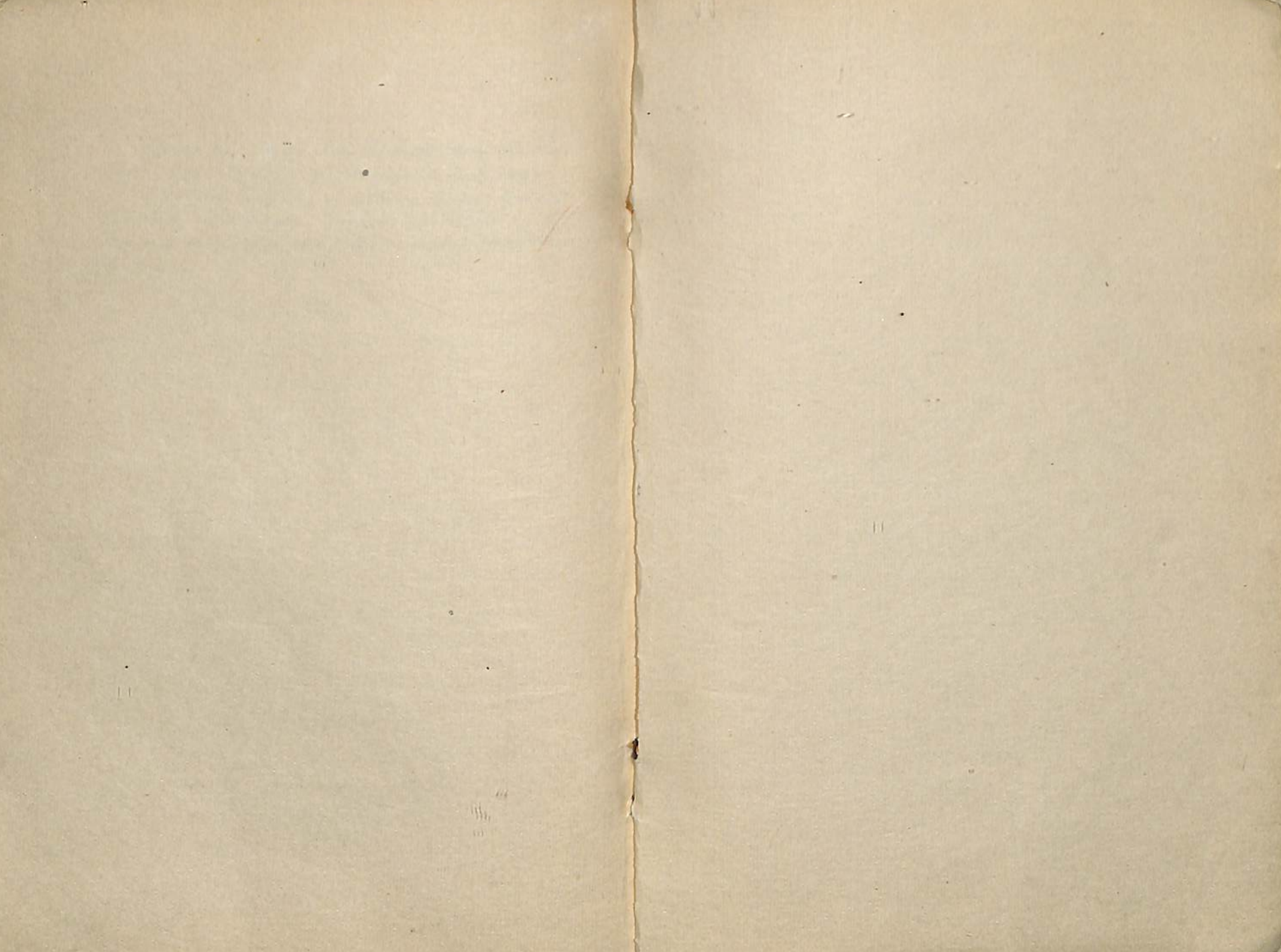
Չորս տարիներ բաւական եղեր էին բուժելու Արփենիի վիրաւոր սիրտը։ Ասկէ զատ նայուածքին խստութեան տեղ հաստատեցին բարեմոյն քաղցրութիւն մը, իսկ անոր շարժումներուն տուեր էին փափկութիւն մը, որ իր անխաթար մնացած դեղը աւելի յանկուցիչ դարձուցեր էր։

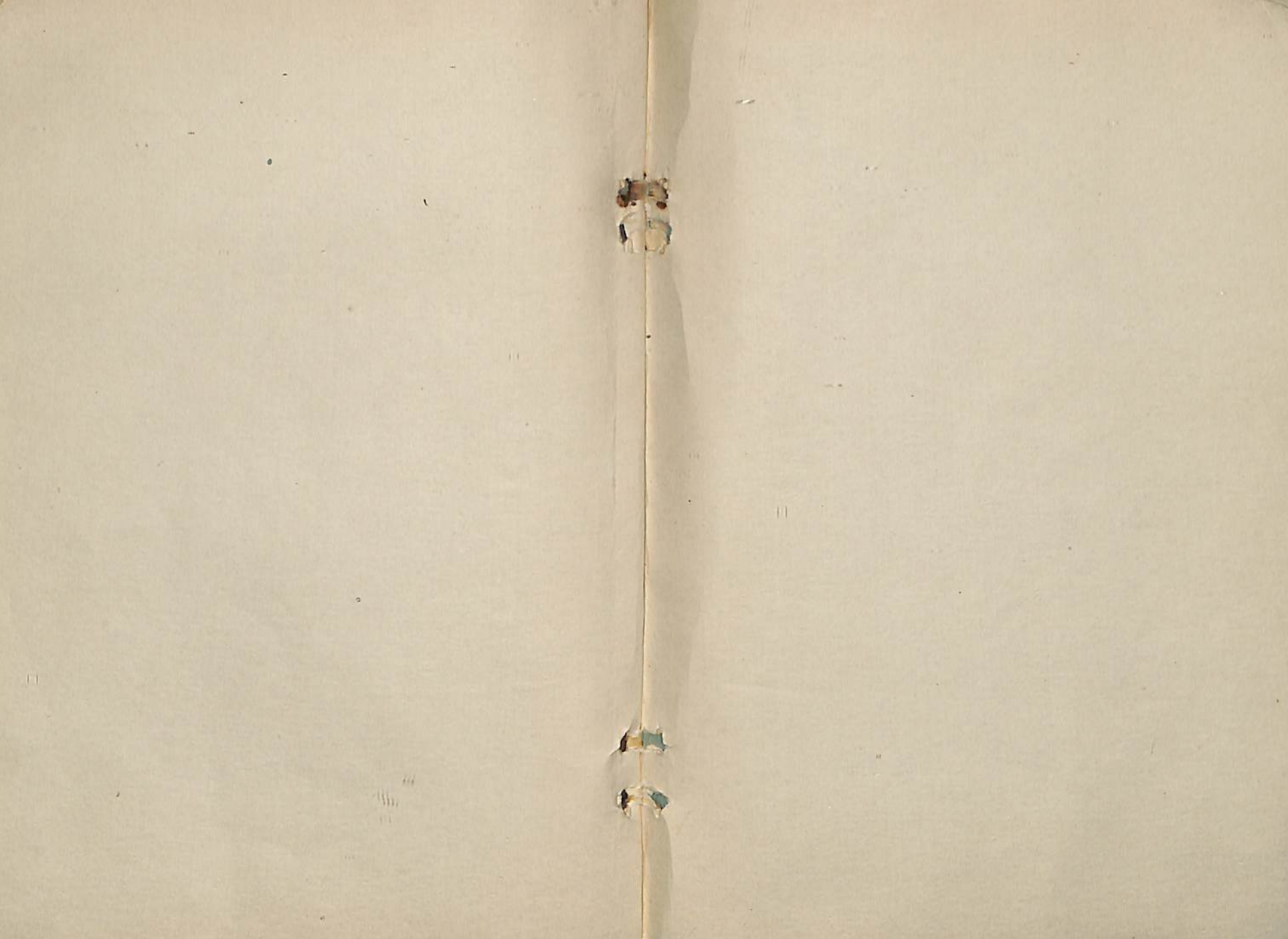
Այնպէս որ Վարդօ հրապուրուած անոր ջնորհքներէն, ամիս մը վերջը կամուսնանար անոր հետ:

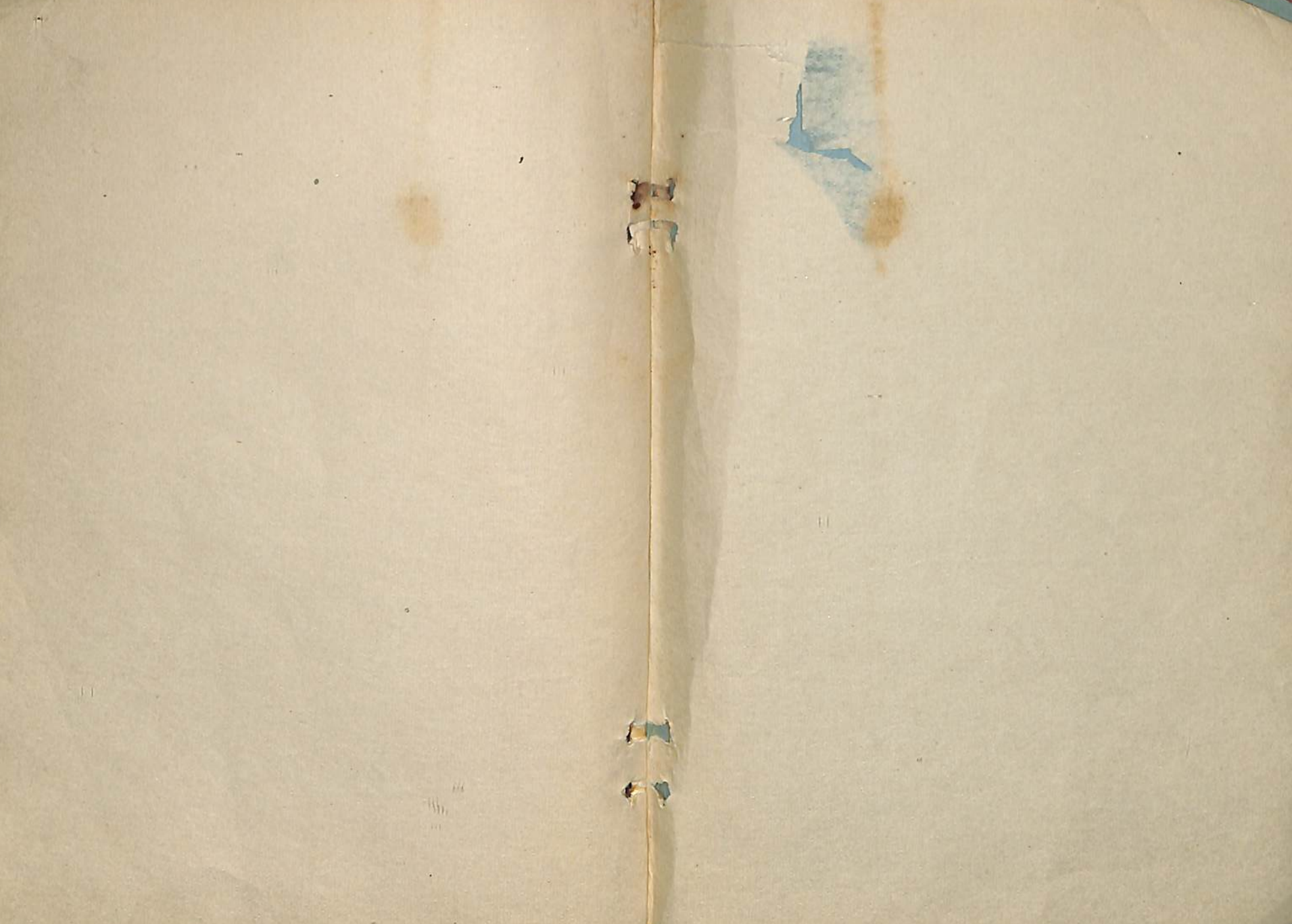
Այսպէսով Արփենի դարձեալ կ'անդամակցէր Եղուարդի ընտանիքին, ինչպէս պահանջած էր ատենօք անոր խիղճը. միայն թէ՛ տարբեր մականունի տակ:

Վերջ

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0322696

ԳԻՆ ՄԷԿ ՏՕԼԱՐ